

Бу сонда:

Қадриятларни англаш даври

Қатортолга мактублар

Қатортолдан мактублар

Тил ҳақида қонун
қабул қилинди—эндичи?

Журналхонлар шикояти

Шеърят

Янги ҳикоялар

Муқанна исёни

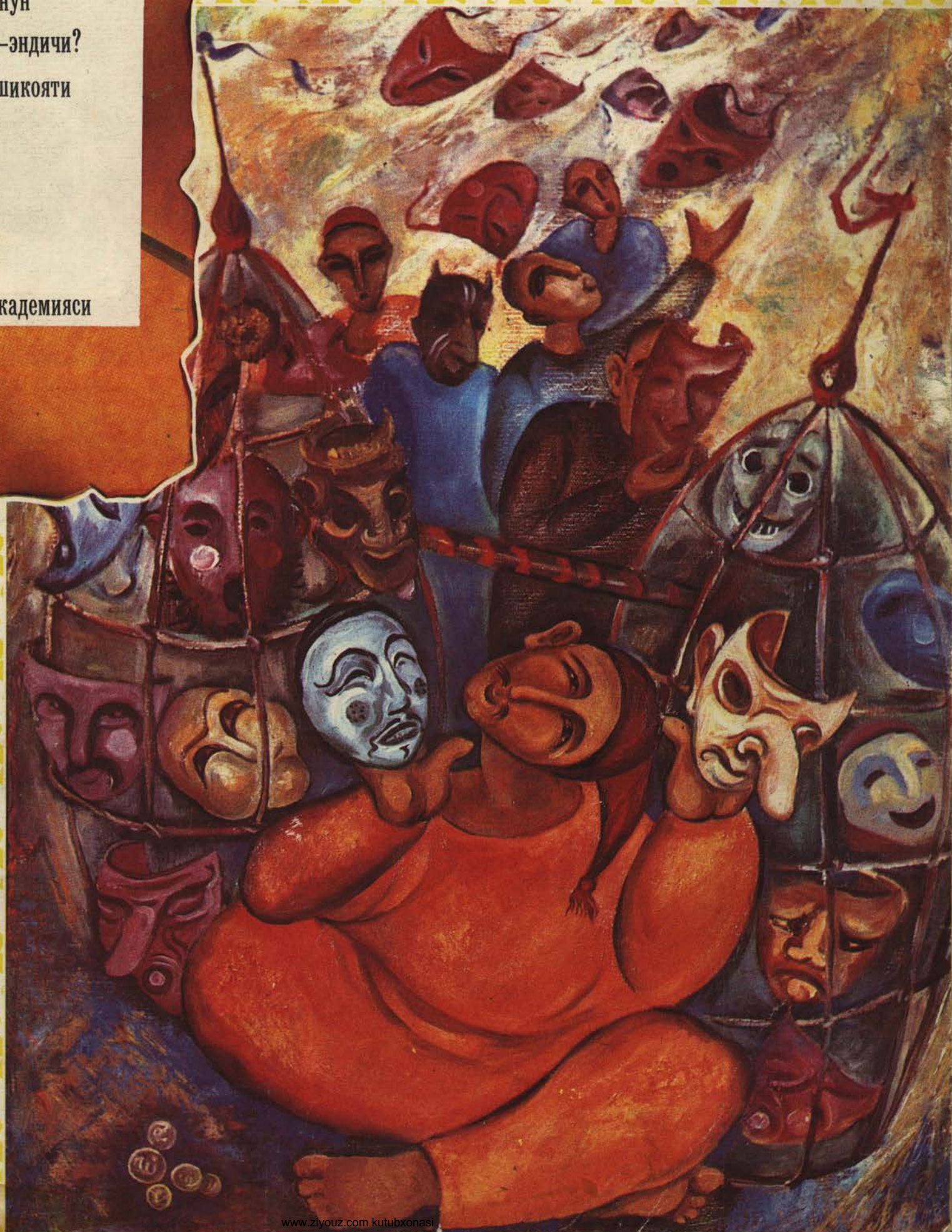
Кулгихона

Аниқ фанлар академияси

ЕШКУЧ

1/1990

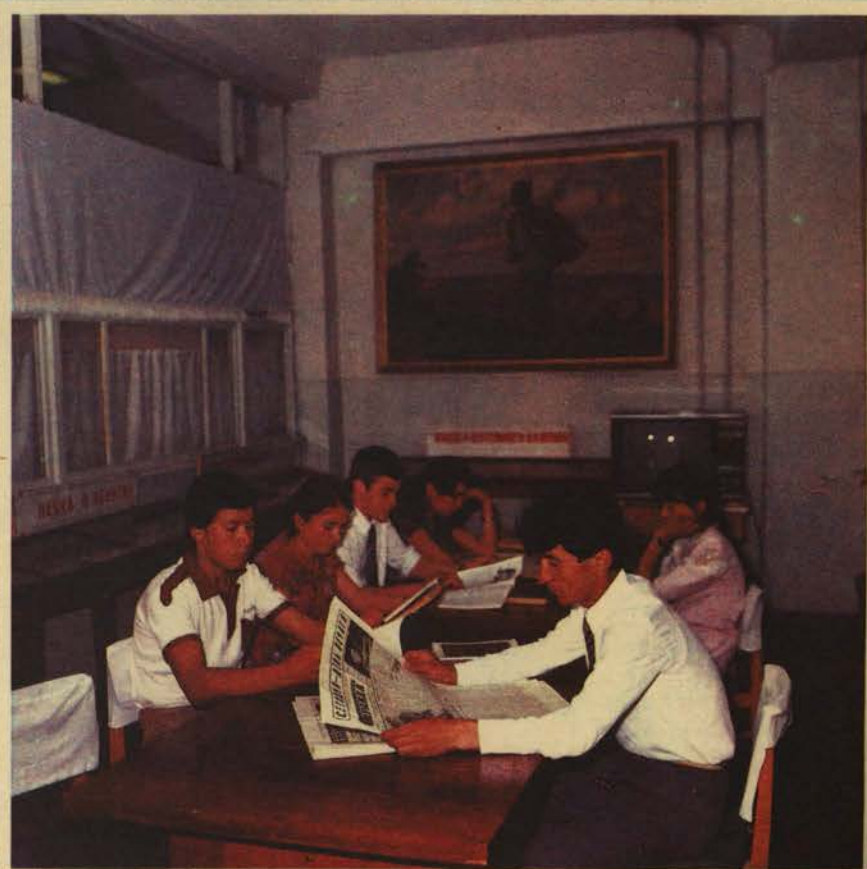

ISSN 0235—1277

Наманган қишлоқ хўжалик техникуми ҳаётидан лавҳалар:

Уқувчилар шу шинам биноларда сабоқ оладилар.

Уқув залида сиёсий билимларни чуқур ўрганишга барча шарт-шароитлар мавжуд.

Уқитувчи Х. Мухиддинов бўлғуси зоотехникларга сүт соғиш макети бўйича амалий машғулот ўтмоқда.

Гимнастика майдончасида.

Ошкораликнинг яна бир йили ортда қолди. Жисман бир ёшга улғайдик. Маънавий-руҳий дунёимиз-чи? Бутун мамлакат миқёсида, жумладан жумҳуриятимизда юз берган ижтимоий-сиёсий ҳодисалар, янгиликлар яқин ўтмишда неча ўн йилларга татиган бўлур эди. Қайта куриш-янгилианиш дәври эса бундан-да юксакроқ шиддатни тақозо этмоқда.

СССР халқ депутатларининг I съезди, СССР Олий Советининг сессияси мажлисларидаги ошкора фикрлар тўқнашуви халқнинг барча қатламларида дунёқарашни кескин ва тубдан ўзгартириб юборди. Социалистик жамятнинг бугунги аҳволи ва эртанги мавқеи бениҳоя долзарб муаммога айланди. Социалистик мамлакатлар умумжаҳон тараққиёт йўналишидан четга чиқиб қолгани, сталинча ва неосталинча социалистик тузум таг-туғи билан таназулга

паяётган норасмий гуруҳлардан тортиб миллий жумҳуриятларнинг эркин ва мустақил яшашга мойиллигининг кучайишигача... ҳамма-ҳаммаси мамлакатимизда фавқулодда бир ҳолат вужудга келганини кўрсатиб турибди.

Ҳаммага маълуму равшан манзара бўёқларини қуюқлаштиришнинг ҳождати йўқдир, эҳтимол. Мамлакатимизда бошланган қайта қуриш тадбирлари ушбу нохушликларни тугатишга қаратилгани жуда тўғри. Аммо бунинг ҳам «лекини» бор. 1985 йилнинг апрелидан ҳозиргача фақат маданият соҳаларидаги камчиликларни йўқотишга қаратилган 50 дан ортиқ қарор қабул қилинибди. Бироқ, аҳвол эса «қилт» этиб ўзгаргани йўқ. Чекиниш бўлса борки, илгари силжиш сезилмаяпти.

Кўринадика, қарор билан иш битмайди, қарор ва кўрсатмалар билан рўшнолик саробга

ҳаракатлар тарихий ҳодиса сифатида ўрганишга лойиқ!) Лекин митинг кечиктириб бўлмай-диган долзарб муаммоларни кўндаланг қўйишнинг бир кўриниши, холос. Митинг кайфият туғдиради, муҳими эса ана шу каби кайфият амалий тадбирларни белгилашга илҳом бағишламоғи керак. Афсуски, бизнинг «Бирлик» гапдан амалий таклифларга ўтиш борасида ҳозирча тажрибасизлик қилмоқда...

Онг, тафаккур тинимсиз бойийди, ўзгаради. Инсоний қадриятларни англаш ҳам шундай. Лекин ижтимоий ва хусусий ҳаётда оламшумул эврилишлар шитоб-ла юз бераётган айти паллада ўзлигини таниш катта портлашлар янглиг кечади. Эстон ёшларининг бизнинг журналга турдош «vikerkaar» — «Радуга» журнали «Ўзбекистон: уйғониш вақти етди» деган сарлавҳали давомли мақолада баён қилинганидек жумҳуриятимиз фуқароси онгида уйғониш аққол сезилмоқда. Андижон вилояти Андижон ноҳиясининг Киров номли совхозида истиқомат қилувчи уй бекаси **Озода АЮБОВА** редакциямизга қуйидаги мазмунда хат йўллаган:

«Бизнинг ишонган кишиларимиз: илм аҳли, журналистлар нега журъатсиз! Ҳалқимиз дунёга газ бериб, ўзи газсиз ўлтиргангани, оламга пахта сотиб ўзи совунсиз яшаётганлигини, мамлакатни олтин билан бойитиб ўзининг қўли қуруқлигини, мрамар қазиб ўзи гувалак уйларда яшаётганлигини нега ёзмайсизлар! Ўзбекининг ерга урилишига қандай қилиб ориятларинг чидапти!!»

Бунақанги зардали таъналарнинг нечоғли ўринли ё ноўрин эканлиги ҳақида баҳслашиш мумкин. Озода опанинг талаблари мутлақо ҳақ эканлигини эътироф этиш ҳам қийин эмас. Лекин шу қабилдаги зардаю таъналарни айтдик ҳам дейлик, сўнг-чи, сўнгра нима қилмоқ керак? Сўзнинг амалий ечимини ким топади? Ҳаммасини журналист ёки ёзувчининг зиммасига юклар қўйиш билан иш битмаслиги кўриниб турган ҳақиқат-ку!.. Шу боис ҳам Озода Аюбованинг мактубида биз таъкидламоқчи бўлган жиҳат—мактуб муаллифи онгида, дунёқарашида юз бераётган уйғониш куртакларидир!

Халқ тафаккуридаги бундай ҳаётбахш куртаклар кўз очаётганини ўзи қайта қуришнинг шарофати! Уларни авайлаб парваришлар, кўпайтириш — ҳаётимиз чечакларига айлантириш эса «Еш куч»нинг эзгу мурдаоси!

1990 йил кўпминг сонли муштариоларимиз учун қадриятларни англаш — барча куч-қудратларни Шахсимиз камолига, Ватан равнақи йўлида сафарбар этиш йили бўлиб қолади деган умиддамиз.

Сиз қайта қуриш тарафдоримисиз!

ҚАДРИЯТЛАРНИ АНГЛАШ ДАВРИ

юз тутгани очиқ-ойдин эътироф этилди. Шундай экан, кишилар яна ўзларини жамият равнақи йўлида фидо қилмоқлари зарур. Ундай десак, «**Октябрь инқилобини амалга ошириб меҳнаткаш халққа зулми камайтирмабмиз, балки фарб давлатларидагига нисбатан бир неча баробар кўпайтирибмиз»** (СССР ФА Жаҳон социалистик системаси институтининг директори О. Богомолов сўхбатидан).

Етти-саккиз соатлаб жарроҳлик устоли ёнида тик оёқда туриб одамлар саломатлиги учун курашадиган шифокорга 150 сўм, эртадан кечгача 30—40 ўғил-қизга бош-қош бўлиб турадиган боқча тарбиячисига 80 сўм, йил-ўн икки ой даладан бери келмайдиган пахтакорга 30—40 сўм маош берилиши эксплуатациянинг ўзгинаси эканлиги бугунги кунга келиб фош бўлди.

Қоринни тўйғазмайдиган, очдан ўлдирмайдиган бундай маошлар ҳажми илгаридан маълум эди, лекин улар ҳақда ошқора, баралла гапириш, ёзиш, мушоҳада юритиш вақти келганда аҳволнинг бор илллати, аянчилиги тўларок, бўртиброк кўриниб қолди. Бунинг устига ҳорижий мамлакатлардаги шароитлар ҳақида ҳикоя қилувчи мақолалар кенг ёритилиши янги очилган яра устига бамисоли сепилган туздек таъсир кўрсатмоқда. Дин «ботқоғига ботган» Қувайтдек бир мўъжаз мамлакатда энг оз маош 450 долларни ташкил этар экан, АҚШда оддий ишчининг йиллик ўртача иш ҳақи 25 минг доллардан ошар экан,

айланади, холос. Литва КП МКнинг биринчи котиби А. Бразаускас тўғри таъкидлаганидек, ҳатто марказий уюшмалардан ажраб мустақил уюшма сифатида иш юритаётган ташкилотларда ҳам (жумладан литва комсомол кўмитаси ҳам мустақил ташкилотга айланган) ҳали ишлар юришиб кетган эмас, лекин мустақилликнинг ўзи келажакдаги муваффақиятлар гаровига асос солажақдир. Бунинг учун эса бирдан-бир тўғри йўл қайта қуришни тўғри идрок этиш, унга амал қилиш!

Агар Ўзбекистон қайта қуриш борасида кўпгина қардош жумҳуриятлардан орқада бормоқда, десак нафсониятимиз озор топса топару, лекин бу аччиқ ҳақиқатни ичимизда танолмай иложимиз йўқ. Сўзни мухтасар қилиш ниятида икки мисол билан чекланасан: ўзбек тилига давлат тили мақомини бериш масаласини муҳокама қилишга озмунча куч сарфландими?! (Бу борада фаоллик кўрсатган холис ва фидойилар куюнчаклигига тасанно! **«Еш куч» почтасида ҳам шу мазмунда битилган бир талай мактублар йиғилиб қолганки, кези келганда, барча хат эгаларига ялли жавоб тариқасида самимий миннатдорчилигимизни изҳор этамиз!** Янглишмасак, жаҳон халқлари тарихида бундан кўра сохтароқ, бундан кўра аянчлироқ муаммо умумхалқ муҳокамасига айланмаган бўлса керак. Татар-бошқирд адиби Адҳат Синўғил юз-хотир қилмай айтганидек, **«Ўзбек тилига давлат тили» мақоми бериш керакми-йўқми деб сафсата сотиб ўтиришнинг ўзи уят».**

Еки бўлмаса, жумҳуриятимизда норасмий уюшмаларнинг ўтган йилдаги фаолиятини олайлик. Инкор этмаймиз, бундай уюшмаларнинг кўп эътибор қозонгани «Бирлик» халқ ҳаракатидир. Ўз атрофига ярим миллиондан ортиқ халқ вакилларини тўплагани ушбу уюшманинг мақсад-муддаоси хайрли эканидан далолат беради. Хусусан, матбуотда эълон қилинган Низом шу чоққача мавжуд бўлган «Бирлик»ка нисбатан анчайин шубҳа-гумонларни тарқатиб юборди. «Бирлик» минглаб кишилар бошини қовуштириб омма истагини изҳор этишни юзага чиқарди. (Жумҳуриятимиз ёшлари учун мутлақо янгилик бўлган бундай

Булар-ку, иқтисодий муаммолар. Маънавий, мафкуравий тарбия борасидаги аҳволимиздан гап очадиган бўлсак, ҳасрату надоматдан бўлак ҳеч вақо йўқ. Халқларимиз, ўлкаларимиз тарихига бўлган жоҳилона муносабатдан тортиб ҳозирги ёш авлод тарбиясигача, янги ўтмиш воқеаларидан тортиб (биргина иккинчи жаҳон уруши арафасида Сталин раҳнамолигидаги халқаро муносабатдаги кирдикорларни ўйлайлик) қўшни Афғонистонга қилинган калтабин ва жинояткорона сиёсатгача, баҳорги кўзиқориндек потирлаб кў-

ОБУНАЧИЛАРИМИЗ ЯРИМ МИЛЛИОНДАН ОШДИ

Ҳа, 1990 йилда «Еш куч» 500 мингдан кўпроқ нусада босилади. Таққослаш учун: 1989 йили бу кўрсаткич 330.000 эди. Демак, бу йил муштариоларимиз сони қарийб икки бараварга ошди. Биз «Еш куч»нинг кўп минг сонли дўстлари борлигидан фахрланамиз. Айтилиши вақтда обуначиларимизнинг кўпайгани зим-

мамизга катта масъулият ҳам юклайди. «Еш куч»ни талабчан журналхонларимизга манзур бўладиган даражада қизиқарли чиқаришга ҳаракат қилишимиз керак.

Энди қайси вилоятда қанча обуначиларимиз борлиги билан танишинг: Андижон 30 660, Бухоро 33 809, ҚҶАССР 20 000,

Самарқанд 77 901, Сурхондарё 47 920, Наманган 42 096, Тошкент обл. 26 090, Сирдарё 40 321, Фарғона 68 072, Қашқадарё 60 680, Тошкент шаҳри 5 029, Хоразм обл. 27 000.

Шу жумладан, муштариоларимиз сони қардош республикаларда 15 мингга кўпайди.

ТИЛИМИЗГА ДАВЛАТ МАҚОМИ БЕРИЛДИ!

ТАЛЛАТИ ВАЗИФАЛАРИМИЗ НИМАДАН

ИБОРАТ?

(Қонун муҳокамасига бағишланган давра суҳбати)

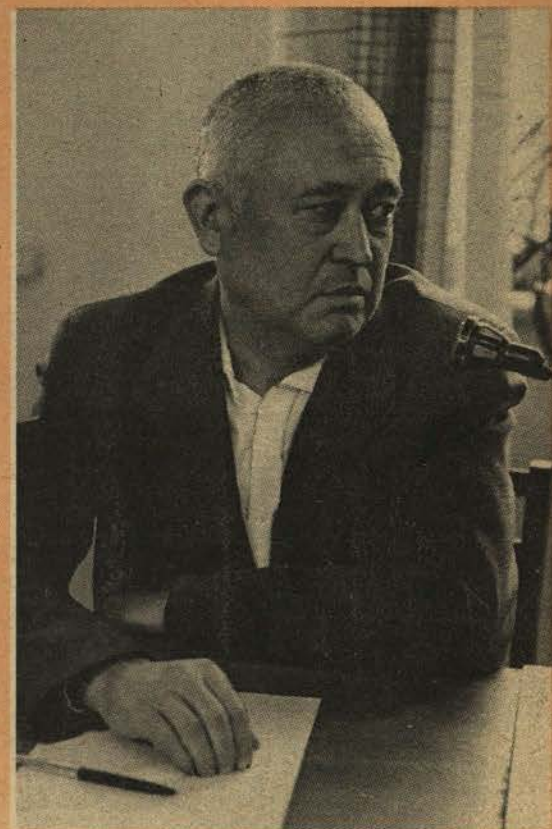
Қонун қабул қилинди. Хўш, галдаги вазифаларимиз нимадан иборат? Редакциямиз шу муҳим мавзуга бағишлаб давра суҳбати ўтказди. Суҳбатда филология фанлари докторлари, профессорлар: Ўзбекистон ССР Олий Совети қошидаги тил комиссиясининг раиси, ЎзФА тил ва адабиёт институтининг директори Бахтиёр Назаров, шу институтнинг директор муовини Азим Ҳожиёв, республика рус тили ва адабиёти инсти-

имтиёзлар олиб бердиларки, бу халқимиз, маданиятимиз равнақи йўлида унутилмас эзгу иш бўлиб қолади.

Хўш, давлат тили ҳақида қонун қабул қилинди. Галдаги вазифаларимиз нимадан иборат?

Бахтиёр НАЗАРОВ: — Худойберди ака, шу тилга оид масалалар ҳақида сўз юритишдан аввал мен журнал ҳақида қисқача тўхталиб ўтсам. Мана, тўрт йилнинг ичида журналнинг тиражи 25

халқимизнинг узоқ йиллардан буён орзу қилиб келган, ниҳоятда муқаддас бир орзуси рўёбга чиқди, дейиш мумкин. Тўғри, айрим тушунган-тушунмаган ўртоқлар томонидан «қонун у қадар яхши чиқмабди» деган танқидий фикрларни ҳам эшитиб юрибмиз. Бу танқидий фикрларнинг айримларида бирмунча жон бор. Эҳтимолки, бундан ҳам мукамалроқ бўлиши мумкин эди. Лекин ҳозирги ҳолатда ҳам у жуда катта ютуқ, катта меҳнат натижаси ва халқимизнинг орзу-умидлари ўз ифодасини топган қонун деб айтиш мумкин. Қонунда ўзбек тилига давлат мақоми берилди. Қонуннинг қабул қилиниши ишнинг тугалланганлигини эмас, балки эндигина бошланганлигидан дарак берувчи бир муждадир. Энди бундан буён халқимиз яқдил бўлиб, ҳамжиҳат бўлиб, ҳар бир коллективда қонунда қўйилган масалаларни жонкуярлик билан, ватанпарварлик билан, миллатпарварлик билан ҳаётга жорий этишга киришмоқлари лозим. Шубҳасиз, бу қонунни ҳаётга жорий этишда объектив ва субъектив бўлган жуда кўп қийинчиликлар кўндаланг бўлади. Уларни ҳар биримиз босиқлик билан, донолик билан енгиб ўтишимиз керак бўлади. Мен бир масалага тўхтаб ўтай. Қонунни республикамиз миқёсида

тутининг кафедра мудири Алибек Рустамов, Тошкент Политехника институтининг ўқитувчиси Хусан Чиниёев, ТошДУ журналистика факультетининг бир гуруҳ студентлари, ишчилар ва редакция ходимлари иштирок этдилар.

Давра суҳбатини «Еш куч» журналининг бош муҳаррири Худойберди Тўхтабоев бошлаб берди.

Х. ТҶУХТАБОЕВ: Бугунги йиғилишимиздан мақсад шуки, мана ўзбек тили — давлат тили деб эълон қилинди. Олий Совет бу ҳақдаги қонунни қабул қилди. Бу қонуннинг қонун даражасига боргунича тилшунос олимларнинг, айниқса бугунги давраимиз суҳбати иштирокчиларининг меҳнати катта бўлганлигини бутун жамоатчилик яхши билади. Улар зиёдилар билан бирлашиб анчагина охори ва кўркини йўқотган, фақатгина оила, рўзгор, бозор-ўчар тилига айланиб қолган тилимизга давлат мавқеи, мақоми маъносига жуда катта

мингдан 500 минг нусхага етди. Бу ўз-ўзидан бўладиган нарсга эмас. Аввалам бор, бунга журналнинг савияси, журнал редколлегия аъзоларининг ва редакция ходимларининг ҳозирги кун билан, қайта қуриш талаблари билан ҳамқадам бора олганининг нишониси сифатида қараш керак. Агарда ҳорижий мамлакатларга борадиган бўлсак, у ерда 20 минг, 50 минг, юз минглик журналлар жуда камёб ҳодиса саналади. Мабодо уларга «Еш куч» журнали уч йил ичида 500 минг нусхага етибди десак, очигини айтиш керак, улар бунга бироз шубҳаланиб қарашади. Лекин бу — факт. Бундай муваффақиятнинг сабаби журнал шу кундаги республика халқини, хусусан ёшларнинг дардини, ташвишларини, умидларини, орзуларини, бугунги куннинг ўтқир, қиррали муаммоларини дадил кўтариб чиқмоқда.

Энди мақсадга ўтсам. Тил ҳақидаги қонун —

жорий этиш учун бир миллиард сўмдан ортик маблағ кераклиги аён бўлди. Бу қўшимча маблағсиз амалга оширилиши қийин бўлган жойларга бериладиган ёрдамдир. Лекин ҳар бир коллектив ўз имкониятидан келиб чиқиши, агарда имкониятлари йўл қўйса, бизга қачон маблағ беришади деб йиллар давомида кутиб ўтирмасдан ички имкониятларини ишга солиб юбориб, тезлик билан қонунни амалга ошириш мумкин бўлган нуқталарига аҳамиятимизни кучайтиришимиз лозим бўлади. Хусусан, 16-моддада мактабларда, олий ўқув юрларида араб графикасидаги ёзувни ўрганиш масаласи қўйилган. Бир томондан бу соҳада дарс берувчи мутахассисларимиз ниҳоятда кам. Айтайлик, мингтача мутахассис билан йигирма миллионлик республикамизда бу ишни амалга оширишимиз қийиндек туюлади. Биз шу ёзувни билган, лекин олий маълумоти шу йўналишда бўлмаган кекса ўқитувчи, пенсионерлар ёки умуман шу ҳарфдан хабардор бўлган ўртоқларни ҳам бу эзгу, савоб ишга жалб этмоғимиз ва дастлабки бошланғич даврда мана шу имкониятлардан унумли фойдаланмоғимиз лозим. Шунга ўхшаш имкониятларни қидириб амалга оширишимиз лозим бўлган нуқталар қонунда талайгина.

Азим ҲОЖИЕВ: — Мана, қонуннинг лойиҳаси тасдиқланиши муносабати билан қилинадиган ишларимизнинг баъзиларини Бахтиёржон Назаров айтиб ўтдилар. Очигини айтганда ҳеч вақт ҳамма учун бир хилда мақбул бўлган қонун мажмуасини яратиш бўлмайди. Менинг назаримда шу тасдиқланган қонун бирор тилни камситмайди, агар шунга чин дилдан амал қилинадиган бўлса, уни ҳар бир тилнинг ҳуқуқини ўз ўрнига қўя оладиган қонун деб биламан. Фақат шунга чин кўнгилдан амал қилишимиз керак. Бунинг учун майда-чуйда гапни кўпайтирмасдан ҳар биримизнинг вазирамиз ҳар бир моддада айтилган гапга ҳозирдан амал қилишга ўтишдир. Ўзбек тилига давлат тили сифатида амал қилинса, моддада баъзилар чўчиганидай камситилмайдиган жойи йўқ, бошқа тиллар ҳақида ҳам яхши гаплар айтиб ўтилган. Ўзбек тили бугун хунук аҳволга нимага тушиб қолди? Ҳеч ким уни махсус қарорлар билан тушириб қўйгани йўқ. Уша бошида, Ленин томонидан айтилган таълимотларга ўзимиз амал қилмаслигимиз оқибатида ана шу хунук аҳвол юз берди. Агар яна эскичасича кетаверсак, наинки қонун қонунлигича қолади, балки ўзбек тили ил-

гаригидан ҳам баттарроқ аҳволга тушиб қолиши ҳеч гапмас.

Х. ТУХТАБОВЕВ: — Қонунни амалга оширишимизда тўсқинлик қилувчи қандай кучлар, тўсиқлар бўлиши мумкин?

Бахтиёр НАЗАРОВ: Мен бу қонуннинг амалга оширишида тўсқинлик қилувчи кучлардан энг биринчиси деб бюрократия, тўраҳонлик деб биламан. «Сен менга тегма, мен сенга тегмайман» қабилдаги фикр тафаккурида ўрнашиб қолган одам ёки тўраҳонлик бу ишни амалга оширишда энг жиддий тўсиқ бўлади. Мана қонун эълон қилинди, энди уни амалга оширишни нимадан бошлашимиз керак? Ҳозир Министрлар Совети тил қонунини ҳаётга жорий этишнинг кенгайтирилган программасини ишлаб чиқмоқда. Бу республика миқёсидаги катта программа бўлиши табиий. Энди ҳар бир ташкилотнинг шунга ўхшаган ўз программаси

раммиз. Таржимада унинг бутун хусусияти йўқолади. Мана оддийгина нарсаси, «зиж»ни «жадвал» деб айтилади. Аслида «зиж» астрономияга хос бўлган термин, буни жадвал деб бергандан кейин унинг асл маъноси йўқолди деган сўз. Бопқа соҳаларни олайлик. Масалан, математикада «Шакл» деган термин бор. Шу шаклни, масалан планетрия текширганда, юза икки ўлчовга эга бўлса, буни мустаҳот дейилади. Агар русчада иккита сўз билан «сферическая фигура» дейилса, ўзбекларда «муҳажжамот» деган сўз ишлатилган. Буни ўқувчиларга ўргатилмасдан, «фигура» деб берилади. Бундан ташқари, фигурага бутунлай нотўғри изоҳлар берилади. Ҳатто «нуқта асосий фигура ҳисобланади», дейилган жойлар бор. Қолбуки, нуқта фигура эмас. Яна бир мисол. Янги деб «кесма» деган кераксиз терминлар киритилган. Булар ҳаммаси ўқувчини фақат чалғитади. Шунинг учун манба халққа етказиб берилиши керак. Бунда газета-журналларнинг роли жуда катта. Шунини билладиган одамлар масалан, ҳар соҳанинг кишилари олдин қандай истилоҳлар берилгани ҳақида, халқаро термин билан бирга бериши керак. Астрономиядаги «конфигурация»ни шакл дейилади. Баъзи сўзлар эса ҳозир умуман астрономияда йўқ. Масалан, «бурж» терминини ишлатилмайди. Туркум деб юборилган. Қолбуки туркум билан бурж орасида фарқ бор. Мана шунга ўхшаган, фақат мактаб дарсликларининг ўзини оладиган бўлсак, бир неча минглаб сўзларни халққа бермаганмиз.

Иккинчи манба, бу — халқ. Биз халқдан ҳам ажралганмиз. Шунинг учун масалан, журналистни олсак, сизлар бурчак очинглар. У масалан, «Табиат бурчаги» бўлсин. Ҳар қайси вилоятнинг ўзига хос хусусиятлари бор. Тоғлари бор, ғорлари бор, ўсимликлари бор. Шу ерда қандай ўсимлик ўсади-ю, уларни халқ нима деб атайди? Журналда сурати билан берилсин. Шу асосида тил ва адабиёт институти умумлаштириб лўғатлар ясади. Хавфлиси шуки, биз бирон нарсани қабул қилмаслигимиз, йўқми, деган гап нотўғри. Масалан, кўп маъноли сўзлар бўлади. Бир сўзнинг шевага ёки адабий тилга хос бўлган бир неча варианты бўлади. Шуларнинг ҳаммаси берилиши керак. Уларнинг орасидан биттасини танлаб оламиз, деган фикр нотўғри. Халққа ҳаммасини етказиш керак! Ишлатишда ҳар бир соҳанинг одами ўзи билиб ишлатаверади. Ҳозирги зиёлиларимизнинг тили умуман ўзига хос кодга айланган. Буни тушуниш учун олдин бошқа манбани билиш керак. Кейин ундан ағдариб олиб тушуниш лозим бўлади. Масалан, «кўпкураш» деган сўздан бир нарсани тушуниб бўлмайди. Олдин русчада «многоборье» нима эканлигини билишимиз керак. Шундан сўнггина бу «тур аралаш мусобақа» эканлигини тушунамиз холос. Ёки «пятиборье» деганда, «беш амалли мусобақа» тушунилади. Мана «монокультурани» олайлик. «Яккакорлик» дегани. «Пахтакор» деган сўзимиз бор, пахта экувчи дегани.

Демак, «монокультура хлопка» «якка пахтакорлик» дегани бўлади. Мутахассис бўлмаган одам сўзини бўлақларга бўлиб таржима қилади. Бир хил сўзнинг ўзи ўзбекчага ҳар хил таржима бўлиши

бўлмоғи лозим ва мана шу программалар жамидан ташкил топиб республика миқёсидаги ҳаракат дастури сифатидаги катта бир ҳужжат юзага келади. Уйлайманки, бу ишни ҳамжиҳатлик билан амалга ошириш мумкин.

Алибек РУСТАМОВ: — Ўзбек тилининг бойлиги ҳақида гапирадиган бўлсак, у ҳозир камайган эмас. Лекин биз уни халқдан олиб қўйганмиз. Манбадан ажратиш қўйганмиз. Бу манбалар нима? Биринчиси, ҳозир бир ярим минг йиллик ёзма ёдгорликларимиз бор. Биз шуларнинг ҳаммасини халқдан олиб қўйиб, ўқувчиларга бунинг таржимасининггина беряёмиз. Таржима пайтида, ҳар бир сўзнинг ўз маъносига қаралади. Таржимон бунинг ҳеч ким тушунмайди деб, тушунмайдиган битта сўзга алмаштиради. Қолбуки ўша сўз шу маънони бермайди. Худди шундай йўл тутиш оқибатида биз ўзбек тилида мавжуд бўлган, ҳамма соҳаларда бор бўлган истилоҳларимизнинг 90 фоизини йўқотиб юборганмиз. Аниқроғи, йўқотган эмасмиз, балки халққа бермаганмиз, истеъмолдан чиқарганмиз. Лўғатлар қилмаганмиз, китобларни нашр қилишни камайтириб юборганмиз, асл нусхасини бермаганмиз. Энг ёмони шуки, шарҳлаб бериш ўрнига, биз уни таржима қилиб бе-

Бизнинг кўча — Қатортол!

Қатортол — Тошкентнинг қадимий, обод ва кўркем мавзеларидан бири. Яқин 20—25 йиллар муқаддам ҳам бу ерда ёнма-ён туташиб кетган олмасор, нокзор, ўрикзору ёнғоқзорларнинг адоғи кўринмас эди. Ҳозир у саховатли боғлар ўрнини кўп қаватли уйлар эгаллаган ва ўтмишдан бирдан-бир ёдгорлик — кўчанинг номи қолган эди. Чамаси, икки йил муқаддам шу сўнгги мулкимиз ҳам кимларгадир ортиқча бўлиб туюлди — кўча «Правда» газетаси номи» деб ўзгартирилди. Бундан ўн йил муқаддам нашр этилган ўзбек совет энциклопедиясининг 9-жилдида ёзилишича жумҳуриятимизда 4 хўжалик ва 14 қишлоқ «Правда» номи билан аталган. Хўш, ўзбекона жарангдор «Қатортол» кўчасини ҳам отахон газета номи билан аташ шартмиди?

Табий, бунга қарши мулоҳазалар маҳаллий матбуотда билдирилди. Лекин «Ёш гвардия» нашриётининг рассоми, ажойиб китоб мусаввири Ҳабибулла РАҲМАТУЛЛАЕВ бу борада ўзича курашди. Ушбу камтарин кураш жараёни тубандаги ҳужжатларда ўз ифодасини топган.

Хурмат билан «Правда» газетаси редакциясига!

Ушбу хат муаллифи Ўзбекистон ЛКСМ МК «Ёш гвардия» нашриётининг рассоми Х. Раҳматуллаев. Яқинда мен грузинларнинг «Тавба газарру» фильмини тамоша қилдим. Фильм сўнггидаги сахнада айтилган гап ёдимда қолди. Унда йўловчи кампир «Ибодатхонага олиб бормайдиган кўчанинг не ҳолати бор» дейди.

Тошкентдаги Қатортол кўчасини яқинда «Правда» газетаси кўчаси» деб ўзгартиришганда ўша гап ёдимга тушди. Ахир бу кўчанинг адоғи қабристон билан тугайди. Кўчани мўғтабар газета номи билан номлаш ташаббускорлари тагдор ниятни кўзлашган кўринади.

Фикримча, турли-туман тасаввурлар тугдирмаслик учун кўчамизнинг собиқ атамаси тикланиб, ҳурматли ва отахон газетамиз номи Ленин номи майдон ёки кўчага қўшни кўчалардан бирига берилиши тўғрироқ бўлади.

Мактубимга жиддий эътибор беришингларни сўрайман.
Хурмат билан Х. РАҲМАТУЛЛАЕВ.
1989 йил 2 март.

Навбатдаги ҳужжат қоғозга тушгани йўқ, балки оғзаки — телефон орқали воқе бўлди. Уни Х. Раҳматуллаев шундай ҳикоя қилади: — 1989 йил майнинг 5-куни кўнғироқ бўлди. Трубкадаги овоз эгаси Тошкент шаҳар партия комитети идеология бўлимининг инструктори деб таништирди. Исми-шарифни айтмади. Саломлашгач, шундай суҳбат бўлиб ўтди:

— «Правда»га хат ёзган экансиз?
— Ҳа, ёзгандим.
— Кўчанинг номи шундай қолади. Яна номи ўзгартиришга маблағ йўқ. Тушундингизми?
— Нега энди маблағ бўлмас экан? «Правда»га жўнатган хатга жавоб шуми?
— Ҳа, жавоб шу. Телефонда ҳам жавоб қайтариш мумкин.
— Қанақасига? Ахир, бу ҳужжат бўлолмайди-ку?

— Нима, сиз прокурорсиз, биздан ҳужжат талаб қиласиз?! Горкомга келинг, 317-хонага кининг ҳужжатни кўрсатиб қўяман!.. Шундан сўнг Х. Раҳматуллаев яна «Правда»га мурожаат қилди.

Хурматли бош муҳаррир!
Март ойида редакцияга хат жўнатган эдим, мана, 5 ойдирки унга жавоб йўқ. Од-

дийгина масала юзасидан тайинлик жавоб олиш шу қадар мушкулми? Тушунолмаяман.

Шу боис тезда жавоб қайтарарсиз деган умидда Сизга ўша хатнинг нусхасини юборяпман.

Ҳозирча ҳурмат билан
Х. РАҲМАТУЛЛАЕВ.

«Правда» газетасидан жавоб хати тез кунларда келди:

Хурматли ўртоқ Раҳматуллаев!
Сизнинг мактубингиз Тошкент шаҳар совети ижроия қўмитасига йўлланди. Масала кўриб чиқилгач, хулоса Сизга маълум қилинади.

Хатлар бўлими
В. Донская.
14.08.89.

Ниҳоят, ёзишма чоқлар ўз самарасини берди — Тошкент шаҳар ижроия қўмитаси ободчилик бош бошқармасидан хат келди.

Уртоқ Х. Раҳматуллаевга.
Тошкент шаҳар ижроия қўмитасининг қарори билан шаҳар кўчалари атамасини тартибга келтириш мақсадига кўра Киров районидаги Ленин кўчаси «Правда» газетаси кўчаси» деб ўзгартирилди. Чилонзор районидаги кўчага эса собиқ тарихий атома — «Қатортол» қайта тикланди.

Шаҳар бош рассоми Р. Т. ЮНУСОВ.
08.09.89.

Кичкина бўлса-да, адолатли истак тикланди. Лекин кўчанинг номланиши ҳозирги кўринишда қайд этилиши жуда кулгили ҳол. Лавҳада кўчанинг атамаси икки қайта ёзилиши шарт эмас. Зеро, Ўзбекистон ССР Давлат тили ҳақидаги қонуннинг 24-моддасида шундай ёзилган: «Ўзбекистон ССРдаги... кўчалар... номлари ягона миллий шаклда берилди ва республика давлат тилида ёзилади».

Шундай экан, маҳаллий масъул ўртоқлар давлат қонунига бўйсундилар деган умиддамиз.

Яшайдан безор бўлдим...

Оиламизда олти кишимиз. Уйимизда доимо жанжал бўлиб туради. Жанжалсиз ўтмаган кун йўқ десам тато қилмайман. 9-синфда ўқияпман. Оилада 4 фарзандимиз. Ота-онамнинг жабридан акам армиядан қайтмасликка қарор қилганди, мана уч йилдан буён ундан на хат, на хабар бор. Ота-онам кийим-кечак олиб бера доим таъна қилади. Мен уй-рўзгор ишларини ўзим бажараман. Колхозда ишлайман. Онам боғчада-ишлайди, келиб болаларимга овқат қилиб қўйиб дейиш йўқ. Онам боғчадан соат 5 да қайтади, мен эса 7 яримда. Ота-онам биз фарзандларини бир кўзда кўрмайди. Мен оилада бир хизматкордай гап. Оилада эркак киши бўлатуриб мол-ҳолга ҳам мен қарайман. Мен бирор ёққа кетсам на ҳовли қарам, на овқат пишириб ейилади. Оилада икки қизимиз. Иккаламиз бир хил кийинамиз. Мен 9-синфда ўқисам ҳам сиқилаверганим учунми бўйим 5-синфдаги синглим билан баравар. Агар адашиб синглимнинг кўйлагини кийиб қолсам ҳам отам мени оғизга олиб бўлмайдиган сўзлар билан ҳақоратлаб, уради. Мен энди чидамайман. Юрак бағрим қонга тўлди. Ота-онам мени баъзан ҳайдаб юборади. Уйдан чиқиб кетиб 15 яшар қиз боламан азир, кечга яқин қайтиб келаман. Дундан тўйдим. Бу кунимдан ўлганим яхши. Маслаҳат бер, «Ёш куч!» Нима қилай. Фақат адресимни эълон қилманлар, илтимос.

Дишпора.
(Дишпора).

Уйсиз қийналиб кетдик...

Хурматли «Ёш куч!» Ердамнингга муҳтожмиз. Биз 4 фарзанд учун дунё қоронги. Отамиз Бўрибой Санақулов бизларни 1988 йил декабрь ойида Қашқадарь вилоятининг Шўртан чўлига обориб ташлади. У ерда ишлаб 8 ой турдик. Ҳажманинг ҳам туғилиб ўсган жойи яхши экан. Чўлда ту-

ролмадик. 1989 йил 7 август кун кўчиб келдик. Отам уйга киритмади, уйни сотиб юборганман деб ҳақорат қилди. Уйни болаларга берсин деб онам колхоз, район раҳбарларига ва судгача борди. лекин натижа бўлмади. Ҳозир совуқ тушиб қолган. Ташқарида совқотяпмиз. Бизлар ҳам одамлардай уйда яшашни хоҳлаймиз. Афсуски, уйимиз йўқ. Отамга йўл кўрсатувчи қишлоғимиз оқсоқоллари. Улар отамни тезлаб қўйибди. Биз мактабга бориб-бормай юрибмиз. Шундай замонда яшаб бундай кун кечириш жуда қийин. «Ёш куч», бизнинг уйимизни олишимизга ёрдам бер! Озирги нажот сендан.

Самарқанд вилояти, Пайариқ ноҳияси,
«Ленинизм» колхоз, Янгиобод қишлоғи,
44-ўрта мактаб.
С. АНАҚУЛОВлар.

Дардисар бўлиб қолдим...

Сизларга аввало ўзимни таништираман. Мен — Сиддиқова Майрам Урғут ноҳиясидаги Ильич номли колхозда тураман. 1985 йил ота ва онам турмушга беришди. Турмуш ўртоғим бир ой ўтмасдан армияга кетди. Отам авария туфайли вафот этди. Турмуш ўртоғим армиядан келгунча қайнона-қайнотамнинг хизматини қилиб юрдим. Шу қилган хизматим эвазига қайнотамдан икки марта калтак едим. Эрим келса яхши турмуш қуриб кетсам керак, деб чидаб юрдим. Йўқ, азволим ундан ҳам бағтарроқ бўлди. Қайнотам мени ўрлига ёмонлаб урдирадиган бўлди. Охирида 1988 йил 18 ноябрь кун бир сатил саларкани устимга секиб-гугурт чақмоқчи эди, уйдан чиқиб қочдим — орқамдан пичоқ олиб онамникигача қувиб борди. Шундан бери онамнинг юраги ёмон бўлиб қолган. Шу-шу онамникида ўтирибман. Қорнимда 7 ойлик болам бор эди, туғилди. Қайнотам эримни боладан хабар олгани қўймади. Ҳозир болам 10 ойлик бўлди. Шу ҳафта судга ариза берувдим. Судга ҳам пора берди. Менга «қайга борсанг боравер» деди. Нима учун менинг бағтимни поймол қилган бир норасидани тирик етим қилганлар тегишли жазо олмайдилар. Бундай болабезори-ларга чора кўрадиган муассаса борми ёки шаҳар бедарвоазми?! Ҳозир ошкоралик, қайта қуриш замони. Шу гапларни газетага ёзиб чиқаринлар ёки келиб текшириб чора кўринлар. Азир мен оилада каттасиман. Онам — қаҳрамон она, унинг топгани укаларимни боқишга ҳам етмайди. Унинг устига мен ҳам битта болам билан бориб дардисар бўлиб ўтирибман.

Айбим нима, билмайман?..

Салом «Ёш куч!» Мен сизларга ичимдаги гапларни ёзишга қарор қилдим. 1972 йили туғилганман. Дунёга келишим ота-онами қувонгирман. Чунки мени врачлар тугма порок дейишган. Лекин онам нима қилишини билмай катта қилаверган. Бунинг учун раҳмат. Ҳозир 17 га кирдим. Уйдагилар доим касалимни юзимга солишади. «Сен касалланд-дардисарсан, деб таъна қилишади. Азир мен ўз хоҳишим билан касал бўлганим йўқ-ку! Уйда энг кичкинасиман. Исми Мадина. Бу хатни ёзишга ҳам шундай гаплар сабаби бўлди. Мен ўзимни ҳарчанд кўндириб касалимни эсдан чиқаришга ҳаракат қилсам ҳам, уйдагилар ҳар кун касалимни айтиб қулишади. Бу менга алам қилади. Шу уйда яшайман, шу уйда катта бўлдим. Опа-акаларим ҳам менга бошқача қарашди. Ўзимни бир нарса қилай десам иродам йўл бермайди. Нима қилай. Менга маслаҳат беринлар.

Фаргона вилояти, Яйпан шаҳри.

Янги ота-она топаман!

Мен ҚҚАССРдаги бир колхозда яшайман. Миллатим ўзбек. 8-синфда ўқийман. Азволим ёмон. Ҳар кун онам урса майли-я, отамнинг уришиги чидамайман. Оёғим санчиб оғрийди. Онамга айтсам ёш қиз бўлатуриб оёғинг нега оғрийди, деб уришади. Унинг устига юрагим ҳам санчиб оғрийдиган бўлди. Яқинда учинчи соат алгебра бўлаётган эди, шунда «воҳ» деб қичқириб юборган эдим, ўртоқларим нима қилди деганда мен қўлим қайрилиб кетди деб баҳона қилдим. Агар мен бу касални ота-онамга айтгудай бўлсам борми...Улар мени нега бунча ҳўрлайдилар, билмайман. Бўлмаса дангаса эмасман. Кунда уйларни супуриб ювиб, артиб чиқаман. 7-синфдан буён овқатни пиширадиган ҳам, тамир қиладиган ҳам ўзим. Мактабни битиргач Тошкентга кетиб қоламан. Узимга янги ота-она топаман. Шундай аҳд қилганман.

СОАТИ

учмаган ёзувчи

Дарвоқе, бир вақтнинг ўзида ёш олимнинг баъдий адабиёт соҳасида ҳам кетма-кет омади юриша бошлаганди. У қисқа муддат орасида бошловчи ёзувчидан Америка илмий-фантастик адабиётининг классиги даражасига кўтарилди. Унинг илк ҳикояси «Вестага ташланганлар» 1939 йилда эълон қилинди, («вест» инглизчада «ғарб» дегани.) 1941 йил дунёга келган «Туннинг чўкиши» ҳикояси орқали эса ёзувчи довруғ қозонди ва кўп ўтмай XX асрнинг энг йирик фантаст ёзувчиларидан бири сифатида тан олинди.

Адибнинг «Худоларнинг ўзи», «Абадийлик хотимаси» романлари, «Мен — робот» ҳикоялар туркуми дунё халқлари тилларига кўп таржима қилинган асарлар сирасига киради. «Елгончи» ҳикояси Анвар Муҳаммадқулов, «Туткич бермас робот» Рустам Обидов таржимасида «Фан ва турмуш» журналида эълон қилинган. Шундан бўлак асарлари ҳали ўзбекчалаштирилмаган.

Ёзувчининг туғилган юрти ҳақида турли тахминлар мавжуд. Волга бўйида, Гомелда туғилган деган фаразлар бор. Айзек Азимовнинг эътироф этишича, у Юрий Гагариннинг юртдоши, яъни Саратовда таваллуд топган. Исми шарифидаги ўзбекионаликнинг ҳам бир сирини бўлса бордир, яна ким билади дейсиз. Ҳар қалай, Айзек Азимов Совет Иттифоқида туғилган америкалик машҳур ёзувчидир. Киндик қони тўкилган заминга қадам ранжида қилиш адибнинг улкан орзуларидан бири, афсуски, у шу чоққача самолётда учмаган, бундан кейин ҳам учмас экан. Самолётсиз АҚШдан Саратовга келиб кетиш ҳам... фантастика, холос!

Дилфуза ҚҶЗИЕВА,
ТошДУ толибаси.

ХАЛҚ ТАБОБАТИДАН

Атиргул

Атиргул нафақат гўзал гул эрур,
Унинг мойида ҳам мужассам кўп сир:
Баргини қайнатиб сиқмай боғланса.—
Даво шишга, мойи нафас қисшишга.
Милкни мустаҳкамлар атиргул — шарбат,
Қулоқ оғриқни қалдирғай албат,
Ундан тайёрланган мураббо, гулқанд
Йўтал, камқонликка шифодир ҳарчанд,
Асал-ла тайёрлаб этсанг тановул,
У дармон, овқатнинг ҳазми ҳам энгил.

Бодом ҳақида

Ширин бодом мағзи қанд билан агар,
Аралаш ейилса, шифо кўп бўлар:
Бош айланиш тўхтаб, бўлади дармон.
Нафас қисшиш, йўтал камаяр шу он.
Аччиқ бодомга қўшиб мусаллас,
Эшакемини мумкин даволаш.
Тошма яраларни қуригтай ҳар гал,
Агар унга қўшсанг шифобахш асал.

Хурмо шарбати

Хурмо бу лаззатли мева, бебаҳо
Оромбахш шарбати кўп дардга даво:
Ичсанг гузалади оғриш томоқ,
Тандан қувар бўлса чипқон ва бўқоқ
Қон босим пасайса, бўлсанг камқувват
Қўссанг қон малҳамдир, ана шу шарбат.

Тўпловчи: Ўктам ҚҶЧҚОРОВ.

Ҳикоят

Бир кун подшоҳ Нуширвон одил шикорга чиқти ва гузари бир қишлоққа тушти. Анда бир пир деҳқоннинг кўрдиги, ток дарахтин экиб турур. Подшоҳ айтди: «Эй пири деҳқон! Таъма қилибсан? Ким бу дарахт мивасин йийур? — деб. Ул деҳқон айтди: «Аввал одамлар экиб кетмишлар. Бизлар едук. Бизлар ҳам экармиз. То ким бошқа одамлар егайлар».

Нуширвон бул жавобига таҳсин қилиб, тўрт минг танга инъом айлади. Ул пир деҳқон яна айтдики: «Эй, подшоҳ! Ҳеч бир одамнинг кўрдингмуки, дарахт ўткузуб шу кунни мивасин ебдур?» Нуширвон «кўрганим йўқ» деб яна тўрт минг танга инъом айлади. Пир деҳқон айтди: «Субҳону-олло! Худога шукурким, менинг ўткузгон дарахтим мундоқ тезлик билан икки марта мива қилди!»

Нуширвон ул деҳқоннинг ҳусн-каломига офарин қилиб мазкур қишлоқни унга инъом қилди.

Эски қўлёзмадан парчани
Ҳ. Н. БОБОБЕКОВ кўчирди.

Жажжи тадқиқот

УТЮГ — бу ўзбекча сўз бўлиб, ўти йўқ деган маънони билдиради.

Ўзбек қизларида, келинларида шундай бир бокиралик борки, бундай ибод, имо-ишоралар ҳеч бир халқда учрамайди. Қўл ювиш учун сув тайёрлаганларида уни «иссиқ» ёки «қайноқ»роқ деб қўйилади.

Утюг ҳам худди шуни сингари иккинчи бир кишига берилаётганида «ўти йўқ» деб берилган бўлса ажаб эмас.

Уни эшитган рус ва бошқа халқлар унинг номи «Утюг» деб аташган бўлишлари мумкин.

Эргашбой ҲОЖИМАТОВ,
ўқитувчи.

РЕДАКЦИЯДАН: Бундай тадқиқот сиздаги зийракликни оширади.

РЕДАКЦИЯДАН: Азиз ўқувчилар! Баъзан мактабдаги «Тарбия соати» дарслари буюк кишилар ҳаёти, ёзувчи шоирлар ҳаётига ҳам бағишланиши мумкин, тўғрими? Биз бу янги рубрикада шу тажрибани ҳам давом эттирмақчимиз. Шундай қилиб Сиз навбатдаги «Тарбия соати»да кимлар билан учрашишни хоҳлайсиз? Энг аввал ўша кишининг номи айтиш ва ҳаёти, ижодига оид саволларингизни «Ёш куч»га йўлланг.

Умуман бундан кейин мазкур рубрикани давом эттиришимиз учун қандай таклифларингиз бор? Қандай қилсак сиз излаётган саволларга жавоб беришимиз мумкин. Мактаблардаги «тарбиявий соат» дарслари қандай ўтилиши керак. Уни қизиқарли ва таъсирли бўлиши учун нималар қилиш зарур? Балки Жаҳон ёшлари ҳаракати ҳақида, уларнинг ҳаёти ҳақида, курашлари ҳақида ҳам материаллар беришимиз керакдир.

Бир сўз билан айтганда «Тарбия соати» чинакам тарбия соати бўлиши, у ўқувчининг маънавий ҳаётига бирон-бир ўзгариш олиб кириши керак. Шу билан бирга ўқитувчилардан ҳам «тарбия соати»га оид фикр ва мулоҳазаларини кутамиз. Мактаблардаги «тарбия соати» дарслари ҳафтасига икки соат бўлди. Биз эса ойига бир марта журнал саҳифаларида сиз билан учрашиб турамыз.

Мен турли табиат ажойиботларига қизиқиб маълумотлар йиққанман. Шулардан айримларини сизларга юборяман.

Шам дарахт

Марказий Американинг Панама канали ноҳиясида ғалати бир дарахт ўсади. Бу дарахт мевасининг шакли шамни эслатади, ўзи ҳам шам вазифасини бажаради. Меваси таркибида ёғ жуда кўп. Мевасининг ўртасини ёриб, орасига пилик қўйилса бас, шам тайёр деяверинг. Маҳаллий аҳоли бу дарахтнинг мевасидан уйлари ёритишда фойдаланади. Шунинг учун ҳам у «шам дарахт» номи билан машҳурдир. Бу табиий шам 3—5 соат хонани бемалол ёритиб туради. Парафин (яъни оддий шам)дан афзаллик томони — ёнганда ис чиқмайди.

Кулги дарахти

Яқин Ғарб мамлакатларида бир ўсимлик борки, ўзига хос ажойиб хислати учун уни маҳаллий халқ «кулги дарахти» деб аташади. Дарахт паст бўйли ва кўрimsиз, меваси лониядек келади. Мевасини истеъмол қилган киши қижирлаб кула бошлайди. Кулги дарахти кишига бир соат чамаси ҳузур бахш этади. Иши юришмаган киши, тиши оғриётган одам «кулги дарахти» мевасидан еб, кўнглини ёзиши мумкин.

И. САРИМСОҚОВ,
Андижон вилояти, Марҳамат ноҳиясидаги
29-мактаб ўқувчиси.

РЕДАКЦИЯДАН: Тенгдошингизнинг машғулоти энг ибратли машғулотлардан, нима дедингиз?

Ихтиролар сандиғига

Ҳозирги вақтда ёшлар ўз хоналарини кино артистлари, журналларда чиққан ҳар хил расмлар билан безатишни ёқтиришади. Мен бундай расмларни аптекаларда сотиладиган лейкопластир ёрдамида ёпиштиришни таклиф қиламан. Бунинг учун лейкопластир 2... 4 см узунликда қирқиб олинади ва уни учларини труба шаклида бирига ёпиштирамыз. Бу вақтда лейкопластирни елим суркалган қисми труба сиртида қолиши керак, кейин тайёр трубачаларни расмларнинг орқа томонига ва деворга ёпиштирамыз. Бу усулда қистирилган расмлар одамга эстетик завқ бағишлайди ва қўпол кўринмайди.

Улуғбек РАЖАБОВ,
Хоразм вилояти, Хива ноҳиясидаги
Киров номли мактаб ўқувчиси.

РЕДАКЦИЯДАН: Келажакдаги катта ихтиролар мактабдан бошланади.

Жамолиддин Муслим — (Жамолхон Боқиев) ТошПИ Наманган филиали сув хўжалиги факультетининг толиби. Шеърлари матбуотда биринчи бор эълон қилиняпти.

Андиша

Қондошлар қолдилар талашиб мерос,
Бири маҳкам тутди андиша ўйин.
Бошқалардек асло солмади уввос,
Аста макон эгди андиша ўйин.

Бир тугам пахтадай аёли аста,
Минғирлай бошлади пинжиги кириб:
— Бешта алломиш-а, ақлингиз қайда?!
— Қўявер! — деб қўйди бағридан суриб.

Миш-мишлар тезгина кетди ўт олиб,
Қисмат чертар эди фарёдди куйин.
Ўтираверди жим носвойдан отиб,
Тарк этмай қадрдон андиша ўйин.

Жисмида қолмади заррача бардош,
Андиша тиқилди келиб бўғзига.
Тил отиб ташлади андиша ўлди,
Қон сачради қадрнинг оппоқ юзига...

Босилаётган қадамлар ажри

Фард

Хўкизнинг шоҳига урмоқлик учун,
Фалак қуласинми, айтинглар, нечун?!

Қадим ривоятдан парча

Бу уйқунинг умри узун бўлади,
Нодонлар элига устун бўлади,
Оқиллар элида маҳзун бўлади,
Дунё бошидан шундай кунлар кечади...

Сувлар қуриб юртлар — тузлуқ бўлади,
Одам эмас қоғоз «Бузрук» бўлади,
Эрлари ҳам минг бир туслук бўлади,
Дунё бошидан шундай тунлар кечади...
Бу уйқунинг умри узун бўлади...

* * *

Хориган кўҳна тулло — ЗАМИНИМ
Қисилиб борар нафас йўлларинг
Мен эса устингда саросар —
БОШСИЗ ЧАВАНДОЗ!..

Учлик

Бу шаддод юрагимни
Ўзига макон қилгунча,
Қизил қонга бўялди, Оппоқ Эвтиқод.

Бесамар дарахт

Экилди...
Кечилди...
— Нима қолди дунёда ундан? — дея,
Шовуллайди бағри қон ШОГУТ...

Ўтган улуғ кишиларнинг
ҳаётидан лавҳалар

Келиб шу сўқмоқ йўлдан
Кетавердик...
Кетавердик...
Хокка айланиб
Охири топдик —
Саҳрои Кабир...

Келиб шу сўқмоқ йўлдан
Кетавердик...
Кетавердик...
Ўннга қарадик зулумот,
Сўлга қарадик зулумот,
Наҳот дедик!!!
Хайҳот дедик!!!
Юрак-бепоён денгизимизга
Чўктирдик,
Каттакон тош — САБРни...
Келиб шу сўқмоқ йўлдан,
Кетавердик...
Кетавердик...
Дилимизда алам,
Ҳамроҳимиз қалам,
Зиёрат қилиб ўтдик —
Ҳақиқат аталмиш.
Буюк Қабрни...

Келиб шу сўқмоқ йўлдан
Кетавердик...
Кетавердик...
Биз кўп ўйлардик,
Биз кўп билардик,
Келажак ҳақда.
Тушларимизда
Кўрар эдик,
Ўрик гулидай Оппоқ ҚАДРни.

Умидвор дарахт

1
Четлаб ўтди шамоллар,
Наҳот ишонмади
Ўйғонишимга?

2
Мен энди ўсаман
Ниҳоят топдим
Илдизларимни.

3
Ҳеч нарса тиламайман фалак сендан
Тиниқ осмон
Ва эрдан ўзга.

4
Орда қолди куз —
Кўз ёшларим япроқ каби
Тўқилган кунлар.

Санобар ФАХРИДДИНОВА

Битмаган мактуб

Сўнгига етмади, мактубинг,
Сўнгига етмади жасорат.
Қоралаб ташлади машғум тун
Тақдирнинг уфқини бешафқат.

Сурайё ҚУРБОНОВА

Орзулардан солдим оппоқ беланчак

Юрагимда ўсди тоза гул-чечак,
Еру-осмон, дунё ҳавас қилажак,
Орзулардан солдим оппоқ беланчак.
Алла жоним, ширингинам ухлагин,
Сенинг билан уйғонсин ҳур келажак.

Мели БОБОҚУЛОВ

Қор тагида кўтариб бошин,
Майсаларга деди бойчечак:
— Соғиндим мен кўклам қуёшин,
Гул келтирдим унга бир этак.

Майсалар дер: — йироқда кўклам,
Етавергин ҳали вақт эрта.
Йўқ, — дер кулиб бойчечак ўктам,
Кўклам асли мен сезган мужда.

* * *

Тўрт нарсасиз яшашим мушкул,
Бири дўстгу, бири қуёшдир.
Тўрт нарсада ҳаётим жўшқин,
Бири меҳнат, бири курашдир.

Дўстсиз йўқдир ишимда омад,
Қуёшсиз йўқ ёруғлик менга.
Меҳнатсиз йўқ роҳат-фароғат,
Кураш билан мен бахтга эга.

Самарқанд вилояти

Ҳаётнинг қулоғи том битди
Шивирлаб айтилган нидодан.
«Вафосиз уйида тонг отди!
Муҳаббат — бекордир, тонг — ёлғон!»
Ой, Қуёш борлиги рост эди,
Севинч — Еш борлиги рост эди.
Ишқ — Бардош борлиги рост эди
Сен ёлғон билмаган лаҳзалар,
Дил тугён билмаган лаҳзалар...

Сўнгига етмади мактубинг...

Иқро

Табассуминг дилга бахт этар ато,
Меҳринг кўзларимни айлайди равшан.
Қалбимга ўрнашиб борар бир нидо:
Мен сени севаман...
Қояларда хаёл бургути
Мудрар оҳиста.
Шамол йўрғагида туннинг булути
Мавжланар аста.
Тароққа айланиб ҳисларим бир зум

Алла айтай, тоғу-тошлар қўшилсин,
Кабутарлар қанот қоқсин, эшилсин,
Ғанимларнинг икки кўзи тешилсин.
Алла жоним, ширингинам ухлагин,
Онанг сени ҳаммадан ҳам суяжак.

Ватанингнинг посбони бўл, болажон,
Алпомишдек полвони бўл, болажон,
Усмони бўл, Чўлпони бўл, болажон.
Алла жоним, ширингинам ухлагин,
Естиқчанга юлдузлар бош қўяжак.

Қуёш кулсин, сокин бўлсин осмонинг,
Толеингдан қолмасин ҳеч армоним,
Сенинг билан аллалайин жаҳонни
Ухла жоним, тушларимдан қувонай,
Орзулардан солиб оппоқ беланчак.

* * *

Сокин тун, бедорман, кўзларимда нам,
Бу тун ҳам маъносиз ўтиб боради.
Осмонга боқаман, осмон тўла ғам,
Кимнингдир юлдузи ўчиб боради.

Мавжга урилар.
Ҳовучга олмоқчун чўзилган қўлим
Ҳавога тўлар...
«Сочларимда туннинг барқути»
Мудрар оҳиста.

* * *

Мағрурман ва яна, аёндир сенга,
Бу сўзга хиёнат қилмаслигим ҳам.
Чўкса ҳамки қайғу тоши қалбимга,
Ҳатто умидларим озор чексаям,
Дейман: содиқ қолгум мағрурлигимга...

Юрак-да, не қилай, этолмам ҳукм,
Кўзларинг амрига тобедирман гоҳ.
Ирода қувватин дол қилиб бир зум,
Туйғуларим ғолиб келганда, э воҳ,
Ғурур ҳам қаршингда бошин эгар жим.

Шундай, азизим...

Тошкент шаҳри

Кўксимда инграниб «уҳ» тортар бир ҳис,
Оғир бир сукунат ҳукм суради.
Ой маънос, мен маънос, борлиқ ҳам маънос,
Чигирткалар қўшиқ айтиб юради.

Кўзларимдан кўчар туннинг суврати,
Хўроз қичқирмоқда тонг ҳам отади.
Сўнгги бор эриниб уйқу ғафлаги,
Бедор кўзларимда тошдек қотади.

Сурхондарё вилояти.

Ғойиб НАЗАР

Яхшилик

Юпунни меҳрингга ўрайсан,
Муҳтожнинг кунига ярайсан,
Атрофга гоҳ мунгли қарайсан,
Дардингни туяман,
Сен учун куяман,
Яхшилик.

Йўғингда йўқловда қоларлар,
Борингда борингдан тонларлар,
Еқанга гоҳ чанг ҳам соларлар,
Бу — ёмон, бу — ёмон...
Сен учун куяман,
Яхшилик.

Ким сени мураббий санабди,
Ким эса ироданг синабди.
Бўхтондан шаштгинанг синибди.
Нокасдан тўяман,
Сен учун куяман,
Яхшилик.

Ғаразлар бахт қушинг овлайди,
Ҳасадлар сенга чоҳ қовлайди,
Озорлар палаги говлайди,
Тўнни терс кияман,
Сен учун куяман
Яхшилик.

Ағёрнинг қалбин доғ этарсан,
Дўстларнинг кўксин тоғ этарсан,
Беморга боқсанг соғ этарсан,
Мақтовинг бўямай,
Сен учун куяман.
Яхшилик.

Сен турган даврада наф бўлғай,
Маломат, адоват даф бўлғай,
Хатолар бош эгиб, авф бўлғай.
Қадрингни суяман!
Сен учун куяман,
Яхшилик!

Ленинбод вилояти.

Жалил шу аснода гўзал қиз қўйнидамас, меҳрибон она қўйнида ором олаётган гўдакдек ҳис этди ўзини. Айни дамда қиз томонидан ҳам бежо ҳаракатлар сезилмапти. Бу безабонлик, беғуборлик қандай ва қаердан пайдо бўляпти? Ахир бундай бўлиши мумкин эмас, асло мумкинмас. Ё у туш кўраптимми?..

Жалил дилидан кечган саволларга жавоб тополмади. У қизга қарагиси, унинг жамолини обдан томоша қилгиси келди. Бошини секин ортга тортди. Қиз унинг ниятини пайқагандек монелик кўрсатмади. Жалилнинг нигоҳи қизнинг елкасига тушганда беихтиёр бошини кўтарди. Бир дақиқа қизнинг елкасидаги қора холга ўйчан тикилиб қолди. Хол ниманидир ёдига туширгандай бўлди. Лекин нималигини аниқ эслолмади.

— Бир аёл бўларди, — деди у хаёлга толган кўйи, — ботқоқ бўйда икки ўғли билан яшарди...

— Сизнинг танишингизми? — Жалилнинг сўзини бўлди Гулнора.

— Йў... ўқ, — деди Жалил чўзиб, сўнг гапирган гапидан ўзи ҳайрон бўлди. — Хаёлимда қачонлардир шундай бўлгандай. Балки тушимда кўргандирман. Уша аёлни ҳам елкасида холи бор эди...

— Қизик, — деди Гулнора шифтга тикилган кўйи, — мен ҳам сизни учратгандан буён ғаройиб тушлар кўряпман. Гўё менинг эрим бўлган. Уни бойлар ўлдирганмиш... Мен эса икки ўғлим билан бева қолармишман.

— Дарахтга боғлаб чошиб ташлашгани эрингизми? — беихтиёр сўради Жалил.

Гулнора тирсаклаб қадини ростлади-да, Жалилга ҳайратомуз тикилди.

— Ҳа, — деди у кўзларини қисиб, — сиз бунни қаердан биласиз?

— Йўқ, билмайман. Шунчаки айтдимда, — деди Жалил елка қисиб. У ёлгон гапирди. У қизнинг эрини кўргандай эди. Балки тушида кўргандир. Лекин кўрган, бунни инкор этолмасди. Жалил тушида кўрган, уша чопилган одамнинг афт-ангорини эслашга уринди. Элас тасаввур этди. Аммо қиздан тушида кўрган эрининг қанақалигини очик сўрашга ботинолмади.

— Тушингиз қизик экан, — деди Гулнора. — Кейин нима бўлди?

— Кейинми?.. Кейин мен кўчларимни от-аравага юкладимда ўғилларимни етаклаб ўрмонга кетдим. Урмон чеккасидаги чангалзор бўйига қапа тикдим.

— Уша қапангиз бир марта ёниб кетаёзган, — лўқма ташлади Жалил. У ўзини тутолмади, негаки қиз у кўрган тушни такрорлаётгандек эди.

— Ҳа, — деди Гулнора, бу сафар қиз ажабланмади, у шунчалик хаёлга берилган эдики, ҳатто Жалилнинг ёнидалигини унутиб қўйгандек эди, — кичик ўғлим ўйинқароқлик қилиб олов қўйган эди. Мен ҳам жаҳл устида унинг оёғига таёқ билан уриб майиб қилиб қўйдим...

Жалил бу гапни эшитгач, оёғида шундай қаттиқ оғриқ сездики, беихтиёр инграб юборди. Ингрокдан Гулноранинг хаёли бўлиниб бошини кўтарди.

— Сизга нима бўлди, бирор жойингиз оғриди-ми? — сўради у талвасага тушиб. Оғриқ зумда тинди. Жалил кўзини очиб қизга тикилди.

— Йўқ, — деди у. — Нима, бақириб юбордим-ми?

— Инграгандай бўлдингиз. Ё менга шундай туюлди-ми?..

Жалил чуқур хўрсинди. У қизнинг безовта чехрасига боқаркан, чошиб ташланган ўша одамни кўз олдига келтирди.

— Эрингиз бақувватиди? — сўради оҳиста.

— Қанақа, эрим... — ҳайрон бўлди Гулнора.

— Ҳалиги тушингиздаги?

— Ҳа тушимдагими?.. — Гулнора бир зум ўйга чўмди. Сўнг, — ниҳоятда басавлат ва хушбичим одам эди. Сочлари сизникидек жингалак ва тим қора эди... — деди.

— Қўллари соғмиди?

— Қўллари!.. Қўлларими?..

— Айтгандай, бир қўли йўқ эди.

— Чап қўли...

— Ҳа, чап қўли... Сиз бунни қаердан биласиз?

Жалил кўзларини юмиб чуқур нафас олди.

— Аслида билмайман, — деди у маъюсланиб.

Лекин... лекин назаримда иккимиз ҳам ўхшаш туш кўргандаймиз. Мен эсам тушимда чангалзор — ботқоқ бўйда яшаган, елкасида холи бор аёлни ўғли бўлгандайман. Онам акам билан қишлоққа кетишганда қапага ўт қўйганман. Кейин улар келиб қолишди ва онам мени заранг билан урди...

Иккаласи ҳам жимиб қолишди. Узоқ жимиб қолишди. Ниҳоят сукунатни Жалил бузди: — Кейин нима бўлди? — сўради у шивирлаб.

— Кейинми? — сўзида давом этди Гулнора, — ўша воқеанинг эртасига ўғлим қаёққадир ғойиб бўлди. Кичик ўғлим. Икки кун қидирдик. Иккинчи кун кечқурун дарахт тағидан унинг йиртилиб қонга бўялган қўлагини топдим. У ё йўлбарс, ё бирорта йирткичга ем бўлган эди.

Жалил кулгуга ҳам, йиғига ҳам ўхшамайдиган галати товуш чиқариб оғир тин олди. Кейин ўзга кимсалар эшитиб қолишдан чўчигандек паст овозда сўзлади: — Мен эса онам ургандан сўнг қападан қочишга аҳд қилдим. Эрталаб онам қишлоққа кетганда акамни чалғитиб қароргоҳимиздан қочдим. Кўп дайидим. Кун пешин бўлганда очик қанимдан уйга қайтмоқчи бўлдим. Аммо келган йўлимни тополмай адашиб қолдим. Шундай бўлса-да, йўл ахтариб кун бўйи тентираб юрдим. Қуёш ботиб, атрофни қоронғилик чулғай бошлади. Иложсиз қолгач дарахт тепасида тунашга қарор қилдим. Дарахтга чиқаётганимда ноҳосдан оёғим тойиб кетди. Қўйлагим дарахт шохларига илашиб йиртилиб ағанаб тушдим. Бурнимдан тиззиллаб қон келди. Қон анча оқди, мен эса қўйлагимга артавердим. Шу кўйи ўтирганимда бошимни кимдир силагандай бўлди. Қарасам тепамда елкасига милтиқ осган одам турибди. У мендан кимлигини сўради. Мен уни «алвасти хаёл қилиб қўрққанымдан «рахми келсин» деган ўйда «етимман» дедим. У бошқа нарса сўрамади. Қўйлагимни ечди-да, эғнидаги чопонини менга ёпинтирди, кейин опчиб олди. У мени жуда олисдаги уйга олиб борди. Уша-ўша мен уникида қолиб кетдим...

Гулнора энтикиб пишиллади. Жалил унинг юзига шашқатор оқаётган ёш томчиларини кўриб ҳайрон бўлди. Юраги алланечук бўлиб орзиқиб кетди.

— Нега йиғлаясиз? — деб сўради у оҳиста, қиздан.

Гулнора жавоб бермади, овоз чиқариб ўкириб юборди. Бу ҳол бир неча муддат давом этди.

— Шундек, ўзим, — деди Гулнора йиғидан тийилгач, ўзининг қилигидан уялгандай юзини яширди, — тушингизни эшитиб юрагим ачишиб кетди. Жуда-жуда йиғлагим келди.

Жалил индамади. Секин ўрнида туриб лом-мим демай пайпоқларини кийди. Унинг вужудига қиз сари етаклаган номаълум куч тўсатдан сўниб, ўзга, ўша кучга қарши гуйғу пайдо бўлган эди. Қиз унга ҳамон аввалгидек ёқсада, энди ундан узоқлашишни истарди. Нега бундай қияпти? Жалил бунни англолмас, аммо шундай қилиши кераклигини уқиб турарди. Гулнора Жалилга ўйчан боқди. У Жалилнинг кетишга ҳозирланаётганини сезса ҳам ўрнидан кўзгалмади, индамай ўтираверди. Гўё икки кун олдинги ва ҳозиргача мужассам бўлган ўктамлик уни буткул тарк этгандай эди. Жалил эшикдан чиқаётганида Гулнора оҳиста деди: «Яна учраша олашимизми?»

Жалил қизга маъюс нигоҳ ташлади, лабини қувача қилиб елка қисди, «Қайдам...» дея терс ўтирилди-да, шахдам одимлаб кетди.

Борлиқ сукунатига ором оларди. Жалил кўча ўртасида хомуш қадамларкан, бўлиб ўтган воқеа тушида содир бўлгани ё ўнгидаги — билолмай сарсари эди. Хаёлида бир савол тинимсиз чарх урарди: «Яна учраша олашимизми?»

Йўқ, Жалил бу саволга жавоб топа олмайди. Чунки бунга ёлғиз она табиатгина жавоб беришга қодир. Жалил ва Гулнора ўша чошиб ташланган одамни тушларида кўришганими? Бунни улар аниқ билишолмайди, билишга ҳақлари ҳам йўқ, бунга фақат она табиатгина жавоб бера олади. Чунки барчасига ягона шоҳид — У. Энди менга келсак, шунини дадил айтишим мумкин: Жалил ва Гулноранинг тушида кўрганлари аслида туш эмас — оддий ҳаётини ҳақиқат. Уларнинг такрор учрашишга келсак, бу эҳтимолдан қоли эмас. Ҳаётга иккинчи келиш балки юз йил, балки икки юз йилдан сўнг, боринги, минг йилдан кейин содир бўлар, ёхуд сиз ишонмайсизми бунга?..

III боб

**МУҚАННАНИНГ РҲҲИРОСТ
БОШ ҚҲТАРИШИ**

Муқанна Хуросонда яширин фаолият кўрсатса ҳам унинг иши ошқора бўлди. Унинг дўстлари ва тарафдорлари кўпайгач, бу ҳаракат ва у қўлга киритган муваффақиятлар овозаси ҳамма ёққа тарқалиб кетди. Хуросон амири Ҳамид бинни Қахтаба Муқаннани топиб, бандга олишни буюрди.

Уша вақтларда Муқанна Марвда эди. Хуросон амири ва жосусларининг қидир-қидири кучайгач, у қочиб ўз қишлоғи Козага келиб яширинди. Унинг бу ерда узоқ қолиши хавфли эди. Чунки амир жосуслари уни топиб олишлари мумкин эди. Шунинг учун у Амударёдан ўтиб Мовароуннаҳрга боришга аҳд этди. Зероки, Мовароуннаҳрда унинг дўстлари ва тарафдорлари кўпайган бўлиб, ўша ердан очик курашга отланиши мумкин эди.

Хуросон волиси Ҳамид бинни Қахтаба ҳам Муқаннанинги Мовароуннаҳрга қочишини сезиб, дарёнинг асосий ўтиш жойларига посбонлар қўйганди. Бундан ташқари юз нафар қўшимча айғоқчиларни Амударё соҳилларида изғиб юриш учун тайинлаганди. Муқанна 36 нафар қадрдон кишилари билан дарё соҳилига яқин жойлардан бирига келиб яширинди ва сувдан ўтишга қулай фурсат кутиб турди. Унинг одамлари таъқибловчилар назари тушмайдиган жойни топиб, ёғочларни бир-бирига вассажуфтдек боғлаб амад ясадилар ва Муқанна дўстлари билан ана шу амадга ўтириб дарёдан эсон-омон ўтдилар. Бу воқеа хижрий 159 (мелодий 776) йил бошларида содир бўлганди.

Муқанна дарё соҳилига яқинроқ Нахшаб шаҳрига борди. Барча ишларни бажариб, ўз тарафдорларига керакли кўрсатмаларни бергач, Кешга боради. Бу ерда ҳам ишлар кўнгилдагидек бўлди. Бу шаҳарларда ҳокимият оқ чопонлилар қўлида бўлиб, Абдулло бинни Умар бошқарди. Бу ерларда Муқанна яшириниб юрмай, бош кўмондон ёки мустақил подшо сифатида ҳаракат қиларди.

Муқанна шу ерларда ўзи учун душманлар осонликча кира олмайдиган бир мустаҳкам қалъа қурдирмоқчи бўлди. Шу мақсадда у тоғли Ҳисорни айланиб чиқиб, эски қалъа жойлашган Сиём тоғини маъқул кўради.

Сиём усти теп-текис, экин экса бўладиган улкан бир тоғ эди. Мевали дарахтлару чашмалари кўп эди. Тоғ чўққиси янада баландроқ, мустаҳкам бўлиб, ҳар қандай иморат қуришга қулай, кўҳна биноларнинг қолдиқлари мавжуд эди.

Муқаннанинги фармони билан усталар тоғдаги кенг майдонни баланд айлана тош девор билан ўрадилар. Қалъанинги девори тоғнинг табиий девори устига урилиб, душман ўта олмайдиган баланд бир қўрғонга айланди. Тоғ чўққисини ҳам тош девор билан айлантириб уриб, ички қалъа

(арк) ясатдилар. Муқаннанинги қароргоҳи шу ер эди.

Муқаннанинги фидойи дўстларига айланган кенг халқ оммаси оз фурсатда чор атрофдан бинокорлик материалларини тўплаб, бу икки қалъа ичида зарурий биноларни қурдилар, қалъани бир неча йилга етадиган озиқ-овқат ва бошқа керакли ашёлар билан тўлдирдилар. Ташқи қалъа Муқанна аскарлари ва лашкарбошиларининг қароргоҳи эди. Муқанна ана шу қалъада туриб Мовароуннаҳрдаги оқ чопонликлари бошқарар, чор атрофга фармонлар, кўрсатма ва баённомалар тарқатар, ўз вакиллариини юборарди.

Бухоро қишлоқларида оқ чопонлилар анча кўпайган эди. Улар дастлаб Кумучқатор (ҳозирги Кумушкент) қишлоғини ўзларига қаратиб, у ерни марказ қилиб олгандилар. Ундан сўнг ҳозирги Вобкент районининг ғарбий томонида жойлашган Наршах қишлоғини эгаллаб, бу ерда мустаҳкам бир истеҳком қурдилар ва марказини шу ерга кўчирдилар.

Бухоро оқ чопонлиларини Муқанна номидан Ҳаким номли бухоролик бошқарди. Унинг қўлида уч забардаст фидойи сипоҳсолар бор эди. Улардан бири Ҳашри, ўзгаси Богий бўлиб, ҳар иккиси ҳам Кўшки Фазл қишлоғидан эди. Учинчи сарлашкарнинг номи Гурдак бўлиб, Гиждувон қишлоғидан эди. Наршахийнинг фикрига кўра уларнинг ҳар учови ҳам «жанговар, таррор, ринд ва жасоратли кишилар эдилар».

Ушбу сўзлардан «таррор» калимасини муаллиф мазкур лашкарбошиларни бадном қилиб кўрсатиш учун ишлатган, у «ўғри», «каллакесар», деган маъноларни аңлатса ҳам, бу сўз одатда ҳаддан ташқари шижоатли, кўрқмас, муҳим ва жанговар топшириқларни танҳо бажарадиган шахсларга нисбатан ишлатилади. Муқанна ва унинг тарафдорларига нисбатан душман ислом тарафдори бўлган муаллифининг бу фикри сарлашкарларнинг фавқулодда қаҳрамонлар эканлигини кўрсатади.

2

**АРАБЛАРНИНГ СИЁМ ТОҒИДА
МУҚАННАГА ҚАРШИ ОЛИБ БОРГАН
ЖИДДИЙ ЖАНГИ**

Оқ чопонлилар Бухоро ва Самарқандда кучайган пайтда араб лашкарбошилари Муқаннанинги марказий қалъаси Сиём тоғига ҳужум қилишни мувофиқ кўрмасдилар. Араблар Самарқанд оқ чопонлилари устига бир неча марта лашкар тортиб борган бўлсалар мағлубиятга учраб қайтгандилар.

Бухоро ва Самарқанд оқчопонлилари мағлубиятга учраб, уларга кўмаклашиш учун келган турклар тарқалиб кетгач, халифа Махди, бутун кучини Сиём қалъаси ва Муқаннани қўлга киритишга сафарбар этди. Бу жанг ихтиёрини Ҳирот

волиси Саидга топшириб, Сиём тоғи олдида саройлар, уйлар, ҳаммом ва ҳаёт учун бошқа зарурий биноларни қуриб, қишин-ёзин қалъани узукдек ўраб қамал қилишни буюрди.

Маоз бинни Муслимдан ажраб Балхга борган Саид халифа фармонини олгач, бутун қиш қурилиш ишларига зарур ашёларни тайёрлади. Баҳор келиши билан Сиём қалъаси ённга келиб бино қуришни бошлаб юборди. Оз фурсатда янги бир шаҳарча бунёд этди ва бу биноларга доимий яшаш учун лашкарларини жойлаштирди.

Бу вақтда Муқаннанинги қалъасида аскар камайиб қолганди. Уларнинг бир қисми Нахшаб, Кеш, Самарқанд жангларида халок бўлгандилар; турклардан ташкил топган бошқа қисми эса, бошлиқларни Фаллуххоқон ўлдирилгач, тарқалиб кетгандилар.

Ана шундай шароитда Муқанна қалъасида қолган кишиларнинг аҳволи оғирлаша бошлади: кундалик жангларда аскарлар ўлиб, озайиб борарди, қурол-яроқ, озиқ-овқат ҳам кундан-кунга камайиб борарди. Саид лашкари ҳам талофат кўрса-да, у янги кучлар келтириш имкониятига эга эди. Муқанна учун эса тўрт томондан йўл берк эди. Бунинг устига қалъанинги ташқарисидоги халқда ҳам Муқаннага қарши қайфият пайдо бўлганди. Зероки, Муқанна ўз тарафдорларига итдоғ қилмаган ва арабларга хайрихоҳлик билдирган, ёрдам берган кишиларнинг мол-мулкини талаш, ўзини ўлдиришга рухсат берганди.

Бунинг устига Фаллуххоқон бошчилигида ёрдамга келган турклар бу фармонни сунистеъмол қилиб, тўғри келган кишилар ва жойларни талон-тарож қилдилар. Халқ ана шу хатги-ҳаракатни Муқаннанинги иши деб тушунди. Чунончи, Наршахий қуйдагиларни ёзади: «Муқанна туркларни чорлаб, мусулмонларнинг молу жонини уларга топширди. Туркистондан келган сонсиз лашкар гораатга қўл чўзди. Улар вилоятларни талардилар, мусулмонларнинг аёл ва фарзандларини элтиб ўлдирдилар». Бу таланган ва ўлдирилган мусулмонларнинг ҳаммаси араблар эмас эди. Уларнинг аксарияти маҳаллий халқлар бўлиб, ислом ҳали улар учун бир анъанавий динга айланмаган эди; бу мазлумларнинг кўпчилиги дастлабки пайтларда оқчопонлилар ва Муқаннага хайрхоҳ эдилар, Муқаннани араблар зулмидан ўзларини халос етадиган шахс деб билардилар. Уларнинг оқчопонлилардан фарқи шунда эдики, қўзғолончилар анча шижоатли бўлиб, исломни рўйирост тарк этиб, араблар ва ислом дини намояндаларига қарши чиққандилар, булар эса, ҳозир ҳам ўзларини мусулмон деб билардилар.

Самарқанддаги жанглар ҳақида Табарий қуйдагиларни ёзади: «Турклар бир ҳийла ишлатиб Самарқанд ичига кирдилар ва халқни таладилар, қатл этдилар» («Тарихи Табарий», 4-жилд, 743-бет). Ваҳоланки, Муқанна ҳуружининг дастлабки кунларидаёқ самарқандликлар оқчопонлилар сафига қўшилишганди. Улар бир неча йил давомида Жабраил бинни Яҳёга қарши кураш-

ХАҚИКАТНИ ТОПОЛМАЙ САРСОНМАН!

Қўлига илк бор қалам олиб сизлардан нажот излаган инсон — бу мен, 5 фарзанднинг онаси, 28 ёшли Замира Авазовадирман.

Мени тақдир ҳаётнинг боши берк кўчасига итқитиб ташлади. Бир инсон сифатидаги ғурурим, ҳақ-ҳуқуқим поймол бўлди. Тирик етим бўлиб чирқиллаб 5 норасида гўдакларим қолди.

...Бошимдан кечган кунларимни бир бошдан баён қилай дейману, ҳаёлим чувалашади. Бу мудҳиш воқеани эсласам ҳанузгача ич-этим жунжикади. Узимга ўт қўйиб бу номард дунёдан қутулай дейману, энг каттаси ҳали 9 ёшга ҳам кирмаган норасида гўдакларимни ўйлайман.

...Мен ўрта мактабда Нуров Дилмурод билан 10 йил бир синфда ўқиганман. Мактабни битириб икки йил ўтгач — тақдир экан, унга турмушга чиқдим. Турмуш ўртоғим ота-онасининг якка-юягона арзандаси эди. Қайнонам ва қайнотам «коммунист». Коммунист сўзини қўштирноқ ичига олганимнинг сабаби улар шу ниқоб остида қинғир ишларни бажарадилар. Улар нопок йўллар билан ўз арзандаларини ҳарбий хизматдан олиб қолмаганларида, эрим йигитлик бурчини бир муддат ҳис қилганида эди, менинг оналик бурчимни бунчалик ер билан яқсон қилмасмиди?..

Шу хонадонга тушганимга 10 йил бўлди, қайнонам, қайнотамлар билан 1989 йилнинг 25 апрелигача рўзгоримиз битта эди. Яхши яшаб келаётган эдик, ўргамизда 3 қизу 2 ўғилчамиз бор. 1986 йили «Газ-24» маркали қора рангли «Волга» олдигу, менинг бошимга қора кунлар ёғилди. Эрим шу машинага

ўтиргандан сўнг босар-тусарини билмай қолди. Кўзига хотин, бола-чақа кўринмади. Мени тез-тез урадиган, ҳар сафар урганида «чиқиб кет, сен билан яшашни хоҳламайман» деб бақирадиган бўлди. Ҳар йили туғиб, болаларни оёққа турғизгунимча мени ҳеч қаерга ишга қўймадилар. Қайнонам Жўраева Моҳтоб қишлоқ советида ишласалар ҳам, ўғилларини тўғри йўлга соломдилар. Мен бу хонадондан 5 боладан ташқари юрак хасталигини орттириб хонашин бўлиб қолдим. Эрим урганлиги туфайли 1987 йил 2 сентябрда қон кетиб район касалхонасига тушдим. Касалхонада 4 ой ётиб, 4 марта операция бўлдим. Бироқ эримдан қўрққанам учун касаллик варақасига эрим урганлигини ёздирмадим. Шунча азобларга, хўрлаишларга чидаб келиб, «Оилам бузилмасин, болаларим тирик етим бўлмасин» деб ҳеч қаерга мурожаат қилмадим, эҳтимол менинг катта хатоим ҳам шундан бошлангандир. Ота-онамга, қариндошларимга уйимдан гап ташимадим. «Заҳар» ичсам ҳам «бол» ютдим деб ўтиравердим. Кунлардан бир кун эрим менга яхшиликча ажралишни таклиф қилди. Мен норасида 5 гўдакни ўйлаб рози бўлмадим. Негаки соғлигимнинг мазаси йўқ, 5 бола билан қаерга ҳам борардим, деб чиқиб кетмадим. Энди минг бор афсусланяман, ўша пайт чиқиб кетганимга. Эрим бошқа бир қизни севиб қолгани учун мени ҳайдаш йўлини изларди. 1989 йил 3 апрель кун эрим қайнонамни Моҳихоса санаториясига элтиб қўйди.

Шунча азобларга чидаб, ажралиб кетганим учун булар мендан қутулишининг муд-

ҳиш планини, ҳа-ҳа, мудҳиш планини ишлаб чиқишди. Уйимизда устага зарурат йўқ эди. 1989 йил 5 апрелда эрим билан отаси қўшни 60 қақирим келадиган Ғиждувон районидан уста Воҳид деган кишини, унинг укаси ва укасининг қайночасини ишга таклиф қилиб келишди. Усталар 6 апрель кун келиб бизникига тушишди. Қўни-қўшилларнинг уйида ишлаб бизникида ётиб туришди.

Эримнинг буйруғига асосан чой ичсалар чой, овқат десалар овқат, ўринларигача солиб қўярдим. Уста 1988 йили ҳам 6 ой бизникида ётиб юрвди, лекин бирор марта менга ёмон кўз билан қарамаган эди. Қайнонамнинг келишига бир кун қолганда эрим билан отаси ўша ифлос устанни ичириб менга нисбатан зўрлик қилишга ундайдилар. Уйга кирган заҳотим у менга ташланди, шу лаҳзада ҳовлида юрган қайнотам келиб қолиб мени урди-ю, устага индамади, гўё мени шу иш устида тутиб олгандай. Бу куниси, яъни 26 апрель кун эрталаб улар менинг юзимга қора доғ чаплаб, ота-онамникига болаларим билан элтиб ташлашди.

Ушандан буён ўйлаб ўйимга етолмайман. Бу воқеа ноҳосдан қилинган бўлса, уста нега уйига қочиб кетмади? Нега уста булардан қўрқмай бу уйда яна бир ҳафта яшади?.. Нега эрим уриб ўлдирса ҳаққи бор эди, лекин устанни чертмади?

Нега эрим «менинг хотинимни шарманда қилди, устага чора кўринлар» деб ҳеч қаерга мурожаат қилмади? Нега, деган саволлар миямни еб бормоқда? Нега ахир йигит киши хотинини шарманда қилмоқчи бўлган кишини ҳимоя қилади? Баракалла қаҳрамон,

НАЖОТ ИСТАГАН КҮНГИЛ

Узим ҳарбий хизматдаману, кўнглим алағда. Қишлоқда қолган жигарларимнинг қисмагидан руҳан эзилман. Кейинги уч-тўрт йил ичида бошимдан ўтказган кулфатлар шу қадар огирки, эсласам юрагим орқага тортиб кетади. Охири, ўйлай-ўйлай, бор ҳасратимни «Еш куч» журналхонларига тўқшишга аҳд қилдим...

...Дарсларни тамоглаб, уйга келиб, эрталаб нонушта қилган чорпожда ноҳуш воқеанинг гувоҳи бўлдим. Чорпоя устида отам беҳуш бўлиб ётарди. Онам бечора йиғидан ўзини тийлмай, бориб доктор чақиринлар, дерди. Ҳадемай оқ халатли икки киши келди, отамнинг қон босимини ўлчаб иккита укол қилишди. Докторлардан бири, ёмон асабийлашибсиз, 15 кунларда тузалиб кетасиз, деди. Ушанда, отамнинг «ҳали мен 15 кун ётаманми, даялат ишидаги одамман, иш нима бўлади» деган сўзлари ҳеч эсимдан чиқмайди. Докторлар ўзларича гаплашишарди. Касалхонага олиб кетсакмикан, чап тарафи паралич деган сўзларини эшитдим.

Докторлар кетишди. Ҳар икки-уч кунда хабар олиб туришарди. Отам совхозда 25 йилдан буён мол доктори бўлиб ишларди. Мен 4-синфда ўқирдим. Акам ҳарбий хизматда эди. Отамнинг чап қўл ва оёғи ишламай бир ойча ётди. (Бу воқеалар 1979 йилда содир бўлаётган эди).

Отамни область касалхонасига даволашларига қарамай унча фойдаси бўлмади. Бу орада акам ҳарбий хизматдан тугатиб уйга қайтди. Отам тузалиб кетгандан кейин ўқирман деб, совхозга ишга кирди. Отамнинг дарди ўша-ўша эди.

Мен 8-синфни битириб Зооветеринария техникумига ўқишга кирдим. Уқишга кирганимдан қувониб уйга қайтдим. Қувончимга отамни шерик қилмоқчи бўлдим. Ота, мен сиз ўқиган техникумга ўқишга кирдим. Энди сиз билан ишлаган одамлар орасида ишламан, дедим. Отам менга тикланган ҳолда кўздан ёш оқарди. Ахир отам беш йилдирки, қийин аҳволда ётарди. Отамни дард енгганди. Хуллас, ўша кунларда отамиздан жудо бўлдим. Оиламизнинг қийин аҳволда қолишига қарамай, ўқишимнинг биринчи йилини тамомладим. Иккинчи кўрсда ўқиб юганимда (1986 йил) бизнинг Қўшработда сариқ касаллиги кўпайди.

Бизнинг оиламиздан отам ва укам сариқ билан огриди. Улар касалхонадан чиқмай туриб, рўзгорбоши бўлиб турган акам ҳам сариқга чалинди. Докторлар тўғри аниқлай олмадан шамоллаган деб шамоллашга қарши дорилар буюрган. Докторларнинг айби биланми ёки тақдир пешонаси шўр эканми, акамдан ҳам ажралиб қолдик. Пахта сўзини эшитсам юрагим зирқирайди. Негаки, акам касалхонада жон талашиб ётганда мен пахтада эдим. Хуллас, ўз оёғи билан касалхонага борган акамнинг 12 ноябрда оламдан кўз юмганидан бехайр қолдим. 15 ноябрь кун кўнглим қандайдир фалокатни сезиб уйга отландим. Автобусда кета туриб, ўрта ёшлардаги бир кишининг ҳамроҳига «бечора Абдурауф ҳам оламдан ўтибди» дегани қулоғимга чалинди. Шерик қайси Абдурауф деб, сўради. Уларнинг гап-сўзларидан марҳум ўзимнинг акам эканини сездим. Қани энди автобусимиз тезроқ юрса, юрптику, лекин менга жойида ўхтаб тургандай. Уйга етиб келдим. Ҳовлига кириб отам, укамларнинг менга осулиб йиғлашидан билдимки, акамдан айрилибми. Акамнинг маъракаларини ўтказгач, бошим қотиб қолди. Онам 40 сўм пенсия олса, тирикчиликни қандай ўтказиб бўлади? Баъзилар ўқишни ташлаб бирон жойда ишлашни маслаҳат беришди. Онам ўқишни давом эттир, деб қўймади. Билардим, уйдагилар қийналарди. Акамнинг бевақт ўлимидан отам чўкиб қолганди. Унинг ҳам-

мамизга қиладиган насиҳати бир хил эди, янганни хафа қилманлар, агар кетиб қолса, неварамни қандай кўраман?

Янгам марҳум акамнинг ҳурматини қилиб, то йили ўтгунча уйда ўтирди. Акамнинг йилини ўтказиб, отасининг уйига кетди. 25 ёшда тул қолган аёлниг ҳам аҳволини тушуниш керак.

Янгам кетгандан сўнг, хонадонимиз буткул хувилаб қолди.

Акамдан қолган ёлғиз ёдгор жилимиз Робия ҳам кетди. Онамнинг андармон бўлиб юргани — невараси кетгандан сўнг соғлиғи ёмонлашди. Бир ой уйда бўлса, бир ой касалхонада ётиб қоларди.

Кўз кунларининг бирида, отам, мен, укам майиз йиғиштирар эдик. Амакимнинг аёли келиб онамни фотиҳали жойга боришга қистади. Шундай қилиб онам ўша ёққа кетди. Эрталаб туриб бозорга бормоқчи эдим. Онам ётадиган уйга кирсам ҳалигача қайтмаган. Бозорга кетдим, соат 10 ларда қайтиб келсам, бутун ваҳима. Фотиҳали жойга борган онам ўша ёқда огриб қолибди. Машина билан олиб келиш мумкин эмасмиш.

Сўраб-суриштириб фотиҳали жойга етиб бордик. Онамнинг ётишидан касалини тушундим. Бу хонадондаги вафот этган кишининг ёши 27 да экан. Менмча шу нарса онамнинг ярасини янгилаган. Қон босими кўтарилиб, мияга қон қўйилган.

Отамни машинада район касалхонасига олиб келдик. Касалхонадаги барча муолажалар ҳам наф бермади. Бир ҳафта деганда онаизоримиздан ҳам ажралиб қолдик. Ҳайҳотдай уйда синглим, укам, касал отам ва мен қолдик.

Отамини тупроққа топириб қайганимдан сўнг нима қилишимни билмай қолдим. Гоҳида отамнинг, акамнинг, онамнинг ортидан кетгим келарди. Аммо бу ёқда ҳали волга етмаган укам билан синглимни ўйлардим. Уқишимнинг уч ойи қолган. Бир амаллаб ўқишни ҳам тугатдим.

Апрель ойида совхозга келиб штатсиз ишлай

операциямиз яхши ўтди қаҳрамон, деб ёнига олиб ётади.

Ахир менинг 5 та болам бор, энг катта — қизим Дилором 9 ёшга кирди, мен ёмон йўлга юрсам, битта-иккита болам бўлган вақтда юрмасмидим? Мен — касалманд нарса, юрсам соғ пайғимда юрмасмидим? Хўп, мен ёмон, ифлос эканман, норасида гўдакларда нима айб? 5 ой бўляпти бирор марта болаларни кўришга келгани йўқ, нарсаси у ёқда турсин.

МАНА 5 ОЙДАН БУЕН БОЛАЛАРИМ БИЛАН САРСОН-САРГАРДОН БУЛИБ ВОРМАГАН ИДОРАМ, КИРМАГАН ТАШКИЛОТИМ ҚОЛМАДИ. Қайси ташкилотга бормай қайнонам ва қайнотамнинг коммунистлигини, партия ветеранлигини менга рўқач қилишади. Ахир улар қилган бу ишлар жиноят эмасми? Инсон боласини, яъни мендек бахтсиз онани шунчалар хўрлайдиларми-ей? Ким айтади уларни партия одамлари деб.

Ҳурматли редакция! Сизлардан шуни ялиниб-ёловориб сўрайманки менинг обрўйимни тиклашга, келажакка бўлган умидимни қайтадан бунёд этишга, менга нисбатан фитна уюштирганларга чора кўришга ёрдам беринглар, мен халқ орасида, қариндошларим олдида бош кўтармай қолдим. Мен туфайли барча эл-авлодимнинг юракларига жароҳат етди. Бундай жароҳатни қайси асбоб билан ўлчаб мумкин.

Ҳурматли редакция! Сизлар менга ҳақиқат ва адолатни юзага чиқаришга, юзимдаги мажбуран ёпиштирилган қора доғни ювиб ташлашга ёрдам берарсизлар деган умиддаман.

Менга суд, прокуратура ёрдам беролмади. Халқимизда «Қиш эшиги тор, уйингга бор» дейишади. Ахир мен 5 норасида гўдакларим билан қишни қаерда ўтказай? Кимга арзимни атай? Дунёдан гўйганга ўхшайман. Агар менга ҳақиқатни юзага чиқаришга Сизлар ҳам ёрдам беролмасангиз ўзим ва болаларимни ўлдириб қўлади.

Улим яхши!
Улим яхши! Одам агар шундай хор бўлса. Ҳақиқат! У қани ўзи? Инсон шунга зор бўлса!

Сизларга сўнги илинж билан муштираб она. Бу мактубимни неврология бўлиmidан йўллаяман. Чунки анчадан буён шу ерда даволанаяман.

Заïра АВАЗОВА,
Бухоро вилояти, Бухоро ноҳиясидаги
Энгельс номли колхознинг 7-бригадаси.

РЕДАКЦИЯДАН: Мана, ҳурматли журналхонлар, энг сўнги илинж сифатида «Еш куч»га мактуб йўллаган ёш аёлнинг, онаизорнинг юрак нолаларини ўқидингиз. Биз қадим маданият бешиги бўлмиш Бухоронинг барча софдил фуқароларига мурожаат қиламиз.

5 нафар норасида гўдакни, ўзини ўлимга маҳкум этаётган ёш онани инсон шаънига

ҳеч тўғри келмайдиган фисқу-фасод, тухмат ботқоғидан чиқиб олишига ёрдам беришларидан умидвормиз. Қолаверса область ва районда яшаётган минглаб софдил, меҳрибон коммунистлар, инсон ташвишига бефарқ қарай олмайдиган комсомоллар бу аянчали тақдирга бефарқ қараб туролмаслар, деб ўйлаймиз. Аёлнинг дод-фарёдида келтирилган фактларнинг, таърифлаб бўлмайдиган даражада хунук воқеаларнинг лоақал учдан бири ҳақиқат бўлганда ҳам бу фожига сабаб бўлганлар жазосиз қолмаслиги керак. Биз Бухоро район партия комитетидан ва бутун район жамоатчилигидан оғир аҳволга тушиб қолган оилга ёрдам қўлларини чўзишларини сўраймиз. Коммунист деган улуг номга доғ тушираётганлар бўлса тегишли жазоларини олмасдан қолмаслар...

бошладим. Шу ой тўлиқ ишладим. Кимдан маош талаб қилишни билмайман. Бошлиқларнинг буюрган юмушларини бажараялман. Шу совхозда ишлаб юрганымда ҳарбий комиссариатдан чақирув қоғози келди. Қишлоқ советига бордим, опанлар бор, сени армиядан олиб қололмаймиз, дейишди. Укамни, синглимни, касал опамни опамларнинг қарамоғига берингизлар, ўшанда мен хохиржам хизматга кетаман, дедим. Йўқ, керак бўлса, ўзларидан билиб боқади, дейишди.

Синглим ҳунар-техника билим юртида ўқийди, укам 8-синфда. Уттиз яшар опам эса тугма касал, руҳий касаллар шифоналарида ётиб чиққан, лекин соғаймаган.

Хизматдан қолдирилмасликларини билиб иш жойим билан ҳисоблашим учун бордим. Совхозимиз бош ветврачига (фамилияси ёдимда йўқ, исми Исмат) Исмат ака, ваъдангиз бўйича ҳозир ишлаб тур, кейинчалик буйруқ чиқариб, меҳнат дафтарчаси очамиз, дегандингиз. Мана, бир ойдан ошди, буюрган отарларингиздаги қўйларни эмлаб чиқдим. Хонадонларга қарашли молларни ҳам 3-4 касалликка қарши эмладим. Энди иш ҳақимни кимдан оламан,— дедим.

Ваъда бериш осон экан. Иш бошлаганимга бир ойдан ошганига қарамай, меҳнат дафтарчаси очилмаган экан. Ҳарбий комиссариат чақирган муҳлат етиб келди. Ишим ўша аҳволда қолиб кетди. Комиссариатга бордим. Бошлиқ билан учрашини илтимос қилдим, майор экан, хизмат, деди. Мени армияга олишяпти, оила бошлиғи менман, қарамоғимда укам ва синглим бор, дедим.

Ҳеч бўлмаса вақтинча қолдиришларини сўрадим. Йўқ, қонунга тўғри келмайди, деди бошлиқ. Катта опам Гулсанам Широнова — 32 ёшда, қўшни совхозда истиқомат қилади, ўртанча опам Маърифат Эшқобилова — 30 ёшда, биз билан бирга туради, тугма касал. Кичик опаларим Махфизат ва Муқаддаслар турмушга чиқиб кетишган.

Ниҳоят, 6 июнь кўни райкомга бориб бирин-

чи котибни изладим, йўқ экан. Хизматдан қолишдан умид узиб, ҳали йил тўлмаган бўлсада, онамнинг йилини ўтказдим. 9 июнь кўни ҳарбий комиссариатга бордим. Эргалабдан кечгача ўша ерда қолиб кетдим. Тунги соат ўн бирларда мен билан бир шеригимни чақириб, эргалаб соат олтида поездда жўнайсизлар, дейишди. Ярим кечада укам ва синглим билан сўнги бор хайрлашим учун қишлоққа қайтдим. Синглим ухламай ўтирган экан, унга халта тиктириб зарур ул-буллари солдирдим. У кетаётганимдан кўнгли бузилиб йиғлади. Шу орада ухлаётган укам ҳам уйғонди. Учаламиз бир-биримизга тиқиламиз, йиғлаймиз! Қани энди биронта бизнинг оху-зоримизга қулоқ соладиган одам топилса. Касалманд опам эса бизларга термулиб ўтирибди. Уни ҳеч нарса қизиқтирмайди, ўзи билан ўзи овора. Нималарнидир яшириб, нималарнидир излаб умрини ўтказди.

Вақт зиқлиги учун жигарларимни йиғлаган ҳолда қолдириб, машинага ўтирдим. Ортимга қарасам синглим ва укам чирқираб кузатиб турибди. Йўл-йўлакай йўлаб кетдим. Уларнинг ҳоли энди нима кечади, опам пенсия олмаса? Фақат укамгина 18 ёшга тўлмаганлиги учун марҳум отамнинг ҳисобидан 25 сўм пул олади. Уч жон шу пул билан қандай тирикчилик қилади?

Минг хил ўйлар гирдобиди вокзалга етиб келдим. Вокзалда хизматга жўновчилардан кузатувчилар кўп. Хўрлигим келди. Менинг ҳам ота-онам, акам тирик бўлганда бунчалар гариб бўлмасдим. Поездимиз аста-секин ўрнидан жилди. Аскарликка кетаётган йиғитлар хурсанд, йилин-кулгини бошлаб юборишди. Менинг эса ичимга чироқ ёқса ёрмайди. Шундай оғир хаёллар билан хизматни бошладим. Карантиндан сўнги ҳарбий қасамёдни қабул қилдик. Синглимдан хат олдим. Унда айтилишига қараганда, укамни мактабдан хайдашибди. Тўғри, укам дарсларни яхши ўзлаштиролмаётган эди, чунки оилангиз ҳол ўзингизга маълум. Лекин қишлоғимизда жойлашган 78-мактаб мутасаддилари (директори Низом Ду-

шонов) унга ёрдамлашса бўларди-ку. Майор Семёновга воқеани айтганимда у кўмаклашишга ваъда берди. Ҳақиқатан икки ҳафта ўтгач, уй тарафдан укамни С. П. Королёв номли 1-ўрта мактабга қабул қилинганлиги тўғрисида жавоб хати келди. Мени тушунмовчилик билан армияга юборишган, ҳали ҳам бўлса чақиртириб олишар деган умидим бор, бу ёқда эса хизматимнинг олти ойи ўтиб кетди.

Ҳурматли редакция ходимлари!
Кейинги олаётган хатларимга қараганда укам ва синглим ниҳоятда қийналиб қолишган. Бизларга ёрдам берингизлар. «Еш куч»га қилган ноламини босиб чиқаришларингизни ёловориб сўрайман деб.

Абдумўмин ЭШҚОБИЛОВ,
Москва областидоги ҳарбий қисмлардан бирда
хизмат қилаётган оддий аскар.

РЕДАКЦИЯДАН: Азиз журналхонлар! Мана, А. Эшқобилонинг ҳасрат тўла мактубини ўқидингиз. Биз уни жузъий қисқартиришлар билан, қарийб айнан эълон қилдик. Муддаоимиз битта — у ҳам бўлса, орамизда ана шундай шумтақдир зарбасига учраган хонадонлар борлигини эслатиб қўйиш. Тақдирга тавқи ланъат ёғдирумасмиз, бу ёғи тушунарли, лекин биз инсонларчи? Нима қилаямиз, қайёққа қараямиз? Армиямизда аскар ва сипоҳи(офицерлар)лар сони кескин қисқартирилаётган бир вақтда мураккаб шароитдаги бу оилга далда бериш ўрнига, оиланинг ёлғиз таянчи бўлган йиғит қарбийга олинди. Қудратли армиямиз наҳотки шу кулфатзада инсоннинг хизматига муҳтож бўлса? Қайта қуриш шарофати туфайли, ҳарбий соҳада ҳам ижобий ўзгаришлар рўй бераётган даврда намуна учун Қўшрабат район ҳарбий комиссариатидагилар А. Эшқобилонинг аҳволини тушунишмади? Эшқобиловлар истиқомат қилаётган жойда қишлоқ совети бордир, ахир?! Ушбу безовта саволлар ўз амалий жавобини кутади.

„Пахтакор“

Суратда: «Пахтакор — 79» командаси (тепадан пастга). Биринчи қатор (чапдан ўннга): Анатолий Дворников (массажчи), Аҳмаджон Мусаев, Сергей Покатилов, Александр Корченов, Олим Аширов, Александр Яновский, Аҳмад Убайдуллаев, Геннадий Денисов, Виктор Чуркин; иккинчи қатор: Олег Буров, Владимир Чумаков (врач), Идгай Тазетдинов (тренер), Владимир Макаров, Александр Кочетков, (бош тренер), Анатолий Могильный, Николай Куликов, Владимир Собиров, Равиль Агишев, Дмитрий Роман. Учинчи қатор: Владимир Федоров, Мансур Толибжонов (администратор), Геннадий Антонов, Тўлаган Исоқов, Вячеслав Амбарцумян (тренер), Константин Баканов, Шўҳрат Эшбўтаев, Юрий Басов, Константин Новиков.

Барча футбол мухлисларига таниш бўлган «Пахтакор» ҳақидаги кўшиқни тинглаганимда вужудимга беихтиёр титроқ туради, ҳаёл узоқ-узоқларга етаклайди. Едимга ўзбек футболнинг фахри бўлган, айни зафарлар кучадиган пайтида машъум тақдир тақозоси билан авиация ҳалокатига учраган 1979 йилдаги «Пахтакор» командаси тушади. Шу сабабдан қалбим даъвати билан мени туғёнга солаётган баъзи бир хотираларим, фикр-мулоҳазаларимни журналхонлар билан ўртоқлашиш учун қўлимга қалам олдим.

Умр бамисоли оқар сув — кўз очиб-юмгунча ўтиб кетади деганларидек, мана, сеvimли командамизнинг орамиздан кетганига ҳам ўн йил тўлди. Бу бир футболчининг катта спортдаги ўртача фаолиятига тенгдир. «Пахтакор» гача ҳам спортда бир неча ҳалокатлар бўлган. Лекин жаҳон футбол тарихида бу каби команда асосини ташкил этувчи ўйинчилар ҳалок бўлиб, уни янгидан тиклаш ҳолати ҳали рўй бермаган эди. Зеро ҳар бир команданинг йиллар давомида вужудга келадиган ўз услуби, қиёфаси ва анъаналари бўлади. Бундан ташқари катта спортда «авлодлар алмашинуви» деган ҳодиса ҳам борки бунда ветеран ўйинчиларни аста-секин умидли ёшлар билан алмаштириб борилади, лекин бунинг учун ҳам команданинг асосий состави мавжуд бўлиши керак. Буларни қайтадан тиклаш игна билан қудуқ қазишдан ҳам оғир, албатта. Зеро, сеvimли командамизнинг бошига худди шундай кунлар тушган эди. Менимча, аввалги составимиз барча футбол мухлислари қалбидан чуқур ўрин олган эди. Шу нуқтага назардан мен сўзимни ўтмишга мурожаат қилишдан бошлашни истардим.

Менинг болалигим ва ўсмирлигим 60—70 йилларда ўтган. Кўплар қатори мен ҳам аввалги командамизнинг ўйинларини кўриш бахтига муяссар бўлганман. У пайтларда стадионлар ҳозиргидай лоторея билетлари орқали тўлдирилмас, футболга фақат асл ишқибозлар келишарди. Еш-

лар ўртасида ҳам қизиқиш ҳозиргидан кучлироқ эди. Деярли ҳар бир маҳалла ва кўчада болалар кўчама-кўча, маҳаллама-маҳалла футбол ўйинлари ўтказишарди. 1967 йилда «Пахтакор» стадионидаги ҳар бир ўйинга ўртача 37.700 нафардан ишқибоз тушгани ёдимда. Бу жуда катта кўрсаткич. Ҳақли савол туғилади: «Пахтакор»ни Иттифок ва Жаҳонга танитиб, ишқибозлар эътиборини қозонишига сабаб нима? Бу шубҳасиз унинг ўзига хос ўйини, услуби ва қиёфаси эди. Ҳа, командамиз тарихида муваффақиятсиз мавсумлар бўлган, қуйи лигаларда ўйнаш қоллари ҳам рўй берган. Лекин муҳими, у ўз ўйинини ҳеч вақт йўқотмаган эди. Доимо олға интилиши, учрашув охиригача курашиш ва ҳужумкорлик руҳи унинг энг яхши хусусиятлари эди. 1975 йилда Киев «Динамо»чилари мамлакат чемпиони бўлиб, кубок эгаларининг Кубоги ва «Суперкубок»ни қўлга киритиб, бутун Европани лол қолдирганларида, худди шу йили командамиздан Тошкентда 5:0, Киевда 1:0 ҳисобида енгиландилар. Бу ғалабалар «Пахтакор»ни тилларда дoston қилган эди. Бундай мисолларни кўпайиб келтириш мумкин.

Маълумки, санъатда, адабиётда, спортда ва хусусан футболда талантлар ҳар доим ҳам туғилавермайди. Футболда 1958 йилдаги Бразилия терма командаси каби ҳар жиҳатдан етук, идеал коллективлар эса деярли бўлмайди. Лекин 1979 йилдаги «Пахтакор» республикамиз футбол тарихидаги энг кучли составлардан бири эди десам ҳеч ким эътироз билдирмас керак. Унинг ҳар бир линиясида командадошларини олға бошлайдиган, қийин вазиятларда ўрناق кўрсатиб

ўзига эргаштира оладиган О. Аширов, М. Ан, В. Федоров каби пешқадам ўйинчилар бор эди. Тўғри, бу команда биринчилик медалларини ҳам қўлга киритмади, мамлакат кубоги соҳиби ҳам бўлмади, лекин муҳими, футболни жон-дилидан севувчи халқимизнинг юрагидан абадий ўрин олган эди. Иқтидорли тренер В. Соловьев тамал тошини қўйган бу коллектив келажақда албатта юсак натижаларга эришиб, зафарлар кучарди. Чунки унинг асосини ёш, талантли, футболни чин дилидан эъзозловчи чарм тўп усталари ташкил этарди. Эслатиб ўтиш жоиз, 1982 йили янгитдан тузилган «Пахтакор» олий лигада энг юқори 6-ўринни (1962 йилдаги каби) олган, А. Якубик эса 23 тўп билан «энг сермахсул ҳужумчига» совринини қўлга киритган эди. Уша йил охирида телевидениеда ташкил этилиб, «Пахтакор»нинг ҳамма йиллар натижаси бўйича энг яхши тренери ким? деган савол берилганда ҳам Секеч эмас, В. Соловьев голиб чиққан эди. Бу ҳам В. Соловьев ва у тузган команда халқимиз қалбидан нақадар чуқур ўрин олганлигини кўрсатади.

Севимли командамизнинг марҳум ўйинчиларини эслаган сари улар кўз ўнгимда намоён бўла бошлайдилар, ҳаёлимга қизиқарли, чиройли комбинацияларга бой учрашувлар келади, хотиралар гавдаланади.

Сергей Покатилов... 11 метрлик жарима тўпларини усталик билан қайтара оладиган, кучли реакцияга эга бу моҳир дарвозабоннинг айни маҳоратга тўлган вақти эди.

Олим Аширов... «Пахтакор»га 17 ёшида қабул қилинган бу ўйинчи 18 ёшидан бошлаб асосий составда ўйнай бошлаганди. Маҳорати йилдан-йилга ошиб бориб, ҳатто мамлакат терма командаси сафларида ўйнаш даражасига етган эди. Бу марказий химоячининг 20—30 метрдан туриб берадиган зарбаларидан рақиб дарвозабонлари доимо ҳавфда эди.

Николай Куликов... Москва футболдан етишиб чиққан бу ўйинчи эндигина ўзининг асосий клубини топиб, командамизнинг доимий «нозик» линияси — химоя чизигини мустаҳкамлашга ўзининг муносиб ҳиссасини қўшаётган эди.

Равиль Агишев... 20 ёшли, ўсиб келаётган бу умидли, ёш химоячининг бутун келажаги ҳали олдидда эди.

Михаил Ан... «Пахтакор»нинг 70-йиллар соста-

ҒАЛАБААНСА

вини Ансиз тасаввур қилиш жуда қийин. Менимча у ўзбек футбол тарихидаги энг кучли ярим химоячи эди. 1969 йилда 17 ёшида коллективнинг резерв сафидан ўрин олиб, фаолиятини бошлаган бу ўйинчи командамизнинг руҳи эди. Олий лигада у каби моҳир диспетчерлар йўқ ҳисоби эди. Деярли барча ҳужумлар Ан орқали ўтар, ўйинни бошқариш бобида унга тенг келадиган ўйинчи бўлмаган. Кейинги йилларда команданинг доимий капитани бўлган бу футболчи В. Федоров билан бирга 1976 йилда ёшлар ўртасида Европа чемпиони ҳам бўлган эди. Унинг кучли зарбалари ва айланма бурчак тўпларидан рақиб дарвозабонлари доимо доғда қолишган. Афсуски, у кечикиб бўлса ҳам СССР терма командасига қабул қилинган эди.

Александр Корченов... Ярим химоячи Корченовни команданинг «мотори» дейишарди. Чунки Александр химояда ҳам, ҳужумда ҳам — қаерда командадошлари ёрдамга муҳтож бўлса ўша ерда ҳозир нозир эди. Юраги пўлатдан бўлганидек чарчаш нималигини билмасди, бутун борлигини ўйинга бағишларди.

Владимир Макаров... Тожик футболда воёга етган бу ярим химоячи тўп киритиш бобида унча-бунча ҳужумчилардан қолишмасди. Команданинг энг ёши улғу ва тажрибали ўйинчиларидан бири бўлган.

Константин Баканов... Кучли техникага эга ярим химоячи. Биринчи лигада ҳам, олий лигада ҳам ўзининг чиройли ва сермахсул ўйини билан ишқибозлар эътиборини қозонган.

Владимир Федоров... Бу моҳир, тезкор ҳужумчининг рақиблар химоя чизигини яшин тезлигида ёриб ўтишини кўриб қайси ишқибоз хайратдан ёқа ушламаган дейсиз. Владимир «Пахтакор»нинг асосий составида 17 ёшидан бошлаб ўйнай бошлаган, мамлакат терма командасига эса 20 ёшида қабул қилинган эди. Москвада Федотов ва Стрельцов, Тбилисида Кипиани, Киевда Блохин ўйинини кўриш учунгина баъзи ишқибозлар атайлаб ста-

ҲАММА ЗҲҲ!

БОЛАЛАРИМ БИЛАН

дионга келгани каби Тошкентда кўпчилик Федоровнинг ажойиб маҳоратидан завқланиш учун ҳам стадионга ташриф буюрарди. У командага жуда содиқ эди. Федоровга Москва клубларидан, Киевдан озмунча «олтин тоғ»лар ваъда қилинган таклифлар тушмаган дейсизми. Комил ишонч билан айтиш мумкинки, у келажакда Г. Федотов клубининг аъзоси бўлиши учун барча имкониятларга эга эди.

Виктор Чуркин... 1978 йилги мавсумда барча ўйинларда иштирок этган бу футболчининг ҳам энг яхши ўйинлари ҳали олдинда эди. Унда ажойиб қобилият, айна зарур пайтда кутилмаганда рақиб дарвозаси олдида пайдо бўлиб, ҳал қилувчи зарбалар бериш хусусияти бор эди.

Шухрат Эшбўтаев... 20 ёшли бу ёш ҳужумчининг келажакда ўзбек футболининг янги ёркини «юлдуз»ига айланиши аниқ эди. У олий лигада биринчи мавсумни ўтказиб қарамай 9 ўйинда 3 та тўп киритишга муваффақ бўлган эди. Бу чаққон ҳужумчининг рақиб ҳимоятчиларини усталик билан алдаб ўтишлари ҳали ҳам ишқибозларнинг ёдида бўлса керак. Шухрат бамисоли яшндек чақнаб, ўзидан ёруғ из қолдирди.

Ўйлайманки, ёш, умидли ўйинчилар — В. Собиоров ва С. Бозоровлар ҳам келажакда командамизнинг маҳоратли ўйинчиларидан бўлиб етишардилар.

Қўлимизни кўксимизга қўйиб айтишимиз мумкин, марҳум футболчиларимизнинг ёркин хотираларини абадийлаштириш учун анъанавий хотира турнири ташкил қилинди, номлари кўчаларга қўйилди, республика спорт комитети биноси олдида мрамар лавҳа ўрнатилди — бу нур устига аъло нур. Менимча стадионнинг бирор бўш чеккасида биродарлик қабристонни ташкил қилиниб, барча футболчилар ва тренерлар ҳокими бир ерга қўйиб, эсдалик тоши ҳам ўрнатилганида яна ҳам барча мухлислар учун айна муддао бўлган бўлур эди, футбол ишқибозларининг зиёратгоҳига айланарди.

Сўзимни жонажон командамизнинг кейинги ўн йили ҳақидаги мулоҳазаларим билан яқунламоқчиман. Бу вақт ичида қанча хатоларга йўл қўймадик дейсиз, сеvimли командамиз не-не куналарни ўз бошидан кечирмади. Ҳатто коллективни тиклаш учун берилган 3 мавсумдан ҳам унумли фойдалана олмадик. Командани истеъфодли маҳаллий ёшлар билан тўлдириш керак эди. Бунинг ўрнига қанчадан-қанча Семенка, Башкиров, Соловьев, Глушаков, Церетели, Кобзев каби у командадан бу командага ўтиб юрадиган ўйинчилар келиб кетди. Тренерни танлашда ҳам ўта бефарқликка йўл қўйилди. Команданинг собиқ бош тренери И. Секеч билан 1984 йилги мавсумнинг охирида бўлган бир суҳбат ҳамон ёдимда. Уша йили «Пахтакор» олий лигадан тушиб кетган, мавсум тугагач, унинг составида атиги 9(?) ўйинчи қолган эди. Секечдан мухбир келажакдаги режалари ҳақида сўраганида у ҳеч ҳижолат бўлмасдан, қизи Тошкентдаги институтнинг охириги курсида эканини, битирса кетсак керак деган гапни айтган эди. Ахир Секеч бундан олдин «Помир»ни ҳам кетар олдин таҳликали аҳволга солгани маълум эди-ку. Еки ундан кейинги бош тренер В. Тихоновни олайлик. Ахир у ўзбекистонлик бўлишига қарамай, бутун умри давомида фақат II-лига командалари билан ишлаган, «Пахтакор»дек олий лига командасига раҳбарлик қилиш учун тажрибаси етарли эмас эди-ку. Шу эмасми командамизни аввал I-лига коллективлари ўртасида 11-ўринга тушиб қолишига, сўнг эса II-лига клублари орасига тушиб кетиш хавфидан фақат охириги ўйиндагина маъжиза рўй бериб қутулиб қолиш даражасига олиб келгани. Ахир «Пахтакор» тақдирига шу қадар масъулятсизлик билан қараб, уни тақдир тўфонларига ташламаслик керак эди. Мана, яна мавсум бошида тўсатдан В. Абдураимов ўрнига В. Носов қўйилди. Бу балки тўғридир, лекин менимча шоммаслик, Абдураимовга яна ишлаш учун бир оз вақт бериш керак эди.

Мен ўтмишни эслаб, бироз хотираларга берилдим, айрим шахсий фикрларимни баён қилдим. Ҳақиқат баҳсда туғилади деган гап бор, зеро ўтмиш хатоларидан ибрат олиш, уларни таҳлил қилиш келажакда албатта ўзининг мевасини беради. Энди сеvimли командамизга ўз тилакларимни билдирмоқчиман: марҳум «Пахтакор»чиларнинг ёркин хотираси ҳурмати, доимо уларни эслаб туринг, аввалги командамиздек фақат ҳужумкорлик руҳида ўйнанг, яна олий лигага муносиб команданинг вужудга келиши учун бутун куч-ғайрат ва маҳоратингизни аяманг, «Пахтакор»нинг аввалги шон-шухратини тикланг. Бу йўлда биз футбол ишқибозлари сизларга далда бўламиз, мақсадларингиз рўёбга чиқиши учун доимо қўллаб-қувватлаймиз.

Дилшод ИСРОИЛОВ

Хурматли редакция! Мен халқнинг ишончини оқлаш учун юқори лавозимлар ишониб топширилган кишилар томонидан жабрланган кўп болали онаман.

Ана шундай кишилар оналарни ҳурмат қилиш борасида бошқаларга ибрат бўлади деб ўйлаб юрардим. Афсус, адашган эканман. Мен 1974 йилдан буён Балиқчи район марказий касалхонасида ҳамшира бўлиб ишлайман. Оиламиз билан 12 йилдан буён район коммунал хўжалигига қарашли квартирада яшаб келар эдим. Оилада 8 жонимиз, 6 фарзандни оқ ювиб, оқ тарамоқдаман. Катта ўғлим 8-синфда ўқимоқда. Узим III группа инвалидиман. Турмуш ўртоғим қурувчи. Бизга 1988 йили 1984 йилги аризама мувофиқ уй-жой берилиши керак эди. Лекин район ижроия комитети масъул ходимлари буни бир йилга кечиктиришди. 1989 йил 9 июнь куну менга 4 соғих томорқанинг ўзини — қуруқ ерни беришгандан сўнг яшаб турган квартирамиздан чиқариб юборишди. Борар бошпанамиз йўқ. Мен кўчимни олиб чиқиб кетмай туриб уйимга Қўчқоров деган врач кириб олди. Унга менинг квартирамни район ижроия комитети ходими Охунов берган эмиш. У киши зўрлик қилиб бизни ҳайдаб чиқаргач, Охунов турмуш ўртоғимга «ўз хоҳишим билан чиқдим» деб тилхат ёздириб олибди. Мен Охуновга учрадим. 6 болам билан кўчада қолдирманг дедим. «4 соғих ер бердик, ўша ерда яшайсанлар» деди. Қуруқ ерда қандай яшаш мумкин? Кейин район ижроия комитети раиси Хожиевга учрадим. У киши шунақа қарор қабул қилганмиз деди. Район ижроия комитети шундай қарор чиқариб одамларни кўчага ҳайдашга ҳақли бўлса нега ўзалари қабул қилган қарорга ишонинмай тилхат ёздириб олишди? 4 соғих қуруқ ерни бериб квартирадан чиқариб юбориш қайси қонунда бор? Бу орада район партия комитетининг биринчи секретари Бегимжон акага учрадим, афсуски у киши ҳам қарорни рўқач қилиб менга ёрдам кўрсатмади, сўнгра область партия комитетининг иккинчи секретари Семюшевга бордим. У киши бундай қарор йўқ, улар нотўғри айтишибди, мен телефон қилиб қўяман деди. Шу гапдан сўнг яна район партия комитетининг секретари Бегимжон акага учрадим. У киши нега, қайси юз билан Семюшевга учрадинг деб менга дўқ-пўписа қилди. Ердам бериш ўрнига қайта борсанг боравер деди. Мен ийглаб чиқдим. Ҳозирда район ижроия комитети ходимларидан баъзилари томорқали жой олишганига қарамай квартирада яшаб келишмоқда. Райком ходимларидан ҳам бир неча киши шундай имтиёзга эга экан. Қарор қабул қилишайтган-

да ўша ходимлардан биронтаси «мен ерлик жой олдим, энди квартирамни топширай деб ташаббус билан чиқишмаган, аксинча, 3 йилдан буён томорқали уй-жойни ҳам, квартирани ҳам банд қилишиб, ўтирибди.

Мен областгача бориб квартирамни қайтиб беришларини сўрадим, лекин ноҳақликка дуч келдим. Область газетаси «Коммунист»га ёздим. Конкрет жавоб ололмадим. Улар ҳам шикоятимни яна районга йўллашибди. Районда эса 6 болали ногирон онага ёрдам берадиган раҳбарнинг ўзи йўқ. Район хотин-қизлар советининг раиси Саодат Расуловага ариза билан мурожаат қилдим. У аёл киши бўлса-да аҳволимни тушуниб етмади. Район газетаси «Ғалаба»га, шахсан редакторнинг ҳузурига кирдим. У киши «район газетаси райкомни танқид қилишга ҳуқуқи йўқ. Ўз боласи отасига тарсаки ургандай гап бўлиб қолади», деди. Қайси бир миллатнинг шундай мақоли бор экан. «Ҳақиқатни айтган кишини тўққиз қишлоқ дўппослар эмиш». Бор бўлсин ўнинчи қишлоқ». Ҳа, мен учраган идоралар сони ҳам 9 тадан кам эмас. Унингчидан ҳам барибир умид қилаверман. Хурматли редакция, ушбу хатимни ўқиб ёрдам берарсизлар деб умид қиламан. Ҳозирда бир кишининг ўйида ижарада турибмиз. Гўдакларда нима айб? Улар на қарорни билишди, на тилхатни. Кўп болали оналарни иззат қилиш, меҳрибонлик кўрсатиш социал масалаларнинг бири эмасми? Наҳот ота ёки она хатоси учун болалар жабр тортишса? Наҳот бунга раҳбарлар бефарқ қарашса? 4 соғих ер беришса-ю, яшаб турган квартирамни олиб қўйишса?! Мен бу хатни йўллашдан олдин 4 соғих ерни қайтиб олишларини сўрадим, квартирамни беришларини айтдим. Лекин иложи йўқ эмиш. Бу ноҳақликларни бошдан кечирар эканман, баъзи аёлларнинг нега ўзига ўт қўйишганини оз бўлса-да, тушуниб етгандай бўлдим. Сизлардан нажот сўраб қоламан.

Мавлуда ҚУЧҚОРОВА,
Андижон область, Балиқчи район Марказий
касалхонасининг ҳамшираси.

РЕДАКЦИЯДАН: Биз ушбу шикоятни журналда эълон қилишдан олдин муаммонинг ҳамма жиҳатларини тарозига солиб кўрдик. Ҳар қандай ҳолда ҳам 6 боланинг кўчада сарсон бўлишини оқлаб бўлмайди. Биз Балиқчи район раҳбарларидан М. Қўчқоровага қандай ёрдам берганликлари ҳақида жавоб кутамиз.

КўЧАДА ҚОЛДИМ...

Сафар

Бу сафаримиз ихтиёрий эмасди, асло! Бизни чақириб олишди-да, вазифаларимизни тушунтиришдию командировкага жўнатишди. Орол — 89 экспедицияси билан бориб экологик фалокатининг олдини олиш юзасидан тузилган Умумдавлат программа-сига мувофиқ Орол бўйи районларида яшовчи аҳолини ёппасига медицина кўригидан ўтказар эканмиз. Республика соғлиқни сақлаш министрлиги тузган бригада терапевт, педиатр, гинеколог, жаррох, лаборант, хуллас 9 мутахассисдан ташкил топган эди. Бошлигимиз қилиб врач М. Т. Элмуродов тайинланди. Борадиган жойимиз — Қорақалпоғистоннинг Мўйноқ райони эди. Сафар муддати — бир ой бўлиб, билетлар ҳам олдиндан тайин қилиб қўйилганди.

Қорақалпоғистон

Умр бўйи Тошкентда яшаб, Қорақалпоғистонда бўлмаганимдан ҳижолатдаман, бу ўлка ҳақида жудаям оз нарса биларканман. Ҳўш, буюк шоир Бер-

райди. Аҳоли вакиллари аэропортга учгани эмас, ундаги буфетдан колбаса, тухум, минерал сув, тузук-роқ сигареталар олганигина келишади.

Мўйноқда

Кўчада одам кам. Шамол деворга яқин юришга мажбур қилади. Икки жойда қантариб қўйилган, занглаб кетган балиқчилар катерини кўрдим. Илгари Мўйноқ шундоққина Оролнинг бўйгинасида экан. Аэропорт яқинида фиштин девори нураб бораётган провотлар кабристиони бор. Занглаб кетган темир дарвозани очиб ичкарига кирдим. Янтоқлар орасида ёғочни маташтириб ёки темир қувурларни пайвандлаб қилинган ҳожлар кўзга ташланади. Қабрларнинг бир нечасигагина дурустроқ қаралган. Қолганларида марҳумларнинг номлари ҳам, туғилиб, вафот этган саналари ҳам ўчиб кетган. Айтишларича, чор замониде бу ерга сургун бўлганлар жўнатила экан. Кўчалари тор, эгри-бугри. Сахро шаҳарни исканжага олиб келяпти. Уйларнинг шувоклари кўчиб кетган. Ҳамма нарса омонатга ўхшайди. Район ҳукуматига қарашли икки улкан бино бири-бири билан манзарали арк орқали боғланган. Улар қаршида, майдоннинг нарёғида — шаҳар маданият уйи. Залда замонавий костюм кийган, узун галстукли йигитчалар электр чолғу асбобларини

Турмуш шароитлари

Илгарилари одамлар ўтовларда, пастаккина гувала кулбаларда туришарди. Энди уйлар бошқача қуриляпти: қурилиш материаллари ўша-ўша — лой, қамиш, лекин уйлар баланд-баланд, кўпқаватли, кўпхонали. Улар ҳар бир районга мўлжалланган лойиҳалар асосида қурилмоқда. Энди томни шифер билан ёпишади. Янги уйга кўчишганда эскисини бузмайдилар, улардан сарой, омбор сифатида фойдаланишади. Ҳовли, девор деган тушунчалар рамзий маънодагина мавжуд. Ўтовнинг деворлари ернинг ўзидан ўйиб ясалади. Каипбергеннинг гапига қараганда, энди ўтовни ёз жазирамасида жон сақлаш учунгина тикишар экан. Салқин бўлади-да. Биз катта уйлар олдида турли маросимлар ўтказиладиган ўтовларни кўрдик. Фабрикада тайёрланадиган ўтов қиммат туради. Ҳар бир ҳовлида қайиқ. Унда кўмир сақлашади ҳозир. Ўтов билан ов милтиги сотиб олиш ҳар бир хонадон учун катта воқеа.

Аҳоли

Қозоқдарёда икки ярим минг киши яшайди: қишлоқ касалхонасининг бош врачлари Утесен Назарбоевнинг айтишича 2463 киши. Биз турган вақтда қишлоқда икки кампир вафот этди, мезбонларимизнинг

Қишлоқда бир ёки Қаёққа резерварё ёқачи?

(Шахсий қайдлар)

дахни биламан. Тарковский «Қирқ-қиз» қорақалпоқ эпосини таржима қилгани учун Бердах номидаги Автоном республика Давлат мукофотини олган. Яна Нукус музейида тўпланган тасвирий санъат асарларининг нодир коллекцияси ҳақида бир мақола ўқигандим.

Орол! Ҳозир уни ким билмайди, дейсиз! Эсимда, ёшлигимда Москвага кетар эканмиз, поезд деразасига ишора қилишиб: «Қара, Орол денгизини кўр!» — дейишарди. Станциянинг номи ҳам Орол эди. Кейинги пайтларда уни кўрсатишмайдиган бўлишди. Самолётда борадиган бўлдик-да.

Мўйноққа ҳам самолётда учяпмиз. Манзилга яқинлашар эканмиз, асли учувчи бўлган ҳамроҳим деразага қараб менда Амударёнинг ниҳолдек ўзанини, илгарилари Орол мавжлари келиб уриладиган сахро узра кўзга ташланиб турган денгиздан қолган ботқоқликни кўрсатди. Тўғон ва алланималар ҳақида ҳам узоқ гапирди. Аммо мен у нима деяётганини илғай олмадим.

Мўйноқ аэропорти биноси пештоқидаги «Балиқчилар шаҳри — Мўйноққа хуш келибсизлар?» — деган ёзув беихтиёр эътиборингизни тортади. Назаримда бу киновий лавҳа журналистлар билан киночилар келишига атайлаб тайёрланганга ўхшайди. Ахир бу ердаги балиқ комбинати хом-ашёни: Болтиқ бўйидан келтиришлари ҳозир ҳеч кимга сир эмас-ку!

Аэропорт мўъжазгина: бетон ва ойнадан бино бўлган бир уй, олтмишинчи йилларда қурилган. Келиб-кетувчи самолётлар кўп эмас. Асосан қишлоқлар ўртасида алоқа боғловчи кичик машиналар учади. Маҳаллий аҳоли уларга бамисоли биз трамвайга ўрганиб қолгандек одатий бир нарса деб қа-

чалишиб қорақалпоқ ашуласини айтишарди. Ашулар и ёқимли, ширали эди. Залда ўтирган қизларга ҳам ёқса керак-да, улар шодон қичқаришиб, қарсақ чалишарди.

Қозоқдарё

Биз борадиган охири жой Мўйноқдан тахминан юз километр масофадаги ушбу қишлоқ экан. Кичик самолётда йигирма беш минут учдик.

Қозоқдарё анҳорнинг икки соҳили бўйлаб бир неча чақиримга чўзилиб кетган маъмурий посёлка, ёки эскичасига айтганда овул экан. Қишлоқ сўзи, тушунишимча, бу ерда қандайдир иккинчи даража-ли, «камситилган», «кемтикли жой» маъноларини билдираркан. Чўзиқ посёлка бир неча балиқ заводи, Кенес, Жарма, Коммунизм, Ферма деб аталадиган участкаларга бўлинган. Анҳор узра қурилган кўприк Россия қишлоқларидаги кўприкларни эслатади.

Бригадамиз аъзоларини икки-уч кишидан бўлиб, маҳаллий медицина ходимлари уйларига жойлаштиришди. Мен фельдшер Шомурод ака Оллоберганов билан Утегеновалар уйига тушдик. Бу катта оила бўлиб, унда ота, она, уч ўғил (икки каттаси — фельдшер, кичиги — шофер), ҳар бирининг учтадан боласи бор. Катта ўғлининг хотини — ҳамшира. Биз кенжа ўғиллари — тенгдошим Каипбергеннинг уйида турдик.

ўртанча ўғли фарзанд кўрди. Қиз туғилди. Қишлоқ касалхонасининг туғруқхона бўлими бўш бўлмайди.

Посёлкада эркаклар билан аёллар баробар, аҳолининг ярмидан камроғи — болалар. Кексалар кам, икки юзга етмайди.

Эркаклар балиқ заводида, чорвачилик совхозида, ПМК да ишлашади, аёлларнинг кўпчилиги ишламайди.

Врачлар

Қозоқдарё қишлоқ участка касалхонасини бинокорларнинг кекса авлоди қурган, ҳозир баъзи жойларда сарой хиёматини ўтаётган кулбаларга жойлашган. Унда ич касалликлари, болалар ҳамда туғруқхона бўлимлари бор.

Врачлар икки киши. Утесен Назарбоев — бош врач, терапевт ҳам ўзи, яна ўнга яқин тиббий мутахассис вазифасини ўтайди. Еши қирқлардан ошган, ТошМИни тамомлаган.

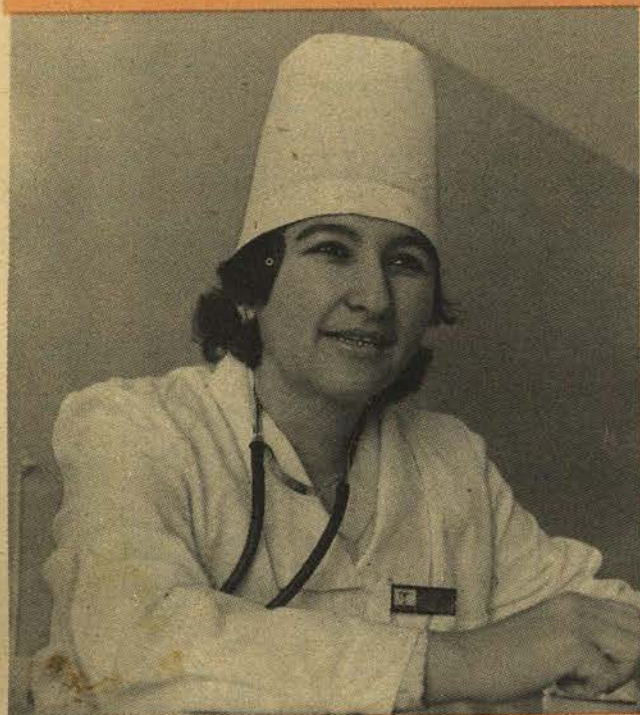
Палмурот Жиемуратов — педиатр. У ҳам барчани, ҳамма касалларни даволайди. СамПИни битирган. У ҳам қирқдан ошган.

Иккови ҳам вазими, хотиржам, назаримда бир оз ғамгин кўринишади. Қишлоқ врачининг иши узлуксиз навбатчиликни эслатади. Улар доимо хизматда. Шу ерда ўсишди, демак ҳамма уларни, улар ҳаммани билади. «Тез ёрдам» вазифаси ҳам, хонадон врачлиги ҳам, аҳолини йилда медицина кўригидан ўтказиш ҳам, юқумли касалликларнинг олдини олиш учун эмлаш ишлари ҳам улар зиммасида.

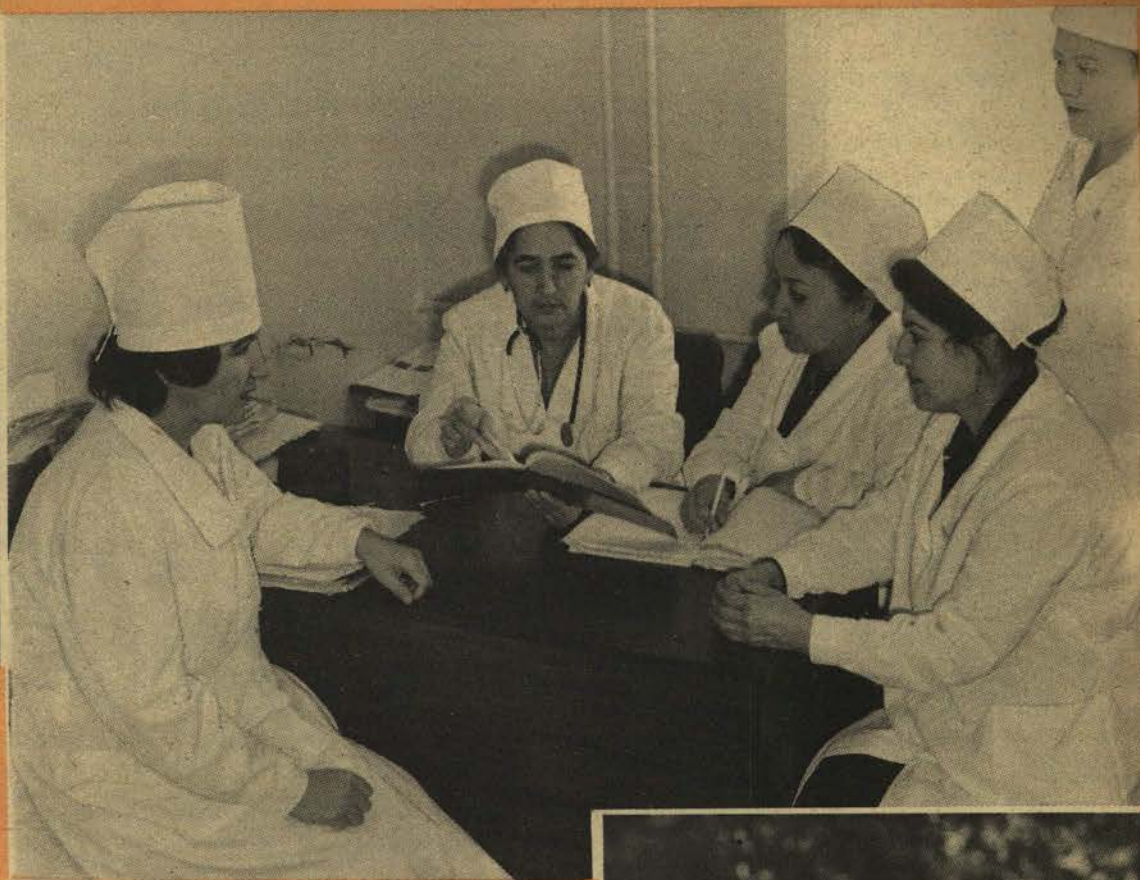

БЕМОРГА МАЛХАМДЕК

(Даволовчи врач Шоира Комилова билан суҳбат)

Шифокор Шоира Комилова.

Коллектив аҳил бўлса муаммоларни ҳал қилиш осон кечади.

Болаликда ҳаммаям таъсирчан бўлади. Ҳаётдаги кичик бир воқеа ҳам гоҳо инсон умрининг келажак йўлини белгилайди.

Шоира опанинг шифокорлик касбига меҳр қўйишида ҳам ана шундай сабаб бўлган. Оддий дам олиш кунларининг бирида оналарнинг аҳволи оғирлашиб қолади. Зудлик билан доктор чақиришди. То кўчада «тез ёрдам» машинаси кўрингунча Шоиранинг бўлари бўлди. Онаси эмас гўё ўзи касалдек сув терга тушиб кетди. Оқ халатли, ширинсухан врачнинг ҳаракатини миннатдор кузатиб турган қизчанинг унга ҳаваси келди. Иккита уколдан кейин онасининг аҳволи ҳам яхши бўлиб қолди. Умуман тез-тез касалга чалиниб турувчи волидасининг соғлиги қизга тинчлик бермасди. Дилбандига ўзи малҳам бўлишни истарди.

Ана шу воқеалар сабаб Шоиранинг қалбида шифокорлик касбига меҳр уйғонди, мактабда аъло баҳоларга ўқиди.

1969 йили 179-ўрта мактабни тамомлаб Медицина институтига ҳужжат топширди. Абитуриентликнинг ҳаяжонли кунларида ҳам онаси хаста эди. Унинг тезроқ толиба бўлгиси, онасининг дардига шифо бахш этгиси келарди. Шул сабаб имтиҳонларга пухта тайёрланди ва даволаш факультетининг студенти бўлди.

Мана орадан 20 йил ўтди. Шу вақт ичида Шоира опа қанчадан-қанча беморларга шифо бахш этди. Ҳар гал ёрдамга муҳтож кишиларни қабул қилганида онасининг оғир аҳволи ва унга малҳам бўлган ўша врач кўз олдига келади.

Мен Шоира опа ҳақида аввалроқ эшитган эдим. Кишиларнинг меҳрини қозонган бу шифокор билан суҳбатлашиш фикри туғилди. Врачларимизга ишонч камайган ҳозирги пайтда бу жуда муҳимда.

Опанинг ҳузурига келганимда беморларни қабул қилаётган экан. Ишдан чалитгим келмай, навбат кутаётганлар билан суҳбатлашдим.

— Учаска врачимиздан ниҳоятда хурсандимиз, — дейди Улуғ Ватан уруши қатнашчиси, II группа инвалиди Тоҳир ака Муҳаммадалиев. — Қачон, қай пайтда шифоталаб бўлиб келсангиз Шоирахон

доимо кўмакка тайёр. Қани энди ҳамма врачларимиз ҳам шундай бўлса.

«Ҳамма врачларимиз ҳам шундай бўлса». Ахир шифокор учун бундан ортиқ ҳам ширин сўз бўладими?!

— Одамзот вақт-бевақт касалга чалиниб туради. Шундай пайтларда Шоира опа кўп марта оғринмасдан ёрдам кўрсатганлар. Улар оиламизнинг қадрдонига айланиб қолган.

Бу Гулнора Каримованинг сўзлари. Умуман бу ердаги кишиларнинг барчаси кимнинг ҳузурига келганлигини яхши биладилар. Ахир бемор учун энг муҳими тўғри диагноз қўйилишида.

Поликлиника бош врач Шоакбар Иноғомович ҳам Шоира опадан мамнун.

— Ўз ишининг устаси бўлган бу ҳамкасбим билан 1979 йилдан бери ишлаб келаман. Шу ўтган вақт ичида Шоирахон бир неча раҳматномалар олди.

Тез-тез малака ошириш институтига юбориб турамиз. 1983 йилда кардиология бўйича ўқиб, врач-кардиолог ихтисослигини олди. Бундан тўрт йил муқаддам эса I категория шифокор унвонини олди. Бундай врачлар сони бизда олтита, 3 та олий категория врачимиз бор. Районимиз аҳолиси булардан мамнун.

Шоакбар ака билан суҳбатлашар эканман, поликлиникага кираверишда ёзиб қўйилган Носир Хусравнинг қуйидаги сўзлари бежиз эмаслигини англадим:

Беморга малҳамдек ҳаёт бағишла
Чорасиз қолгунча нажот бағишла.

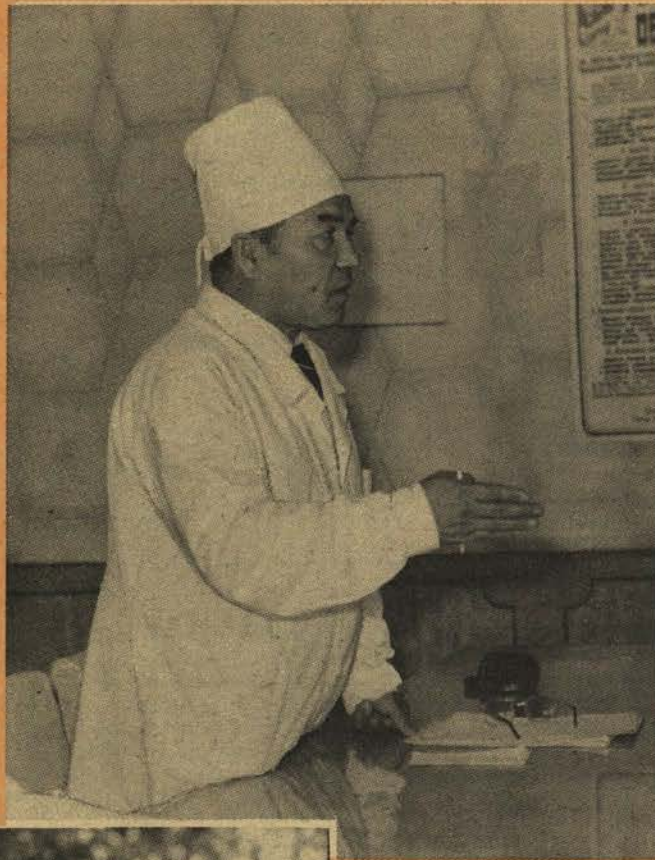

Шоира опа ҳар доим маслаҳат беришга тайёр.

ХАЁТ БАҒИШЛА

Поликлиника бош врач Шоакбар Мирзаев.

II группа инвалиди Тоҳир Мухаммадалиев ўз шифокоридан мамнун.

Ниҳоят тушлик пайти бўлди. Шоира опани ҳузурига кириш имкони туғилди. Шоира опани аввалдан билганим учун суҳбатимиз осон кўчди.

— Касбингиз, касбдошларингиз ҳақида гапириб берсангиз?

— 1975 йилдан буён одамлар орасиданман. Дастлаб 10-шаҳар касалхонасида ишладим. Авваллари ишга кўникиб кетиш қийин бўлди. Институтда ўрганган назарий билимларни амалда қўллашнинг ўзи бўлмас экан. Беморлар билан тил топишишни билмасдим. Уларнинг дардини тинглагим келмасди. Ана шу пайтлар менга устозим Калифа Аҳмедова кўмаклашди. У киши беморларни даволаш учун билимининг ўзи етарли эмаслигини, кишиларга меҳрибонлик, ширинсуханлик билан ҳам таъсир кўрсатиш кераклигини уқтирардилар.

Кейинчалик бунинг нақадар тўғрилигига ишонч ҳосил қилдим. 1979 йили мен врач бўлиб ишлаган маҳалла аҳлининг талаби билан 8-поликлиникага ишга ўтдим. Поликлиникамизда 110 дан ортиқ киши ишлайди. 39 олий маълумотли врач бор. Биз доимо бир-биримизга кўмаклашиб турамыз. Коллективимиз аҳил. 79 минг аҳолига хизмат кўрсатамыз.

— Беморлар уйингизга ҳам мурожаат қилиб келишса керак?

— Ҳа, албатта. Вақт-бевақт ёрдам сўраб туришадди. Қўлимдан келган хизматимни аямайман.

— Малол келмайдими?

— Йўқ. Касбимиз шу бўлгандан кейин, кўникиб қолади одам.

— Шогирдларингиз ҳам бордир!

— Ҳа. Ешлардан маслаҳатимни аямайман. Гулшан Маматқулова, Мавлуда Аҳмедова, Гулмира Умархўжаева, Феруза Юнусовалар шулар жумласидандир. Шогирдларимнинг элга хизмат кўрсатаётгани, уларнинг ютуқлари мени қувонтиради.

— Бугунги кунда республикамызда болалар ўлими кўпаймоқда. Бунинг сабабчиси гоҳо нотаваон врачлар бўлиб қолмоқда. Мана бир мисол. Акамнинг Адҳамжон исмли ўғли укол олгандан кейин ухлаганича қайта кўз очмади. Орадан икки йил ўтиб Исроилжон ҳам шундай бепарволикнинг қурбони бўлди.

— Бундай врачларни оқ ҳалат кийишга нолойиқ ҳисоблайман. Афсуски орамызда бундайлар учраб туради. Бу эса таниш-билишчиликнинг натижаси. Медицина институтига ҳеч қачон таниш билан кирмаслик керак. Бунинг оқибати ёмон бўлади.

Бизнинг районымизда ҳам болалар ўлими юқори. Уларнинг олдини олиш учун профилактика ишларини, ёш оналар билан ишлашни яхшилаш керак. Болалар врачларининг малакасига ҳам катта эътибор берилиши шарт.

— Жамоат ишларига ҳам вақт топилар?

— Бусиз мумкин эканми? 5 йилдан буён шу ерда халқ контролининг раисиман.

— Оилангиз ҳақида гапириб берсангиз.

— Ҳа. Ўзим хонадонимизда еттинчи фарзандман. Икки опам ва тўрт акам бор.

Турмуш ўртоғим фан номзоди. Энергетика институтида ишлайдилар. Қизим 7, ўғлим 3-синфда ўқийди. Турмушимдан мамнунман.

— Муштарийларга тилақларингиз бордир?

— Шубҳасиз. «Еш куч»нинг барча катта-кичик журналхонларига мустаҳкам соғлиқ тилайман. Ҳеч қачон касал бўлмасин, врачларга ишлари тушмасин.

— Биздан қимматли вақтингизни аямаганингиз учун раҳмат, Шоира опа.

— Арзимаёйди. Сизларга доимо яхши кайфият тилайман.

Суҳбатдош: Абдурахмон Жўраев

Кул Га Жона

Ҳашарчилар

Ҳажвий ҳикоя

Гап бир жойдан чиқди, ҳашар яқшанбага белгиланди.

Аъзам томсувоқ лойини тортиш учун янги иморат томига галтак ўрнатаётиб, кўча бошида ҳашарга келаётган ўн чоғлик ҳамкасбларини кўриб, суюнганидан қийқириб юборди.

— Хотин! Ҳў, хотин! Келишяпти! — У зингилаб пастга тушиб уларга пешвоз чиқди-ю, оғзи очилиб қолди.

— Сувоқдан кейин чарчоқни ёзиш учун бу «обизамзам»дан оз-оз отамиз-да, Аъзамвой, — деди ҳашарчилардан бири ароқ тўла яшиқни бир четга қўяр экан.

— Овора бўпсизлар-да, мен ўзим... — Ҳали яна олиб кела... — ориқ кишининг йўтали тутиб гапини тугатолмади.

Ҳашарчилар катта-кичик, йиртиқ-ямоқ, турлитуман жомакорларни кийишди-ю, бир-бирларини масхараляб роса кулишди.

— Аъзам, — деди уларнинг каттаси нонуштага ўтиришгач, — озроқ жарқоб бўлсин, энди! Ўз қўлингиз билан газак ҳам тайёрланг!

Аъзам эътироз билдира олмади. Аввал Аъзамнинг соғлиғига, кейин иморатнинг тезроқ битишига, охири эса кўзга чалинган ҳамма нарса учун кетма-кет қадахлар кўтарилди. Бир ўтиришда еттита шиша бўшаб Аъзамнинг ўғлининг кучоғи шишага тўлди.

Ниҳоят ҳашарчилар туришди. Туришди-ю, бир зумда атрофга тарқаб кетишди. Вири пақир устига ўтириб мириқиб сигарета тутатаяшти, иккинчиси уй деворларининг мустаҳкамлигини муштлаб-муштлаб синаб кўряпти, бошқалари офтобда қорайиш учун ерга чўзилиш тараддудида. Аъзам довдираб қолди. Келинлар, ишлайлик дейишга йманди, ахир ҳашарчиларнинг кўнгли нозик бўлади. У томга чиқиб лойкашга:

— Лой олиб кел! — деб бақирди. Ҳашарчиларнинг тинчи бузилди. Уларнинг каттаси бирпас Аъзамга норози қиёфада қараб турди-да, шерикларига:

— Қани, томга чиқларинг, иш бошлаймиз, — деб буюрди. Икки киши нарвонни ушлаб, кажавадек қорни осилган ҳашарчини томга чиқаришди. Иш бошланди-ю, бироқ юришмади. Ҳашарчилар терлаб, пишиллаб, ҳарсиллаб том тепасида чумолдек уймалашарди. Том лабида новча киши билан пакана, семиз ҳашарчи ариқда музлатиб қўйилган «бўйни узун»ларга қараб тамшанарди. Пакана новчанинг қулоғига ниманидир шивирлади. У киши «хўп» дегандек бош ирғади. Пакана бўлса кафтларини бир-бирига ишқаланганча зингилаб пастга тушди-да, беш-олти бутилка ичимликни челақка солди, новча тортиб олди.

Ҳашарчилар том бошида давра қуришди. Бақириб-чақириб пастдагилардан газак ва овқат талаб қилишди. Аъзам лабини тишлаб қолди. Шишалар бўшатилиб ҳар тарафга отилди, сўнгра яна ҳордиқ онлари бошланди. Иккитаси том устида мириқиб уйкуга кетди, карта суриш учун тўрттаси нақ томнинг ўртасига чордана қурди, ҳаваскор ҳашарчилардан бири лой пақирни чалиб ҳиргойи бошлаган эди, унга муқом қиламан деб бақалоқ бир киши тоқиларни синдириб пастга қулашига оз қолди... Аъзам бақадек қотиб қолган, хотини дағ-дағ титрар, кўчада тумонат одам томошага йирилганди.

Маҳалладаги тўрт-беш йигит Аъзамнинг жонига ора кирди: ҳашарчиларни битта-битта томдан тушириб, тол тагига қатор қилиб ётқизиб қўйишди.

Ҳали пинакка кетмаган бир ҳашарчи ўзича зиёфатнинг зўрлигидан мақтанар, унинг гапини эшитиши керак бўлганлар эса аллақачон юзларини ерга қўйганча тупроқни чангитиб пишиллаб хуррак отишарди.

Абдурахмон ИБРОҲИМОВ,
Тошкент

Хўжамурот ҚҮЛДОШЕВ

Қасос (ҳажвия)

Келинпошша билан бир жойда ишлаймиз. Ҳар доим ишга бирга қатнаймиз. Тушлиқни ҳам бирга қиламиз. Хуллас мен келинпошшадан, келинпошша мендан бир лаҳза ҳам ажралгимиз йўқ.

Бугун ҳам уйга одатдагидек трамвайда бирга қайтаётгандик. Шу пайт бир қадди-комати келинпошша, чиройлиқкина қиз мен ўтирган ўриндининг олдига келиб турди.

Нозаниннинг нозик оёқчалари толиб кетмасин деб унга жой бермоқчи бўлдим. Лекин, аввал келинпошша билан маслаҳатлашиш керак. Акс ҳолда, ғазабга учраб, уйга киролмай кўчада қолиб кетишим ҳеч гап эмас.

— Мана бу қизга жой берсам, нима бўлсаям қиз бола ахир, — дедим хонимга қараб.

— Ҳа, бир қараш билан юрагингизни бежо қилиб қўйдими, — деди хотинчам киноя аралаш.

— Йўғ-е, ундаймасу энди, ахир одобдан эмас-да. Қаранг, ҳамма менга қараяпти.

— Оёғи синиб тушмайди, ишингиз бўлмасин, — деди жаҳл билан у яна.

Ноилоҳ, индамай ўтирдим. Чунки у кишининг характерларини беш қўлдек биламан, яна битта ортиқча гапирганимда кўрардингиз томошани.

Бир пайт ҳалиги қиз башарамга қараб:

— Э, Алик ака, сизмидиз, кечирасиз, танимабман узр, узр, — деб қолса бўладими. Анграйиб қолдим. Кейин:

— Яхши қиз, мени бировга ўхшатдингизми? — дедим, хайрон бўлиб.

— Йўғ-э, ўлибманми сизни танимай.

— Ахир мени исмиим Ҳалимжон-ку, — эътироз билдирдим.

— Ҳалимжонми, Олимжонми, менга барибир. Танишганимизда яширмай айтсангиз бўлмасмиди уйланганингизми? Кечаям бизни ётоқхонада юрганини кўргандим, энди бизни эсдан чиқардингизми,

янгисини топиб... Ҳа-а энди тушундим қайси куни ароқ ичмаганини, хотинчангиздан кўрққан экансиз-да. Билиб қўйинг, мендан осонликча қутулмайсиз, ерга кирсангиз қулорингиздан, осмонга чиқсангиз оёғиздан тортиб оламан. Лекин, мақсадимга етман. Бўлди, ортиқ чидолмайман, жонимга тегди кутиш, эртага уйингизга бораман, буни билиб қўйинг, — деди-ю трамвай тўхтаган бекатда тушиб қолди.

Ҳушимни йўқотдим. Бу гаплардан кейин келинпошшанинг қай аҳволга тушганлигини айтмай қўя қолай.

— Ҳей, эркакмисиз, ҳали мен, мен сизга ишониб юрсаму сиз бўлса бунақа номаъқулчиликлар қилиб, юрибсизми? — деди куйиб-пишиб. — Ҳали уйга боринг, ўзим биламан, қизларнинг орқасидан югурадиган шу оёқларингизни уриб синдираман...

Ростини айтсам, мабодо, йигитлар бозори бўлса-ю мени сотувга чиқаришса бўйим билан баравар тилла қўшиб беришса ҳам биронта нозанин бир пулга олмайди-я. Лекин қизиқ бу соҳибжамол нега менга ошиқ бўлиб қолди? Уйлаб ўйимнинг охирига етмайман...

Уйга кирдигу худди осмон узилиб ерга тушгандек, хотиним дод-фарёд кўтарди. Мен эса бир бурчакда жинойт устида қўлга тушгандек индамай бош эгиб турибман.

— Келинпошша, ахир, ҳамма вақт сиз билан биргаман-ку, — дедим ниҳоят тилга кириб, — нимага ўзингизни ҳам, мени ҳам хуноб қиласиз?

— Бўлди энди, битта гапингизга ҳам ишонмайман. Шуни яхши билиб қўйинг.

— Агар ишонмасангиз қоғоз-қалам олинг! Қачон, қаерда, қанча минут, неча соат сизсиз бўлганимни ҳисоблаймиз.

Ҳисобладик, исботланди, биз ҳар доим бирга бўлганмиз. Бироқ барибир бир қафта умрим гурбатда ўтди. Агар ўша қизни яна учратиб қолсам онасини учқўрғондан кўрсатаман, деб қасам ичдим.

Одатдагидек бир кун эрталаб ишга кетаётган эдик, тасодифан ўша соҳибжамол учраб қолди.

— Ана, қадрли маъшукангиз, қани бир мардлингизни кўрсатинг-чи, ана шунда нотанишлигига ишонаман, — деди хотиним. Икки ўт орасида қолдим. Нима қилсам экан... Бориб қизни урсам ёки сўксам, бу одобдан эмас, бормай десам...

Бир пайт қизнинг қўзлари биз томонга тушди-ю, жилмайиб ёнимизга келди-да:

— Кечирасизлар, мен ўша куни рашкчи аёллардан, жумладан сиздан янага, ўч олмоқчи бўлдим, — деди хотинимга қараб.

— Ҳеч нарса тушунмадим, — дедим мен.

— Уша куни трамвайда сиз менга жой бермоқчи эдингиз, лекин янгам норози бўлдилар. Яъни ўша пайтда янгамнинг рашклари муҳаббатларидан устун чиқди. Мен ҳам ҳамма гапларингизни тушунган эдим. Узр! — деди-ю нари кетди.

Келинпошша бир менга, бир ўша қиз кетган томонга қараганча қотиб қолди.

Тожикчадан Шоҳида ДАМИНОВА таржимаси.
ТошДУ талабаси.

Ревизори йўқ иш

Танишларидан бири кўчада Охун қизикдан ҳол ахвол сўради.
— Охунжон ака, ишларингиз қалай?
— Э ука, қалай нимаси, олтин!
— Ростдан-а?
— Ҳа-да! Қизикчиликнинг ревизияси бўлмагандан кейин ёмон бўлармиди.

Дўстлик

— Йўл бўлсин, Охунжон ака!
— Ниҳоятда қадрдон дўстим бор, кўрмаганимга ўн йил бўлди, ўн биринчи йилга ўтиб кетса, дўстликдан асар қолмас.

Саҳнадаги сартарош

Охун қизик бир спектаклда ўз ролини ижро этаётган эди, ясама соқоли билан мўйлаби терлагани учун тушиб кетаверди. Шунча босса ҳам бўлмади. Шунда роли тугамасдан саҳнадан чиқиб кетган Охун қизик бир зумда яна пайдо бўлди. Аммо энди соқол-мўйлаби йўқ эди. Артистлар ҳайрон бўлиб унга қарашган эди, айтди:
— Сартарош келган экан, соқолимни олдириб кела қолдим.

Велосипед муборак

Охун қизик магазинчидан илтимос қилиб юриб бир янги велосипед олди-да, уни дарвоза тагига қўйиб, ўзи овқатлангани кириб кетди. Қайтиб чиқса, яп-янги велосипеди ўрнида эски, гилдираклари «восмерка», эгари ўрнида катта латта боғланган бошқа бир велосипед турганмиш. Охун қизик пешонасига бир уриб, шунга ҳам шукур деб, ҳалиги велосипедни етаклаб кетаётган экан, йўлда Юсуф қизикнинг ўғли Зайлобиддин учраб қолибди.

— Охунжон ака, велосипед муборак бўлсин, мунча янги, ювмасак бўлмайди-ку, — дебди.
Шунда Охун қизик:
— Ювишинг нимаси, ўзим уни кўмгани олиб кетяпман, — дебди.

Мухр — лунжга

Охун қизикнинг илҳоми келиб қолганда, илгари айтиб юрган кулги ҳикояларига янги сўзлар, иборалар қўшиб юборарди. Бундан ранжиган режиссер уни ўз ҳузурига чақирди:
— Бундан буён саҳнада айтадиган ҳикоя, аскияларингиз текстларини ёзиб олиб келасиз, тагига мухр босамиз, — деди ва маъноли тарзда қўшиб қўйди, — шундан кейин ҳам рамкадан чиқсангиз, ўзингиздан кўринг...
— Ахир, ўртоқ ҳурматли режиссер, — деди Охун қизик ялинган оҳангда, — битта-яримта сўз қўшилиб кетади-да, ахир, бошқа илож йўқ.
— Гап тамом, — деди режиссер қатъий равишда, — мухр босилгач, текстдан ташқари чиқиш йўқ!
— Ундай бўлса, — деди Охун қизик, — ўша мухрингизни менинг лунжимга босиб қўя қолинг.

Тўпловчи И. КАРИМОВ

Теша қизик хангомалари

Теша қизикниги солиқчилар келиб қолишибди. Теша қизик уларни ҳовлига олиб кириб ўтқазибди-да, хотинига:
— Дастурхонни ҳозирла! — деб буюрибди. Сўнг ўзи бориб дастурхонни кўтариб келиб сўрига қўйибди-да:
— Мен ҳозир узум олиб келаман, — деб боққа чиқиб кетибди.
Солиқчилар кута-кута тоқатлари тоқ бўлибди. Шунда уларнинг каттароғи кичигига дебди:
— Кел энди дастурхонни очавер, Аҳмаджон, нондан синдир, бу қизик тушмагур келмайди шекилли.
— Дастурхонни очишса, нон ўрнига иккита катта суяк чиқибди.
— Юр-е, қизик бошлади бизни, — ўрнидан турибди новча солиқчи қизариб-бўзариб, — Тешасиям ўлсин.
Чорвоқдаги узумзор орасидан уларни кузатиб ўтирган Теша қизик қотиб-қотиб кулармиш.

Теша қизик бригадир экан. Текширишга комиссия келиб қолибди. Мундоқ қарашса битта бўлақдаги пахтанинг четлари яхши чиққан эмишу, пайкалнинг ўртасида ҳеч нарса йўқ экан.
— Бу ернинг ўртасида ҳеч вақо йўқ-ку, орасини аксангиз бўлмайдами? — деб дўқ урибди текширувчилардан бири.
— Э, у ери бошқа бригаданики, — дебди Теша қизик.
— Ҳазилингиз кетмайди, энди сизни қаматамиз! — дебди унинг гапидан жаҳли чиққан боғчи киши.
— Мен Теша бўламан, — дебди шунда у.
— Теша бўлсанг нима бўпти? — дебди ҳалиги одам даргазаб.
— Ахир битта рўзгорга битта теша керак-ку! — деб жавоб қилибди у.
Шунда текширувчилар унинг Теша қизик эканлигини билишиб, индамай кетишибди.

Теша қизик бригадирлигида Фарғонага уч кунлик йўлнинг борибди. Мажлисда бошқа райондан келган донгдор бир раиснинг ёнига ўтириб қолибди. Теша қизик секин унинг қулоғига пичирлади:
— Ўртоқ раис, шу магазинда яхши бир мол кўрдим, пулга одам жўнатиб юбордим, лекин келгунча тамом бўлиб қоладими, деб хавотирдаман. Агар ёнингизда бўлса юз сўм бериб турсангиз, пул келгач оларсиз.
Раис ёнидан юз сўм чиқариб берибди.
Танаффус ҳам ўтибди. Мажлисининг биринчи куни ҳам тугабди. Раис пул илинжида Теша қизикка қараса, у қош қоқиб қўярмиш. Раис ҳеч нарсага тушунмабди. Иккинчи куни ҳам раиснинг кўзи тушди дегунча, у тагин қош қоқармиш. Охири раиснинг тоқати тоқ бўлиб ёнидаги бир кишига сирни очибди.
— Э, ҳали билмайсизми? — депти у кулиб. — Бу одам Бағдоднинг донғи кетган Теша қизиги-ку!
— Шунақами! — депти лол қолган раис. — Аммо бошлади, олгани ҳалол бўлсин!

Хандалар

Икки аёл айтишиб қилишди.
— Ҳали сен менинг совунимга кир ювмасан, кўрсатиб қўяман сенга, — деб бақирди шаллақи аёл.
— Вой, қўшнижон, совунингиз импортнийми, ҳозир пул олиб чиқаман, бир-иккита берарсиз-а? — деди содда аёл ярашишга ўтиб.

Гулчеҳра ҲОТАМОВА,
Балиқчи райони, Хўжабод қишлоғи.

— Алло, бу милициями?
— Ҳа, милиция эпитади.
— Уйимни ўғри уриб кетди. Ердам беринг!
— Нималарингиз ўғирланди?

Циклокроссворд

1. Нур ва ҳарорат манбаи бўлган само жисми. 2. «Алишер Навоий» тарихий драмаси қахрамони. 3. Санъат тури. 4. Ҳарбий бўлима. 5. Куч ўлчови бирлиги. 6. Туб сон. 7. Ёзма иш тури. 8. Давлат рамзи бўлган тантанали мусиқа. 9. Ҳўл мева. 10. Итсмонларга мансуб йиртқич. 11. Дунё океани. 12. Қора денгиз бўйидаги курорт шаҳар. 13. Қардош социалистик мамлакат. 14. Узоқ шарқдаги дарё. 15. Радиоактив элемент. 16. М. Лермонтов асари. 17. Ёнғич газ. 18. Бинокорлик материали. 19. Йиртқич қуш. 20. Юк кўтариш механизми. 21. Мусиқа ёзуви. 22. Рақамли соққалар билан ўйналадиган кўнгилоҷар ўйин. 23. Иззат Султон драмаси. 24. Бўёқ олинадиган манзарали ўтсимон ўсимлик. 25. Сиёсий талабни ифодаловчи чақирёқ. 26. Судралиб юрвчи жонивор. 27. Суюқлик ўлчови бирлиги. 28. Геометрик шаклнинг ташқи юзи. 29. Тасвирий санъат асари. 30. Кимёвий элемент. 31. Абдулла Қаҳҳор ҳикояси. 32. Ер қаъридан отилиб чиқадиган чўғсимон модда. 33. Оналар қўшиғи. 34. Бошоқли экин. 35. Шамсия йили оларидан бири. 36. Ўзбекистондаги эстрада ансамбли.

Тузувчи: Турсунали ҒАНИЕВ.

— 4 килограмм шакар, 6 дона кир совун, 2 дона атир совун ва 3 пачка кир сода.

Адолат ҲУСАНОВА,
Хива шаҳридаги М. Горький номи мактабининг
8-синф ўқувчиси.

Илм-фан хандалари

Универсал эритувчи

— Менда ажойиб бир фикр турилди! — деди машҳур америкалик олим Эдисонга унинг ёш шогирдларидан бири. — Ҳамма нарсаларни эритиб юборадиган универсал эритувчини кашф қилмоқчиман, лекин бу муаммони амалга оширишга мен маблағ масаласида қийналиб турибман.
— Универсал эритувчи! — ҳайрон бўлиб қолди Эдисон. — Ахир, уни қайси идишда сақламоқчисиз?

Ажойиб совға

Италиялик оқсуяклардан бирининг хизматкори ўзини буюк олим қилиб кўрсатиб, олтин тайёрлаш йўлини топганини айтиб мақтанди ва бу ихтироси учун хўжайинидан мукофот талаб қилди. Шунда у ўз ёрдамчисини чақириб, бу алхимикни «мукофотлаш» ни буюрди. Ёрдамчи бўш қоқ келтириб алхимикнинг қўлига тутқазди ва хўжайиннинг гапини ҳам унга етказди.
— Олтин тайёрлашни ўрганган «олим» га бўш қоқ совға қилишдан бошқа юксак мукофот йўқ экан, чунки бу қоқда сиз ўзингиз тайёрлаган олтинларни ишончли сақлайсиз!

Олимнинг ҳазили

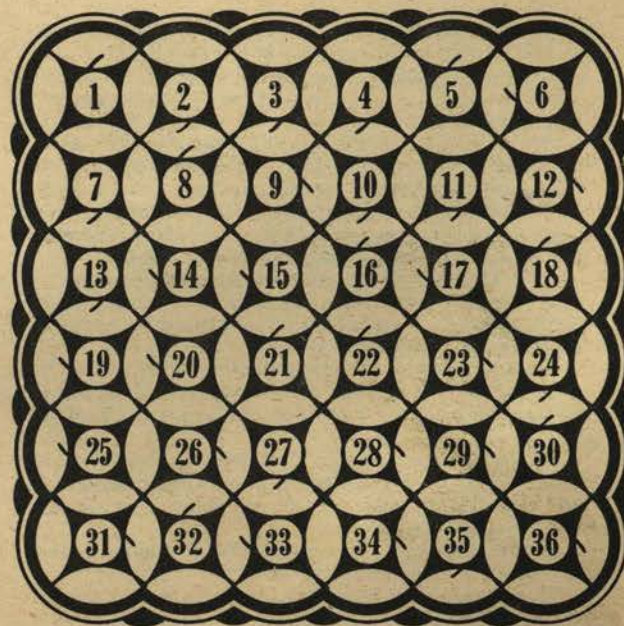
Чарльз Дарвиннинг дўсти уни ресторанда овқатланишга таклиф қилди. У ерда олимни стол атрофида ўтирган ёшгина чиройли бир хоним ўз ёнига ўтиришга таклиф этди. Кейин:
— Жаноб Дарвин, — деди хоним ўйноқи оҳангда, унга қараб, — сиз доимо одам маймундан келиб чиққан деб тасдиқлайсиз. Сизнинг бу фикрингизни менга ҳам таъин дейишим мумкинми?
— О, бўлмасам-чи, — деб жавоб қилди олим. — Фақат сиз оддий маймундан эмас, балки чиройли маймундан келиб чиққансиз, хоним!

Сўнгги дарс

Немис химиги Эгон Виберг ўз лекцияларидан бирини шундай сўзлар билан бошлади:
— Ўртоқлар, мен бу дарсимни хлор гази билан бўладиган тажрибаларни намойиш қилишдан бошламоқчиман. Хлор — бу жуда ҳам захарли газ. Агар тажриба вақтида мен ҳушимдан кетиб қолсам, марҳамат қилиб, ташқарига — тоза ҳавога олиб чиқинглар ва шу билан бугунги лекцияни тугади, деб ҳисоблайверинглар.

Химия фанлари номзоди
О. ХОЛБЕКОВ тайёрлаган.

БҮШ ВАҚТЛАРДА

4-тур ТОПШИРИҚЛАРИ

Математика:

1. Тўғри бурчакли учбурчак катетларининг узунликлари $x^2 + px + c = 0$ квадрат тенгламанинг илдизларидан иборат. Бу тенгламани ечмасдан, учбурчак гипотенузасининг узунлигини топинг.
2. Икки бурчак биссектрисалари ўзаро перпендикуляр, томонлари эса тўртта нуқтада кесишади. Бу тўртта нуқтанинг битта айланада ётишини исботланг.
3. Ихтиёрий равишда олинган 1989 нафар одам орасида камида иккитаси бир хил сондаги ташишларга эга бўлишни исботланг.
4. Таркибидаги мис проценти турлича бўлиб, а кг. ва в кг. массали икки бўлак кесиб олинди. Кесиб олинган ҳар қайси бўлак қолган бошқа бўлак билан қўшиб эритилди. Шундан кейин иккала қотишмадаги миснинг проценти миқдорлари бир хил бўлди. Кесиб олинган ҳар бир бўлакнинг массаси қанча?
5. Бир рақам билан бошланадиган ва бу рақамни охириги ўринга кўчирилганда изланаётган сондан уч марта катта сон ҳосил бўладиган олти хонали сонни топинг.

Физика:

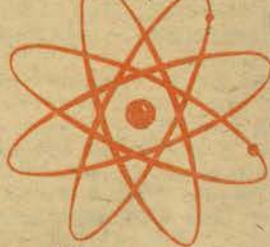
1. Тубининг юзи S ва чуқурлиги H бўлган қудук ярмигача сув билан тўлган. Насос сувни сўриб чиқаради ва уни ер сиртига R радиусли цилиндрик труба орқали беради. Агар насос t вақтда қудуқтаги ҳамма сувни сўриб чиқарса, у қандай иш бажаради?
2. Дарёда ҳаракат қилаётган теплоход $v_0 = 400$ Гц частотали сигнал беради. Қирғоқда турган кузатувчи сигнал товушини $\gamma = 395$ Гц частотали тебранишлардек қабул қилади. Теплоход қандай тезлик билан ҳаракат қилмоқда? У кузатувчига яқинлашмоқдами ёки ундан узоклашмоқдами? Товуш тезлиги $v = 340$ м/с деб қабул қилинг.
3. Ҳавода вертикал ўрнатилган ясси конденса-

тор пластинкалари орасига ингичка ипча осилган $q = 10 \text{ нКл}$ га тенг зарядга эга бўлган кичик шарча жойлаштирилган. Шарчани вертикалдан $\alpha = 45^\circ$ оғдириш учун конденсатор пластинкаларига қанча миқдор заряд бериш керак? Шарчанинг массаси $m = 6$ г, конденсаторнинг ҳар бир пластинкасининг юзи $S = 0,1 \text{ м}^2$. Ипчанинг оғирлигини ҳисобга олманг.

4. $V = 100$ Тл — ли бир жинсли магнит майдон индукциясига томонлари $l = 2$ см бўлган квадрат рамка жойлашган. Рамка текислиги майдон куч чизиқлари йўналишига перпендикулярдир.

Рамканинг қаршилиги $R = 1$ Ом. Агар рамкани магнит майдондан куч чизиқларига перпендикуляр равишда $v = 1$ см/с ўзгармас тезлик билан суриб чиқарилса, ундан қандай ток ўтади? Майдон кескин чегараланган ва рамканинг икки томони шу чегарага параллел.

5. Радиоприёмник контурдаги ўзгарувчан конденсатор сиғими C_1 дан $C_2 = 9C_1$ гача чегарада ўзгаради. Агар C_1 сиғимга $\lambda_1 = 3$ м тўлқин узунлик мос келиши маълум бўлса, приёмник контурининг тўлқин диапазонини аниқланг.

Химия:

1. Узининг бирикмаларида оксидланиш даражаси +2 ва +3 бўлган металл тузи эритмаси орқали доимий ток ўтказилганда катодда 2,08 г металл ва анодда гелийга нисбатан зичлиги 17,75 бўлган газдан (газ ҳажми нормаль шароитга ҳисобланган) 1,344 л ҳосил бўлган.

Электролиз учун олинган туз формуласини аниқланг.

2. Калий бромид билан калий иодид аралашмасидан тайёрланган эритмага мўл миқдорда бромли сув қўшилган. Ҳосил бўлган эритмани буглатиб, қаттиқ қолдиқ кучли қиздирилгандан кейин олинган туз массаси бошлангич тузлар аралашмасининг массасидан M граммга кам бўлган. Ҳосил

бўлган тузни сувда эритилган ва эритма орқали мўл миқдорда хлор ўтказилган. Шу эритмани буглатилган, қолдиқ яна қаттиқ қиздирилгандан кейин олинган туз массаси биринчи тажрибада олинган аралашма массасидан M граммга кам бўлган.

Бошлангич аралашмадаги тузларнинг масса улушларини ҳисобланг (галогенларнинг оксидланиб кислоталарни бирикмалар ҳосил бўлишини ҳисобга олманг).

3. Алюминий гарди билан натрий карбонат аралашмасидан 34,7 г миқдорини кислотод оқида куйдирилди. Олинган қолдиқ массаси 37,9 г бўлган.

Тажрибадан кейин олинган қолдиқдаги моддаларнинг масса улушларини ҳисобланг.

4. Мўл миқдордаги хлорид кислотанинг марганец (IV) оксид билан номаълум оксид ЭО_2 (хлорид кислота таъсирида газ ҳосил қилмайдиган) аралашмасидан 8,24 г миқдори реакцияга киришганда 1,344 л (нормаль шароитга ҳисобланган) газ ҳосил бўлган. Бошқа тажрибада марганец оксид билан номаълум оксидларнинг моль нисбатлари 3:1 ташкил этгани аниқланган бўлса, номаълум оксидни аниқланг ва унинг аралашмадаги масса улушини ҳисобланг.

5. Этан ва ацетилен аралашмасини бромли сув солинган идиш орқали ўтказилганда унинг массаси 2,8 граммга ортган. Бошлангич миқдордаги газлар аралашмасини ёндирилганда 28 л углеводород (IV) оксид (нормаль шароит ҳисобида) ҳосил бўлган.

Бошлангич аралашмадаги углеводородларнинг ҳажмий улушларини ҳисобланг (ҳамма реакциялар тўла боради деб ҳисобланг).

ДАРСЛИГИНГИЗГА ҚЎШИМЧА

БОБОЛАР МЕРОСИДАН

Иккита натурал сонни қўшиш ёки кўпайтириш талаб қилинган бўлса, натижанинг тўғрилигини текшириш усуллари кўп. Шулардан бири «9 ёрдамида текшириш қондаси» бўлиб, у буюк ватандошимиз Муҳаммад ибн Мусо ал-Хоразмий (783—850)нинг «Ҳинд ҳисоби ҳақида» рисоласида баён қилинган ва «Ҳар қандай сонни 9 га бўлганда чиқадиغان қолдиқ унинг рақамлари йиғиндисини 9 га бўлганда чиқадиغان қолдиққа тенг бўлади» деган соддагина фактга асосланган. Ал-Хоразмий, аввало, натурал соннинг «ўлчови» тушунчасини киритади, у қуйидагича таърифланади: берилган натурал сон рақамлари йиғиндисини 9 га бўлганда чиқадиغان қолдиқ шу соннинг ўлчови дейилади.

Мисол. 1988 нинг ўлчови топилсин. $1 + 9 + 8 + 8 = 26$, 26 ни 9 га бўлсак, 8 қолдиқ қолади: $26 = 2 \cdot 9 + 8$. Демак, 1988 соннинг ўлчови 8 экан.

Қўшиш тўғри бажарилган бўлса, йиғинди ва қўшилувчилар ўлчовлари орасида қандай муносабат бўлади? Бу саволга «9 ёрдамида текшириш қондаси» жавоб беради:

1) Ҳар бир қўшилувчининг ўлчовларини топасиз ва бу ўлчовларни қўшасиз.

2) 1-босқичдаги ўлчовлар йиғиндисининг ўлчовини топасиз;

3) Берилган иккита натурал сон йиғиндисининг ўлчовини топасиз.

Агар қўшиш амали тўғри бажарилган бўлса, у ҳолда 2 ва 3-чи босқичларда топилган ўлчовлар тенг бўлади. Бу қоида қисқача шундай баён қилинади: агар берилган сонларни қўшиш тўғри бажарилган бўлса, у ҳолда иккита натурал сон йиғиндисининг ўлчови қўшилувчилар ўлчовлари йиғиндисининг ўлчовига тенг бўлади.

Мисол. $1988 + 8113 = 10101$.

«9 ёрдамида текшириш қондаси»га кўра иш тўтайлик: 1) 1988 нинг ўлчови 8; 8113 нинг ўлчови 4 га тенг, чунки $8 + 1 + 1 + 3 = 13 = 9 + 4$.

Берилган иккита сон ўлчовлари йиғиндисини $8 + 4 = 12$ бўлади; 2) 12 нинг ўлчови 3 га тенг.

3) Энди йиғиндининг — 10101 нинг ўлчовини топайлик. Қўшиш тўғри бажарилган бўлса, қоида, 10101 нинг ўлчови ҳам 3 бўлади, дейди. Ҳақиқатан ҳам, 10101 нинг ўлчови 3 га тенглиги равшан: $1 + 0 + 1 + 0 = 3 = 0 \cdot 9 + 3$.

Агар қоидада айтилган ўлчовлар ўзаро тенг бўлмаса, у ҳолда қўшиш натижаси нотўғри бўлади.

Мисол: $1871 + 2348 = 4229$. Натижа тўғрими? 1871 минг ўлчови 8, 2348 ники ҳам 8. Бу ўлчовлар йиғиндисини $8 + 8 = 16$, 16 нинг ўлчови эса 7. Энди 4229 нинг ўлчовини топайлик. Бу соннинг ўлчови 8 га тенг, чунки $4 + 2 + 2 + 9 = 17 = 1 \cdot 9 + 8$

аммо 8 ва 7 ўзаро тенг эмас. Демак, қўшиш нотўғри бажарилган. Кўпайтириш амали учун «9» ёрдамида текшириш қондаси: иккита натурал сонни кўпайтириш тўғри бажарилган бўлсин. У ҳолда кўпайтувчилар ўлчовлари кўпайтмасининг ўлчови берилган натурал сонлар кўпайтмасининг ўлчовига тенг бўлади. Бинобарин, «9 ёрдамида текшириш қондаси» бажарилган амаллар тўғрилигининг зарурий (етарли эмас!) шартини беради.

Мисол. $87 \cdot 19 = 1653$

87 нинг ўлчови 6, 19 ники эса 1. Кўпайтувчилар ўлчовларининг кўпайтмаси $6 \cdot 1 = 6$. 6 нинг ўлчови 6 га тенг, чунки $6 = 0 \cdot 9 + 6$. 1653 нинг ўлчови ҳам 6, чунки $1 + 6 + 5 + 3 = 15 = 1 \cdot 9 + 6$. Кўпайтириш амали тўғри бажарилган эди. Шунинг учун ўлчовлар ўзаро тенг бўлди. Ўлчовлар тенг бўлмаганда эди, кўпайтириш нотўғри бажарилган дердик.

Мисол. $39 \cdot 83 = 3247$. Натижа тўғрими? 39 нинг ўлчови 3, 83-нинг ўлчови 2, бу ўлчовлар кўпайтмаси 6. 3247 нинг ўлчови эса 8. Аммо 6 ва 8 тенг эмас, демак, натижа нотўғри.

М. МИРЗААХМЕДОВ,
доцент.

КОМПЬЮТЕР САБОҚЛАРИ

IV машғулот

Бевосита киритиш оператори

Квадрат тенглама ҳақидаги масалани таҳлил қилишни давом эттирамеиз. Сўнгги машғулотидаги программада тенгламанинг параметрлари а, в, с ўзлаштириш оператори ёрдамида ЭХМ хотирасига киритилган эди. Бошланғич параметрларни киритишнинг бошқа усули INPUT оператори ёрдамида бажарилади.

PRINT оператори ўзгарувчининг қийматини экранга чиқаришга хизмат қилса, INPUT оператори ўзгарувчиларга қиймат бериш, яъни сонли қийматларни ЭХМ хотирасига киритиш учун хизмат қилади. Бу оператор шарофати туфайли сиз билан компьютер орасида бўлаётган суҳбатни ҳақиқий диалогга айланишига ишонч ҳосил қилиш учун программани биров ўзгартирамиз. Қуйидаги қаторларни теринг: (LIST ёрдамида программанинг бу вариантини синчиклаб қараб чиқинг)

```
5 PRINT «А нечага тенг»
10 INPUT А
15 PRINT «В нечага тенг»
20 INPUT В
25 PRINT «С нечага тенг»
30 INPUT С
```

Энди программани биров умумийроқ кўриниш олди. Дарҳақиқат, масалан: $2X^2 - 7X + 6 = 0$ тенгламани ($a=2$; $b=-7$; $c=6$) ечмоқчи бўлсангиз аввал программани ҳисобга жўнатасиз, сўнгра экранда пайдо бўлаётган ҳар бир саволга жавобан керакли сонни териб, «RETURN» клавишасини босаверасиз.

(жавоб: $X_1=2$; $X_2=1,5$) ниҳоят, натижа олганингиздан сўнг, яна RUN командасини териб, а, в, с ларнинг бошқа қийматларини киритишнинг мумкин. Машқ сифатида $a=1$; $b=2$; $c=3$ қийматларни киритиб, $X^2 + 2X + 3 = 0$ тенгламани ечишга ҳаракат қилиб кўринг... Бу машқни бир марта бажариб, экрандаги «...ERROR IN 50» ахборотига эътибор беринг. Бу ахборот программанинг 50-номерада қаторида хато борлигини аниглади. Уша қатордаги илдиш чиқарувчи SQR функцияси манфий сондан ($D = 4 - 4 \times 3$) ҳеч қачон илдиш чиқара олмайди. Энди программани шундай ўзгартирайликки, дискриминантнинг манфий қийматларида программа «тенгламанинг ҳақиқий илдиши йўқ» деб жавоб берсин, акс ҳолда бамайлихотир ишлайверсин. Бундай тармоқланишлар IF оператори ёрдамида бажарилади (IF — агар деб таржима қилинади).

Шартли ўтиш оператори

Боя айтиб ўтилганидек, программанинг бажарилиш тартиби қатор номерларининг ўсиб бориши кетма-кетлигида бажарилади. Лекин баъзи масалаларда бу тартибни ўзгартиришга тўғри келади. Кўраётган мисолда D нинг ишораси ана шундай тармоқланишни вужудга келтиради. Энди юқорида айтилган ўзгартиришни бажариш учун программага қуйидаги қўшимча қаторлар киритамиз:

```
45 IF D < 0 THEN 90
80 STOP
90 PRINT «Тенгламанинг ҳақиқий илдиши йўқ»
200 END
```

Агар ҳозир сиз LIST командаси ёрдамида текстини кўраётган шу программани ҳисобга жўнатиб, А, В, С ўзгарувчиларига мос равишда ўша 1; 2; 3 қийматларини киритсангиз, ЭХМ «тенгламанинг ҳақиқий илдиши йўқ» деб жавоб беради. Бу жавоб 45 қатордаги IF оператори ёрдамида чиқарилган бўлиб, бу қатор қуйидагини аниглади: агар D — ўзгарувчининг ишораси манфий бўлса, бошқарув 90 — қаторга узатилади, акс ҳолда IF оператори қатордан кейинги, яъни 50-қатор бажарилади. Бу мисолда D ўзгарувчисининг қиймати ноль билан солиштирилмоқда, умуман IF операторида солиштирилаётган объектлар ўзгарувчи сон ёки арифметик ифода ҳам бўлиши мумкин. Солиш-

тириш учун ишлатиладиган белгилар бир нечта: «>» — катта, «>=» — катта ёки тенг, «<» — кичик, «<=» — кичик ёки тенг, «=» — тенг, «<>» — тенг эмас. D нинг манфий бўлмаган ҳолларида программа қандай ишлашини кўриш учун RUN командасини териб, мос равишда 1; — 2; 1 сонларини киритинг ($D = 4 - 4 \times 1 \times 1 = 0$). Бу ҳолда ЭХМ $x^2 - 2x + 1 = 0$ тенгламанинг ечимларини беради. Сиз экранда кўриб турган «BREAK IN 80» ахбороти ҳисоб 80 — қатордан STOP оператори орқали тугатилганини аниглади. Сиз учун янги бўлган END оператори эса программанинг тамом бўлганлигини ЭХМга билдириш учун хизмат қилади. Хулоса қилиб айтганда, бевосита режим фақат соддагина масалаларни ҳисоблашда қўлланилса, илмий техникавий масалаларни ечишда ҳар доим программали режим ишлатилади. Бу режим Бейсик алгоритмик тилининг ўзига хос гўзалликларини ҳис қилишга ёрдам беради.

Уй вазифаси: қуйидаги алгоритмларни амалга оширувчи программалар тузиб, ЭХМда текшириб кўринг.

1. X ўзгарувчининг қиймати диалог режимида киритилади ва 100 сони билан солиштирилади. ЭХМнинг жавоби мос ҳолда «X» юздан кичик (катта) ёки «X юзга тенг» каби жавоблардан иборат бўлади.

2. Диалог режимида 2 та сон: X ва Y ларнинг қийматлари киритилсин. Агар $X > Y$ бўлса, $X + Y$ нинг қиймати, акс ҳолда $X - Y$ нинг қиймати экранга чиқсин.

Цикллар уюштириш

ЭХМда бажариладиган масалаларнинг кўпчилигида бирор операциялар кетма-кетлигини бир неча маротаба такрорлашга тўғри келади. Мисол сифатида сизга яхши таниш бўлган «Бойчечак» ашуласининг нақоратини компьютердан «чиқариш» масаласини олиб кўрайлик. Аниқроқ айтганда, шундай программа тузилсинки, компьютернинг жавоби 9 қатордан иборат бўлиб, уларнинг 8 қатори бир хилда «Бола» сўзидан, охиригиси эса «Бойчечак» сўздан ташкил топсин. Равшанки, бу масалани ҳал қилувчи программанинг энг содда ҳоли қуйидаги схематик кўринишда бўлади.

```
10 PRINT «БОЛА»
20 PRINT «БОЛА»
.....
80 PRINT «БОЛА»
90 PRINT «БОЙЧЕЧАК»
100 END
```

Мазкур топшириқни бажаришдан олдин, NEW командасини теринг. Бу команда компьютер хотирасидаги сиз экранда кўраётган «эски» программани ўчириб, унинг ўрнига «янги» программа киритилиши учун хизмат қилади.

Топшириқ: нуқталар ўрнига қатор номерларини 10 тадан ошириб бориб, PRINT «БОЛА» қаторларини эринмасдан териб чиқинг, сўнгра RUN ва LIST командаларини ишга солинг.

Бу топшириқни бажараётиб биров зериккандирсиз? Воз устига ЭХМ ҳам программанинг бажараётганида қарийб бир хил операцияларнигина амалга оширади: 10-қаторда «БОЛА» сўзи экранга чиқарилади, сўнгра 20-қатор бажарилаётганида ҳам «БОЛА» сўзи экранга чиқарилади, ... ва ҳоказо, 80-қаторда ҳам худди ўша иш бажарилади, ва ниҳоят 90-қаторга келгандагина бошқа ишга ўтилади. Айтганча, сиз ҳам бирортасини шу программа билан таништироқчи бўлсангиз, «Программанинг 10 қаторидаги операция 8 марта такрорланади-да» қабилда гапириб қўя қоласизку! Хўш, ЭХМгачи? Унга ҳам PRINT «Бола» қаторини бир марта ёзиб, кейин шу операция 8 марта такрорланиши кераклигини тушунтириш мумкинми? Албатта!

Бундай такрорланиш, яъни цикллар FOR ва NEXT операторлари жуфти ёрдамида амалга оширилади. Бунинг учун, қўполроқ айтганда «программанинг такрорланиши лозим бўлган участкаси» «тепасига» FOR, участканинг охирига эса NEXT операторлари қоидага кўра ёзилади. Шундай қилиб, программанинг қуйидаги қисқа кўринишда ёзсак бўлар эди:


```
10 FOR I = 1 TO 8
20 PRINT «Бола»
30 NEXT I
90 PRINT «Бойчечак»
100 END
```

Келинг, бу программани қайтадан териб ўтирмасдан, уни олдинги, яъни, компьютернинг экранда кўриб турган (акс ҳолда яна LIST ни теринг) программа асосида ҳосил қиламиз. Бунинг учун программанинг 10 ва 30 номерли қаторлари қайтадан терилади ва 10—80 номерли 4 та қатор ўчирилади. (Битта қаторни ўчириш учун унинг номерини териб «RETURN» ни босиб етарли, аммо бир нечта қаторни ўчириш учун эса DEL командаси ишлатилади. Ҳозир сиз DEL 40, 80 командасини терсангиз, номерлари 40 дан 80 гача бўлган барча қаторлар компьютер хотирасидан ўчади). Мазкур ўзгартиришларни бажариб бўлиб, LIST командасини беринг ва юқоридаги программа билан солиштириб кўринг.

Мана, ниҳоят, «узун» программани талаб қилинган «қисқа» кўринишга келтирдингиз, дейлик. У ҳолда RUN командаси ёрдамида ҳар иккала программанинг ҳам бир хил натижага олиб келишини кўришингиз мумкин. Айтганча, программанинг биринчи — «узун» варианты қани? У ўчиб кетди ва унинг ўрнига ЭХМ хотирасидан сиз ҳозир экранда кўриб турган «қисқа» программа жой олди. Программа ҳисобга жўнатиладиганда ЭХМ FOR I = 1 TO 8 операторига кўра 20 — қатордаги операторни 8 марта такрорлайди, сўнгра NEXT оператори циклни тугаллаб, бошқарувни ўзидан кейинги 90-қаторга узатади.

Уйга вазифа:

1. Қуйидаги программани териб, унинг қандай «ҳисобланиши»ни таҳлил қилинг:

```
10 FOR X = 1 TO 15
20 PRINT «O' KEY»
30 PRINT «BOYS and GIRLS»
40 NEXT X
50 END
```

2. Шундай программа тузингки, ЭХМнинг жавоби «УРА» сўзини 20 марта такрорлашдан иборат бўлсин.

Қашқадарё область Ғузор район Охунбоев номли совхоз Қуштепа қишлоғида яшовчи САТ-ТОВРОВ ФАХРИДДИН:

«...Мен 4 август 1988 йилда Р. исмли қизга уйландим. 1989 йилда фарзанд туғилди. Бирок боланинг отаси ўзим эканлигимдан шубҳам бор. Шу сабабдан хотинимдан ажралиш ва орамиздаги никоҳни бекор қилиш ҳақида халқ судига ва бошқа идораларга мурожаат қилдим. Ҳеч кимдан нидо чиқмади. Ҳатто халқ суди аризамни ҳам қабул қилмади. Шу тўғрими? Мен нима қилишим керак?»

Ҳурматли Фахриддин! Ахволингизни тушунаман. Лекин хатингизда халқ суди аризангизни қабул қилмаганлигини ёзбисиз, нима сабаб келтирилганини яширибсиз. Албатта районингизга бориб воқеа ҳолатини муфассал ўрганмасдан туриб жавобимиз сизни тўла қониқтиради деб ишонтира олмайдим. Лекин сиз берган маълумотларга кўра хулоса шуки халқ суди сизнинг аризангизни қабул қилмай тўғри қилган. Қонунга мурожаат қилсак, Ўзбекистон ССР Оила ва никоҳ тўғрисидаги Кодекснинг 43-моддаси бор. Шахсан ўқиб чиқиб тушуниб оларсиз деган умиддаман. Балки юристлар бу борада сизга ёрдам қилишар. Мазкур моддага кўра эр, хотини билан ажралиш ва никоҳни бекор қилиш ҳақида, хотин ҳомиладорлик пайтида ва агар боласи бўлса у бир ёшга тўлгунга қадар ариза бериш ҳуқуқига эга эмас ва шундан келиб чиқиб суд бундай аризини қабул қилиши ва кўриб чиқиши мумкин эмаслиги табиий. Бу қонун талаби. Ишонаманки судья сизга бу ҳақда тушунтирган бўлиши керак. Ёзилингизча орангизда қонуний никоҳ шартномаси тузилган ва бир ёшга тўлмаган бола бор. Низонгиз албатта судда кўрилиши керак. Чунки Сиз болани тан олмаёпсиз, унинг Сизнинг фамилиянгизда бўлишини истамаёпсиз. Сезишимча мулкий жанжал ҳам борга ўхшайди. Демак, сиз қанчалик факт ва далилларга эга бўлишингиздан қатъий назар бола бир ёшга тўлишини кутишингизга тўғри келади. Яна шуни қўшимча қилишим мумкинки, келтирилган моддага биноан, агар хотинингиз сиз бермоқчи бўлган аризага қаршилиги бўлмаса ва розилик билдирса, у ҳолда аризангиз суд томонидан қабул қилиниши ва кўриб чиқиши мумкин.

Қашқадарё область Китоб район К. Маркс кўчаси 120-уйда яшовчи ХОЛОВА САЙЁРА.

Ҳурматли «Еш куч!» Самарқанд савдо техникумини тугатгач, 1987 йил март ойига қадар умумий овқатланиш системасида ошпаз, буфетчи бўлиб ишлаб келдим. 1987 йил декабрь ойида учинчи фарзандим туғилгач болалар боғчаси ёки касалхонада ишлашга ихтиёр қилиб жой ахтара бошладим. Ҳамма ерда рад жавоби беришяпти.

Муҳтарам Сайёра ХОЛОВА!

5 йил давомида мутахассислигингиз бўйича моддий жавобгар ишларда ишлабсиз. Агар ишдан бўшашингизда фақат оилавий шароит сабаб бўлган бўлса Сиз қайта мурожаат қилган пайтингиздан бошлаб мутахассислигингиз бўйича иш билан таъминланишингиз керак. Ёки ўзаро келишилган ҳолда (корхона маъмурияти ва Сиз) бошқа иш бе-

ришлари лозим. Албатта қонун ҳарқанча сиз тарфингизда бўлмасин, аввало корхонанинг ички шароити, сизни қониқтирадиган иш жойида бўш ўрин бор-йўқлигини ҳам ҳисобга олмаслик ноҳақлик бўлар эди. Бизга Сизнинг фақат болалар боғчаси ёки касалхонада ишлашга хоҳишингиз сабаблари тушунарли эмас. Шундай бўлсада, Сиз иш сўраб борган мазкур идораларда Сизни тайинлаш мумкин бўлган ўрин бўлатуриб асоссиз рад қилинган бўлса, сизнинг қонуний ҳуқуқингизни ҳимоя қилиш мумкин бўлган бир қатор идоралар районингизда мавжуд. Масалан, район партия комитети, район ижроия комитети, район прокуратураси, халқ суди, халқ контроли комитети.

Сайёраҳон, яна шуни ҳам билиб қўйганингиз лозим, бизга сизнинг фақат касалхона ёки болалар боғчасида ишлаш ихтиёрингиз ва бу борада олган рад жавоблар сабаби номаълум бўлгани ҳолда, қонун бўйича Сизни ишга олиш дегани бу ўша корхона (муассаса) билан Сиз ўртангизда меҳнат шартномаси тузилди деган гапдир. Ҳар қандай шартнома эса тарафларнинг тўла хоҳиши билан тузилади. Агар маъмурият бўш жой йўқлиги, Сизни ишга олишга тўсқинлик қиладиган бошқа сабаблар борлигини ва жой қилиб келтирса, бу ҳақда Сизга маълум қилишлари шарт. Айниқча ҳозирги даврда, деярли барча тармоқлар ўз-ўзини бошқариш ва ҳўжалик юриетиш системасига ўтаётган пайтда, ходимларни танлаб олиш ва жойлаштириш ҳуқуқидан фойдаланиш шарти ҳам юзага келаяпти. Бу ҳолатлар билан ҳисоблашмасдан бўлмади.

Сизнинг фикрингиз?

Азиз муштарийлар! Сизларни журналхонлар «йўқлама»сизга таклиф этамиз. Мана, янги йилнинг 1-сонини билан танишиб чиқдингиз. Энди қуйидаги саволларимизга қисқа, лўнда жавоб қайтарсангиз:

1. Ушбу сонда Сизга энг манзур бўлган мақолалар: _____
2. Қайси саҳифа беазаги маъқул: _____
3. Журналда яна нималар ҳақида ўқишни истайсиз? _____

Бутун дунё пролетарлари, бирлашингиз!

Ижтимоий-сиёсий, адабий-бадиий, безакли журнал

ЎЗБЕКИСТОН ЛКСМ МАРКАЗИЙ КОМИТЕТИНИНГ ОРГАНИ
1986 йил июль ойидан чиқа бошлади

№ 1 (43) январь, 1990.

Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитети «Еш гвардия» нашриёти.

Бош муҳаррир
Худойберди ТҲТАБОВ
Таҳрир ҳайъати
Шоҳруҳ АКБАРОВ
(масъул котиб)
Шуҳрат АЛЛАМУРОТОВ
Сергей БРИНСКИХ
Владимир ВОЛОТКО
(бош муҳаррир ўринбосари)
Хуршид ДҲСТМУҲАММАД
Мирза КЕНЖАБОВ
Эркин МАЛИКОВ
Латиф МАҲМУДОВ
Вадим НОВОПРУДСКИЙ
Неъмат НОРХОНОВ
Ҳакимжон ПИРМУҲАМЕДОВ
Абдуғафур РАСУЛОВ
Александр ФАЙНБЕРГ
Пирмат ШЕРМУҲАМЕДОВ
Файзулла ҚИЛИЧЕВ
Муҳаммаджон ҚОРАБОВ

Бадий муҳаррир:
Султон СУЛАЙМОНОВ
Тех. муҳаррир:
Улугбек ЯКВАЛХУЖАЕВ

«Еш куч» «Молодая смена» — ежесечный общественно-политический и литературно художественный иллюстрированный журнал На узбекском языке Орган ЦК ЛКСМ Узбекистана

Адресимиз: 700113, Тошкент — ЧГСП.
«Қатортол» кўчаси, 60.

Телефонлар:
бош муҳаррир ўринбосари — 78-94-67,
масъул котиб — 78-57-84,
масъул котиб ўринбосари, расом — 789473.
Бўлимлар:
мактаб ва комсомол ҳаёти — 78-95-74
Ижтимоий-сиёсий, адабиёт ва санъат — 78-48-85,
хатлар — 78-85-64:

Редакция ҳажми 2 босма тобоқдан зиёд асарлар кўл-ёзмасини қабул қилмайди. Бир босма тобоқ ҳажмидаги асарлар авторларига қайтарилмайди. Журналдан кўчириб босилганда «Еш куч» — «Молодая смена» дан олинди» деб изоҳланиши шарт.

«Еш куч» — «Молодая смена» январь, 1990.

С «Еш гвардия» нашриёти.

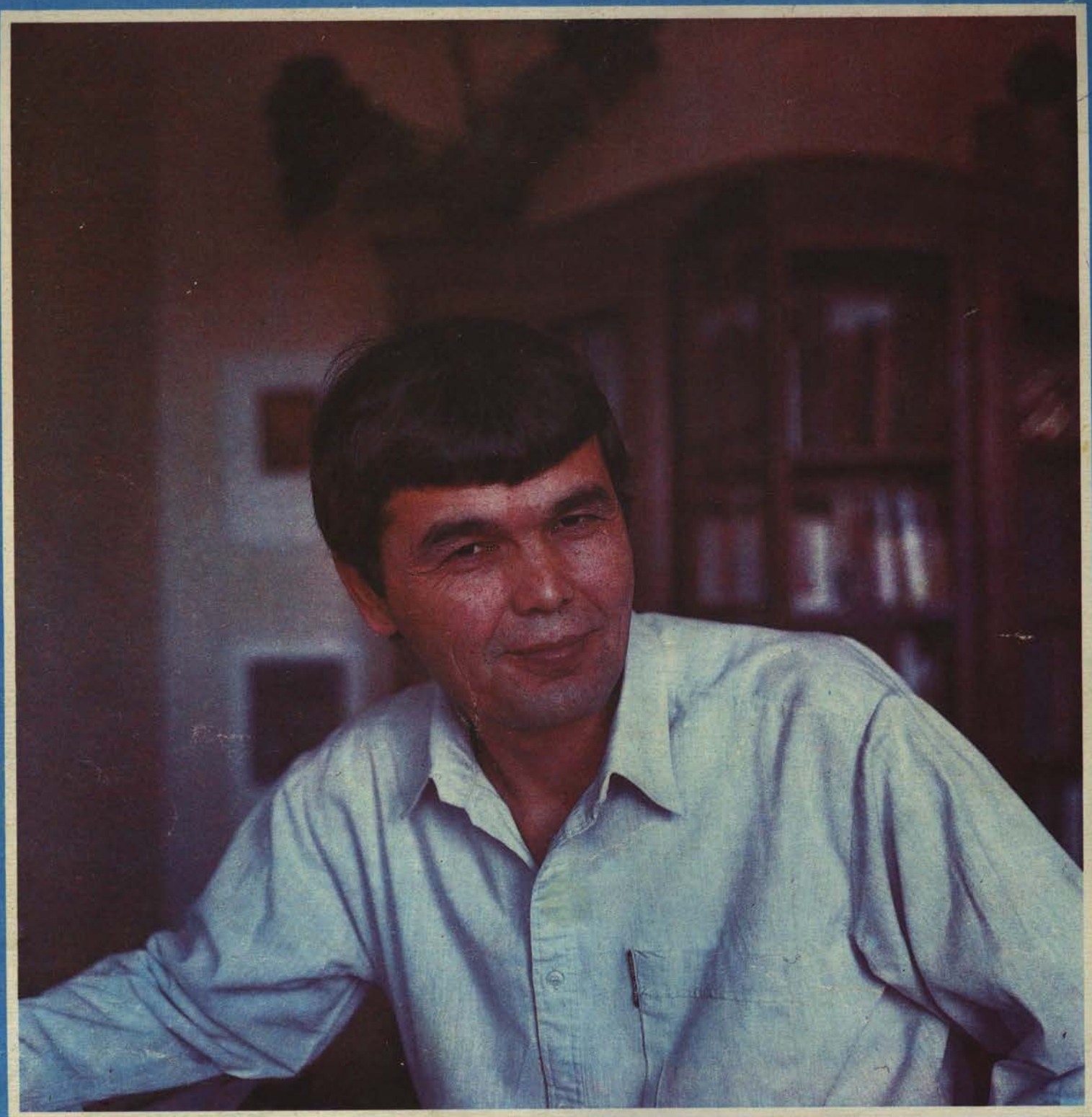
Босмаҳонага туширилди 10.11.89. Босишга рухсат этилди 15.12.89. Р—09009. Офсет усулда чоп этилди. Китоб-журнал учун офсет қоғози. Формати 70 × 108¹/₂. Шартли босма листи 5,6. Шартли буюк нусхаси 16,8. Нашриёт босма листи 11,4. Тиражи 550162 нусха. Буюртма 1915. Баҳоси 35 тийин.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизид Байроқ ордени билан бошмаҳонаси.

Тошкент 700000, Ленин проспекти, 41.

А. ГУБЕНКО фотоси.

Мухаммад Солиҳ — «Бешинчи фасл», «Оқ кўйлақлар», «Қудуқдаги ой», «Валфажр», «Шаффоф ўй», «Олис табассум сояси», шеърлар тўплами, «Тунги ташбеҳлар» китобининг муаллифи.

А. ЖУМАЕВ фотоси.

